

36671

**ÜNİVERSİTELERİMİZİN GELİŞİMİ VE
ALMAN BİLİM ADAMLARININ KATKILARI**

YUNUS KOBAL

T-36671

Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü için
Öngördüğü YÜKSEK LİSANS TEZİ Olarak
Hazırlanmıştır.

Ankara
Şubat-1994

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü'ne

İşbu çalışma, jürimiz tarafından Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

BAŞKAN :

ÜYE :

ÜYE :

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Üniversitelerimizin gelişmesi ve Alman bilim adamlarının katkılarını araştırdığım bu çalışmayı tez konusu olarak seçmemde, Alman Dili ve Eğitimi Bölümü'nden mezun olmamın önemli rolü olmuştur. Öğrencilik yıllarımda edindiğim bilgilere göre, 1933 Üniversite Reformu'nda ve dolayısıyla Üniversitelerimizin bu günkü seviyeye ulaşmasında, Almanya'daki Nazi zulmünden kaçarak ülkemize sığınan bilim adamlarının önemli katkıları olmuştur. İşte bu nedenle; hem ülkemizdeki bilim hayatının (yüksek öğretimin) gelişim sürecini hem de 1933 Üniversite Reformu'nun bu süreç içerisindeki yerini, araştırma konusu olarak seçtim.

Tez çalışması üç bölümde incelenmiştir. Milli Kütüphane, T.B.M.M. Kütüphanesi, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi ve Alman Kültür Merkezi Kütüphanesi'nde sürdürülen uğraşlar sonucunda ortaya çıkan bu tez çalışması için müracaat edilen başlıca kaynak türleri şöyle sıralanabilir:

1. Konuyla ilgili çeşitli kitap ve makaleler,
2. Dönemi yaşayan kişilere ait yayınlanmış hatıralar, mektuplar, söylev ve demeçler,
3. Devrin gazete ve dergileri,
4. T.B.M.M. Zabıt Cerideleri.

Çalışmanın hazırlanışı sırasında bilimsel metodlara riayet

edilerek, olaylara yansız ve objektif bir bakış açısıyla yaklaşılmaya dikkat edilmiştir. Bir "Eğitim Tarihi" çalışması niteliğinden ziyade, eğitimin sosyal hayata yansımaları ile politikanın eğitime etkisi üzerinde durulmuş ve gelişen olaylar irdelenmiştir.

Bu çalışmayı hazırladığım süre içerisinde, başından sonuna dek yardımlarını esirgemeyen ve yararlı uyarıları ile çalışmamı yön veren tez danışmanım sayın Prof. Dr. Rifat ÜNSÖY'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca kütüphanesini kullanımına sunan sayın Dr. Temuçin F. ERTAN'a ve tezin yazımı sırasında değerli yardımlarını gördüğüm sayın Sabit DUMAN'a teşekkür ederim.

Yunus KOBAL

Ankara, Şubat 1994

KISALTMALAR

A.A.M.D.: Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

A.D.K.: Ankara Devlet Konservatuvarı

a.g.e.: Adı Geçen Eser

a.g.m.: Adı Geçen Makale

A.S.V.D.: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri

A.U.T.F.: Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi

bkz.: Bakınız

C.D.T.A.: Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi

C.H.F.: Cumhuriyet Halk Fırkası

çev.: Çeviren

D.T.C.F.: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

D.U.V.T.U.G.: Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin
Gelişmesi

G.S.A.: Güzel Sanatlar Akademisi

I.T.U.: İstanbul Teknik Üniversitesi

I.U.: İstanbul Üniversitesi

I.U.İ.F.: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi

s.: Sayfa

S.B.F.: Siyasal Bilgiler Fakültesi

S.C.F.: Serbest Cumhuriyet Fırkası

T.B.M.M.: Türkiye Büyük Millet Meclisi

T.C.T.A.: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi

Y.D.O.: Yabancı Diller Okulu

Y.Z.E.: Yüksek Ziraat Enstitüsü

İÇİNDEKİLER

	<u>sayfa</u>
ÖNSÖZ	I
KISALTMALAR	III
GİRİŞ	1
I.BÖLÜM : TÜRKLERDE EĞİTİM	4
1. Medreselerin Bozulması	19
2. Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Hareketleri ..	24
3. Modern Eğitim Kuruluşlarının Doğuşu	27
4. Mühendishane-i Bahri-i Hümayun	27
5. Mühendishane-i Berri-i Hümayun	29
6. Tıbhane-i Amire ve Cerrahhane-i Ma'mure	30
7. Mekteb-i Ulûmî Harbiye	31
8. Mızıka-yı Hümayun Mektebi	33
II.BÖLÜM : DARÜLFÜNUN	40
1. Birinci Darülfünun	41
2. Darülfünunu Osmanî	43
3. Darülfünunu Sultanî	47
4. Darülfünunu Şahane	49
5. İstanbul Darülfünunu	50
6. Darülfünun'a Dair Değerlendirmeler	51
7. Üniversite Reformu İhtiyacının Hissedilmesi	52
8. Malche'nin Darülfünun Hakkındaki Eleştirileri ...	66
9. Malche'nin Islahat Önerileri	68
10. Atatürk'ün Malche'nin Raporu Üzerine Düşünceleri .	70

11. Üniversite Reformunun Hayata Geçirilmesi	73
III.BÖLÜM : ALMAN BİLİM ADAMLARININ TÜRK	
UNİVERSİTELERİNE KATKILARI	86
1. Üniversite Reformu'ndan Önce Türkiye'ye Gelen Alman Bilim Adamlarının Çalışmaları	87
2. Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nin Kuruluşu	87
3. Darülfünun'da Alman Bilim Adamları	90
4. Y.Z.E.'nin Kuruluşuna Alman Bilim Adamlarının Katkısı	94
5. Üniversite Reformu ve Sonrasındaki Çalışmalar ...	98
6. İstanbul Üniversitesi	103
A. Tıp Fakültesi	103
B. Fen Fakültesi	114
C. Edebiyat Fakültesi	122
D. İktisat Fakültesi	134
7. Yabancı Hocaların Ankara'daki Çalışmaları	144
A. Y.Z.E.'ndeki Mültecilerin Çalışmaları	144
B. Ankara Devlet Konservatuvarı'ndaki Çalışmalar ..	148
C. Ankara D.T.C.F.'ndeki Çalışmalar	152
D. Nümune Hastanesi'ndeki Çalışmalar	158
E. Hıfzısıhha Enstitüsü'ndeki Çalışmalar	162
F. Siyasal Bilgiler Okulu ve Ernst Reuter	165
8. Mülteci Bilim Adamlarının Gidişleri	168
SONUÇ	171
BİBLİYOGRAFYA	175
EKLER	182

GİRİŞ

Üniversiteler, bilim ve sanat dallarında öğretim yapan, meslek eğitimi ve lisansüstü programları bulunan ve çeşitli dallarda diploma veren yükseköğretim kurumlarıdır.¹

Üniversitenin kökeni hakkında değişik görüşler ileri sürülmektedir. Bazılarına göre; Yüksek öğretimin temeli, medreselere dayanmaktadır. İlk medreseler Bağdat'ta, Basra'da, Şam'da, Kahire'de, Kuzey Afrika şehirlerinde ve Endülüs İspanya'sında, özellikle bu son ülkenin Kurtuba, Gırnata, Tuleytula (Toledo) ve İshilye şehirlerinde açılmıştır.² Hatta Avrupa'nın çeşitli toplumlarından bu bilime ilgi duyan din adamları ve papazlar bile bu İspanya İslam medreselerine giderek orada eğitim görmüş ve döndüklerinde de Avrupa'da benzerlerinin açılmasına önayak olmuşlardır.³

Batılı kaynaklara göre, modern üniversitelerin kökeni, Avrupa'nın her yanından gelen öğrencilerin okuyabildiği *studium generale* (genel eğitim kurumu) adlı ortaçağ okullarına dayanmaktadır. İlk *studium*'lar, kilise görevlileri ve keşişlere, katedral ve manastır okullarından daha ileri bir eğitim verme ça-

1. *Ana Britannica*, cilt: 21, İstanbul, 1990, s.470.

2. ÇAĞATAY, Neşet, "Türk Yükseköğretim Tarihine Genel Bakış", *Belleten*, cilt: LIV, sayı: 211, Ankara, 1991, s.1209.

3. ÇAĞATAY, a.g.m., *Belleten*, s. 1210.

balarının ürünü olarak ortaya çıkmıştır.⁴

Medreselerde eğitim ve öğretimin, başlangıçtan 12. yüzyıla kadar bilimsel yöntemlerle ve bağımsız olarak yürütüldüğü gözlenirken, Hristiyan aleminde yüksek öğretimin kilise kontrolünde, dini bilgi vermek ve kilise örgütüne din adamı yetiştirmek amacıyla yapıldığı görülmüştür. Ama bu durum daha sonra türlü nedenlerle tersine dönmüştür. Kiliselerin kurduğu yüksek okullara, din adamı olmayanlar da devam etmişlerdir. Bu din adamı olmayan kişiler arasından, kilise baskısından bunalanlar, belediyelerin ve halkın da yardımıyla laik üniversiteler açmaya başladılar.⁵

Bu yolla açılan laik üniversiteler arasında öncülüğü 12. yüzyılın başlarında kurulan Paris Üniversitesi* yapmış, ardından da İngiltere'de 1133 yılında Oxford, 1209'da Cambridge Üniversitesi, Prag'da 1348 yılında Karlova Üniversitesi, Almanya'da ise 1385'de Heidelberg Üniversitesi, 1665'de de Kiel Üniversitesi

4. OYMEN, H. Raşit, Doğulu ve Batılı Yönü ile Eğitim Tarihi, Ankara, 1969, s.97-98; Ana Britannica, a.g.m., s.470.

5. YILDIRIM, Cemal, Bilim Tarihi, İstanbul, 1992³, s.71; ÇAĞATAY, a.g.m., Belleten, s. 1210.

* Paris Üniversitesinin kuruluş yılı için sağlıklı bir bilgi vermek pek mümkün görünmüyor. Ana Britannica'da (cilt:17, 1989, s.422) bu tarih için "yaklaşık 1170'te" ifadesi kullanılmaktadır. Ancak aynı ansiklopedide (s.273) Oxford Üniversitesinin kuruluşu için "1167'de oluşturulduğu sanılır" ifadesi yer almaktadır. Oysa, gerek bu kaynak (s.273), gerek ÇAĞATAY (s.1210), gerekse YILDIRIM (s.72) Oxford'un Paris Üniversitesini model alarak kurulduğunu doğrulamaktadır. Bu durumda 1167'de kurulan bir üniversite, 1170'te kurulan bir başkasını model alamaz. Paris Üniversitesinin çok daha önceden kurulmuş olması gerekir.

açılmıştır.⁶

Lisans ve lisansüstü öğretim veren ilk modern üniversiteler, 17. yüzyılın sonlarında Almanya'da (Halle Üniversitesi, 1644) kuruldu. O sıralarda Amerika'daki Harvard (1636) ve Yale (1701) okulları college statüsündeydi. İlk kurulduğunda öğrencilerinin yaş ortalaması 16 olan Harvard'ın ders programı bugünkü orta öğrenim düzeyindeydi. 18. yüzyıl boyunca Amerika'da yüksek öğretim, dinsel cemaatlerden mali destek gören college'larla sınırlı kaldı. William and Mary'yi (1693) İngiltere kilisesi, Princeton'u (1746) Presbiteryenler, King's College'ı (bugünkü Columbia) New York'lu Anglikanlar destekliyordu. İçişlerinde büyük ölçüde özerk olan bu college'lar yönetim açısından dışardaki kurumlara bağlıydı. Dinsel college'ların olmadığı eyaletlerde kurulan yeni eğitim kurumları, daha başlangıçta eyalet üniversiteleri olarak ortaya çıktı. Georgia, Kuzey Carolina, Vermont ve Tennessee Üniversiteleri'nin geçmişi 1800'den önceye dayanır.⁷

Bu gelişim süreci içerisinde dikkati çeken nokta şudur; başlangıçta bilimin gelişmesine uygun zemin hazırlayarak hizmet vermiş olan İslam aleminde zamanla din baskısı artar ve programlardan zor ve yararlı dersler kaldırılırken, Batıda aksine Rönesans, Reformasyon ve matbaanın icadı gibi aydınlanma araçları halkın bilgi düzeyini ve eğitim kalitesini yükseltiyordu.⁸

6. DYMEN, a.g.e., s.81-82; ÇAĞATAY, a.g.m., Belleten, s. 1210.

7. Ana Britannica, a.g.m., s.470.

8. ÇAĞATAY, a.g.m., Belleten, s. 1210.

I.BÖLÜM

Türklerde Eğitim

Eğitimin Doğu ve Batı dünyasında dinin etkisinde olduğu erken dönemlerde, Türklerde de aynı durumun yaşandığı görülmektedir. İslam camiasına mensup olan Türkler, eğitim kurumu olarak -diğer İslam ülkelerinde olduğu gibi- medreseyi almışlardır.

10. yüzyılın ortalarına doğru Müslüman olan Karahan hükümdarı Satuk Buğra Han ve kendisinden sonra gelenler ile öteki Müslüman Türk devletlerinin yöneticileri, halifelik merkezi Bağdat'taki Darü'l-ilm kurumlarını örnek alarak Türkistan ve İran'da da yeni okullar açtılar. Amaçları, Müslümanlığı yaymak, eski inançların izlerini silmek ve güçlü din orduları oluşturmaktı.⁹

Bu ilk Türk okullarında fıkıh (İslam Hukuku), tıp, astronomi, matematik bilimleri okutuluyor, mezunlarına da alim deniyordu. Nişabur hakimi Emir Nasır bin Sebüktekin (1000'e doğru) ilk İslam medresesinin kurucusu olarak bilinmekle beraber, medreselerin asıl gelişimi Büyük Selçuklular döneminde, Vezir Nizamül-

9. SAKAOĞLU, Necdet, Osmanlı Eğitim Tarihi, İstanbul, 1991, s.16

mülk'ün öncülüğünde başlamıştır. Kuruculuğunu Nizamülmülk'ün yaptığı Nizamiye medreselerinin ilki 1065'te Bağdat'ta öğretime açılmış, bunu İsfahan, Rey, Nişabur, Merv, Belh, Herat, Basra nizamiyeleri izlemiştir. Burslu ve yatılı olan bu medreseler herkese açık, örgün ve parasız kurumlardı. Büyük Selçukluları Eyyubiler, Anadolu Selçukluları, Artuklular ve diğer Türk devletleri de izleyerek kısa sürede pek çok medresenin açılmasına ve yaygınlaşmasına önayak olmuşlardır.¹⁰

Osmanlılarda ise ilk medresenin açılışı 1330* yılında Orhan Gazi dönemine rastlar.¹¹ Orhan Gazi daha sonra Bursa'yı da fethedip burada da kiliseden çevirdiği Manastır Medresesi'ni açmıştır (1335).¹² Bu her iki medrese de tipik birer Selçuklu medresesiydi. Buralar yüzyıllar boyu Hristiyanlığın etkisi altında bulunuyordu ve herşeyden önce bu izlerin silinmesi gerekiyordu. Bu nedenle bu medreselerde pozitif bilimlere ağırlık verilmesine ne gerek, ne de öncelik vardı. Ayrıca her iki medresenin de eski birer manastır olması dikkat çekici bir başka

10. SAKAOĞLU, a.g.e., s.16; AKYUZ, Yahya, Türk Eğitim Tarihi, Ankara, 1989³, s.53.

* İznik'te açılan bu medresenin açılış tarihi Ana Britannica'da 1331, Sakaoglu'da 1332 olarak verilmiştir. A. Adnan Adıvar ise Osmanlı Türklerinde İlim adlı eserinde bu tarih için (1332 ? - 1330) olabilir ifadesini kullanmıştır.

11. UZUNÇARSILI, İsmail Hakkı, Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı, Ankara, 1988³, s.1; KOÇER, Hasan Ali, Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi, İstanbul, 1991², s.10; BALTACI, Cahid, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, İstanbul, 1976, s.15; AKYUZ, a.g.e., s.71.

12. BALTACI, Cahid, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, İstanbul, 1976, s.15; AKYUZ, a.g.e., s.72; UZUNÇARSILI, a.g.e., s.2.

noktayı oluşturmaktadır.¹³

Edirne'nin 1363'te alınmasından sonra fütühatın Rumeli'de gelişmesi için devlet merkezi buraya nakledilerek gerek Edirne ve gerek işgal olunan şehir ve kasabalarda muhtelif tarihlerde İslam tesisleri yapılmıştır.¹⁴

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa; Osmanlıların ilk birbuçuk asır içinde yaptırmış oldukları medreseler arasında derece ve sınıf itibarıyla en önemliler olarak İznik, Bursa ve Edirne medreseleri göze çarpmaktadır. Kuruluş zamanlarında İznik Medresesi bu beyliğin önde gelen bir medresesiydi. Ancak Bursa'nın alınışından sonra burada yapılan çeşitli medreseler sebebiyle İznik'in önemi ikinci dereceye düşmüştür. Fakat sürekli genişleme özelliği gösteren Osmanlılar Edirne'yi de alarak burayı devlet merkezi yapınca, yapımına II. Murad zamanında 1437 yılında başlanan ve 10 yılda tamamlanan üç şerefli cami yanındaki Büyük Medrese ile Darü'l-hadis o tarihteki Osmanlı topraklarında var olan eğitim kurumlarının üstünde yer aldı.¹⁵

Osmanlılarda medreselerin gelişme çizgisi devletin büyümesine paralel bir şekilde olmuştur. Fethettikleri her yere medreseler inşa ettiren Osmanlılarda bilimin ve medreselerin

13. SAKAOĞLU, a.g.e., s.24.

14. UZUNÇARSILI, a.g.e., s.2.

15. UZUNÇARSILI, a.g.e., s.2-3.

ulaştıkları en yüksek nokta, bu devletin "Gelişme Dönemi"ne rastlar. Dyle ki, Türklerde yüksek öğretimin başlangıç tarihi olarak bu dönemin esas alınması düşüncesi çok yaygın bir taraftar bulmuştur.

Gerçekten de Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u aldıktan sonra atalarının geleneğine uyarak, buradaki kiliselerden sekizini medreseye çevirterek bu yolda büyük bir hamle başlatmıştır.¹⁶ Sahn-ı Seman ya da Medaris-i Semaniye adıyla anılan bu medreselerin arkalarına da ayrıca Tetimme ismiyle anılan sekiz medrese daha inşa ettiren II. Mehmed'in amacı; Tetimme medreselerinde biraz önce bahsettiğimiz büyük medreselerde öğrenim göreceak öğrencileri hazırlamaktı.¹⁷ Ayrıca misafirlerin hayvanları için ahırlar, yemek ihtiyacını karşılamak üzere bir imaret ile taamhane, Doğudaki dört medresenin yanında Darüşşifa denilen hastahane, Kuran okunması için bir muallimhane, medrese öğrencileri için bir kütüphane ve ders okutmak üzere darüttalim ile iki tane de hamam bu binaları tamamlayarak mükemmel bir tesis* haline getirilmiştir.¹⁸

Sultan II. Mehmed bu medreselerin ilmiye teşkilatını ve öğ-

16. UZUNÇARŞILI, a.g.e., s.5.

17. UZUNÇARŞILI, a.g.e., s.6.

* Fatih Külliyesi olarak anılan bu tesis zaman içinde bazı değişiklikler geçirmesine ve bazı bölümlerinin yok olmasına rağmen, Osmanlı Klasik Dönem mimarlığının hemen öncesindeki en önemli yapı grubu olarak günümüze ulaşmıştır (Ana Britannica, cilt:8, İstanbul, 1988, s.466).

18. UZUNÇARŞILI, a.g.e., s.6.

retim programını Vezir-i azam Mahmud Paşa, Molla Hüsrev ve Ali Kuşçu'ya yaptırmış ve Karamani Mehmed Paşa'ya hazırlattığı kanunnamesinde, ilmiye mensuplarının devlet memurları arasındaki yerini ve görev alanlarını belirtmiştir.¹⁹ Gerek kanunname, gerek Ali (Gelibolulu) ve gerekse Katip Çelebi'nin ifadelerine göre, Fatih'in vücuda getirdiği medrese dereceleri aşağıdan yukarıya doğru şu şekilde sıralanmaktadır:

- 1- Haşiye-i Tecrid Medreseleri (Yirmili Medreseler)
- 2- Miftah Medreseleri (Otuzlu Medreseler)
- 3- Kırklı Medreseler
- 4- Haric Medreseleri
- 5- Dahil Medreseleri
- 6- Sahn-ı Seman Medreseleri
- 7- Altmışlı Medrese (Ayasofya) ²⁰

Osmanlı devletinin kuruluşundan (1299) Fatih'in tahta çıkmasına (1451) kadar geçen birbuçuk asırlık sürede, müspet (pozitif) ilimler Osmanlı Türkleri arasında önemli bir yer tutmamış, fakat kelam, mantık, fıkıh, tıpkı Selçuklularda olduğu gibi okutulmuştur. Bu arada müsbet ilimler alanında matematik ve astronomide Kadızade-i Rumî ve tıpta Hacı Paşa anılmaya değer eserler bırakmışlardır. Bununla birlikte, Fatih'in tahta çıkmasıyla birlikte müsbet ilimlerin değilse bile felsefi ve ilmi

19. BALTACI, a.g.e., s.46-47.

20. BALTACI, a.g.e., s.47; AKYUZ, a.g.e., s.79.

düşünüş Osmanlı Türklerinde gelişmeye başlamıştır.²¹

Fatih, önce kütüphanesine Grekçe ve Latince bilim kitaplarını toplayıp, sayılı filozofları, bilginleri ve sanatçıları İstanbul'a davet ederek pozitif bilimlerin, felsefenin ve sanatın egemen olduğu bir kültür ve eğitim ortamını hayata geçirmeyi düşünmüştür. Fatih'in böyle bir yöntem izlemesi şu açıdan oldukça önemlidir. Bilinmektedir ki, ülkelerin gelişmişlikleri, onların eğitim ve bilime yaptıkları yatırımlar ile doğru orantılıdır. Eğer bir "süper" ya da "dünya devleti" olmak isteniyorsa, eğitim ve bilim alanında da başı çekmek gerekmektedir. Günümüzde A.B.D., Japonya ve diğer Batılı süperlerin yaptığını Fatih Sultan Mehmed o zaman gerçekleştirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun her türlü gelişiminde bu tutumun önemli etkisi olmuştur. Bunun yanında kendi huzurunda Hristiyanlığı, Hurufiliği serbest tartışmalara açması; portresini ve insan figürlü resimler yaptırtması; Müslüman olmayan bilginlere de Müslüman ulemaya gösterdiği saygıyı göstermesi; saray kütüphanesini "Batı ile Doğu'nun eşiğinde", bu iki dünyanın kültürlerini buluşturmak amacıyla açması; onun, o çağa uygun laik bir eğitim ve laik insan tipi düşlediğini akla getirmektedir.²² Bu arada Fatih döneminde yetişen bilim adamları ve onların

21. ADIVAR, Adnan A., Osmanlı Türklerinde İlim, İstanbul, 1991⁵, s.31; KOÇER, a.g.e., s.11.

22. SAKAOĞLU, a.g.e., s.25.

eserlerinden de kısaca bahsetmek bu dönemdeki bilimsel gelişmeleri yakından tanımak açısından faydalı olacaktır.

Hiç şüphesiz adı Fatih'le birlikte anılan bilim adamlarının başında, matematik ve astronomi alanında büyük isim yapmış olan Alaeddin Ali bin Muhammed Kuşçu gelir. Ali Kuşçu kelim ve filoloji ile ilgili çalışmalar da yapmıştır. Ancak en önemli eserleri matematik ve astronomi alanındadır. Bu alandaki eserlerinden birisi Farsça yazılmış olan Risale fi'l-hey'e'dir. Bundan başka yine Farsça yazdığı Risale fi'l-hisab'ı Arapçaya çevirerek Risale-i Muhammediye adıyla padişaha sunmuştur. En önemli eseri ise Uluğ Bey Zic'ine yazdığı şerhtir. Bu şerh, o zaman bilinen yüksek matematikle Zic'deki sav başlarının ispatını vermesi bakımından çok önemlidir.²³

Dönemin matematikçilerinden biri de İstanbul'un ilk kadısı Hızır Bey'in oğlu Yusuf Sinan Paşa'dır. Tazarruat adlı eseri ile tanınmaktadır.²⁴

Tıp alanında yetişen bilim adamlarından birisi Muhammed bin Hamza Aksemseddin'dir. Onun tanınmış eseri ise Maddet-ül-hayat adını taşır.²⁵ İkinci bir kişi ise Sabuncuoğlu Şerefeddin Ali bin İlyas olup eserinin adı Cerrahname-i İlhanî'dir.²⁶ Yine ünlü

23. ADIVAR, a.g.e., s.49; Ana Britannica, cilt:1, İstanbul, 1986, s.387.

24. ADIVAR, a.g.e., s.49-50.

25. ADIVAR, a.g.e., s.50.

26. ADIVAR, a.g.e., s.51.

hekimlerden biri de Altıncı-zade'dir. Tarihin dediğine göre, idrar tutulmasını İbni Sina'da okuduğu yolla, bir sonda ile tedavi etmiştir. Bu usulü Türkiye'de birinci defa kullanmış olduğu sanılabilir.²⁷

Fatih yüzyılının ünlü bilginlerinden Hoca-zade, filozof, matematikçi, astronom Esirüddin Mufaddal bin Ömer-ül Ebheri'nin eski fizik üzerine yazmış olduğu Hidayet-ül-Hikme'sine, Molla-zade Ahmed bin Muhammed-ül-Harzayanî'nin yazdığı şerhe bir çıkma yazmıştır. Hoca-zade bu eserde eski fiziğin, tabii cisimlerde hareket, sükun ve meyil gibi özelliklerini açıkladıktan, nokta ve çizgi üzerine bazı bilgiler verdikten sonra, ışık ışınlarını ve gökkuşağını ve başka gök olaylarını anlatır.²⁸

Fatih Sultan Mehmed döneminde hekimlere, astronomlara ve matematikçilere gösterilen saygı II. Bayezid zamanında da devam etmiş, iyi bir saray eğitimi alan padişah İstanbul'da küçük çapta bir medrese inşa ettirmiştir. Ancak II. Bayezid daha çok Edirne'-de Tunca Irmağı kıyısına yaptırdığı akıl ve ruh hastaları tedavi-sine mahsus tıp merkezi (burada müzikle tedavinin uygulandığı anlatılır) ile ünlüdür. Bu uygulama o zamanki dünya standartlarında çok önemli bir yeniliklerdir.²⁹

27. ADIVAR, a.g.e., s.52.

28. ADIVAR, a.g.e., s.53.

29. SAKAOĞLU, a.g.e., s.27.

Kanuni Sultan Süleyman'ın (1520-1566) 1559'da yaptırdığı Süleymaniye Camii ve medreseleriyle Osmanlı eğitim sistemi, ulaşabildiği en yüksek noktaya gelmiştir. Sahn-ı Süleymaniye denen bu yeni kurumda, tıp, tabiiyat (doğal bilimler), riyaziye (matematik), heyet (gökbilim) alanlarında ders programları yer aldığı gibi Kelam (İslam felsefesi) dersinin de düşünürlerin görüşlerinin tartışılması biçiminde yapılması öngörüldü. Havamis-ı Süleymaniye (Süleymaniye Beşli Medreseleri) denen beş bölümden biri Darü't-tıb, diğeri de Darü'l-hadis'ti. Bu ikisi birer ihtisas kurumu olmak bakımından "yüksek okul" konumundaydı. O nedenle, Süleymaniye Darü'l-hadis'inde ders okutan müderris, tüm Osmanlı müderrislerinin en kıdemlisi sayılırdı.³⁰

Kanuni devrinde Osmanlılar denizcilikte de büyük ve ileri hamleler yapmışlardır. Atlas Okyanusu'ndan Hint Okyanusu'na kadar olan bölgede yapılan seferler neticesinde iki Türk amirali (biri Piri Reis, diğeri Seydi Ali Reis) önemli deniz coğrafya eserleri vermiştir. Bunlardan Piri Reis'e ait olan dünya haritası dünyaca ünlü bir eserdir.³¹ Aynı şekilde Piri Reis'e ait bir diğer önemli eser de Kitab-i Bahriye adını taşımaktadır.³²

Seydi Ali Reis'in en önemli eserinin adı Muhit'tir. Bu eser

30. SAKAOĞLU, a.g.e., s.28.

31. ADIVAR, a.g.e., s.74; Ana Britannica, cilt:17, İstanbul, 1989, s.627.

32. ADIVAR, a.g.e., s.78; Ana Britannica, cilt:17, İstanbul, 1989, s.627.

sekiz bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yön bulma, gök dairelerinin, yıldızların aralıklarının ölçülmesi ve yıldızların yükseltilerinin hesabı, ikinci bölümde zaman hesabı, takvim, güneş ve ay yılları, üçüncü bölümde pusula görüntüleri, dördüncü bölümde Hindistan'ın Rüzgaraltı, Rüzgarüstü kıyıları, Hint Denizi'ndeki adalar, takımadalar, beşinci bölümde denizcilikte önemli bazı yıldızların doğma ve batmalarıyla adları, altıncı bölümde meşhur limanlarla adaların kutup yıldızına göre yükseltileri, yedinci bölümde astronomiye ait bilgiler ve bazı limanlar arasındaki uzaklıklar, sekizinci bölümde ise rüzgarlar, muson gibi mevsim rüzgarları ve bu rüzgarların, çeşitli takvimlere göre başlangıç tarihleri anlatılmaktadır.³³

XVI. Yüzyılda da Türkiye'de coğrafya ve kozmografya alanında birçok eser yazılmıştır. Bunların çoğu çeviri ve toplama eserlerden ibarettir. Meselâ Sultan Selim Camii muvakkati Mustafa bin Aliy-ül-Muvakkit'in Tuhfet-üz-zaman ve haridet-ül-evan adıyla yazdığı mufassal eser, gök kürelerinin ve yıldızların niteliklerinden bahsettikten sonra, denizleri, dağları ve yeryüzündeki nehir, su kaynaklarını, başka bir bölümde de yedi iklimi ve bunların meşhur şehirlerini anlatır.³⁴

Yine bu devre ait, Mehmed bin Ömer Bayezit bin Aşık tarafından yazılan, Manazır-ül-avalim adındaki coğrafya ve

33. ADIVAR, a.g.e., s.86-87; Ana Britannica, cilt:19, İstanbul, 1990, s.284-285.

34. ADIVAR, a.g.e., s.92.

kozmoğrafya üzerine bir kitap ta meşhur olmuştur.³⁵

Cografya konusundaki eserlerde büyük bir hamle göze çarpmasına rağmen, bu devirde diğer pozitif bilimler alanında büyük ve önemli eserlere rastlanmamaktadır.³⁶ Mesela Kanuni Süleyman döneminde Nasuh-ül-Silahi-ül Matrakî (Matrakçı Nasuh) adlı bir zat tarafından umdet-ül-hisab adıyla yazılan bir aritmetik kitabı vardır.³⁷

Bu yazardan sonra, Yusuf bin Kemal adında bir yazarın da, cebirden bahsedilen bir aritmetik kitabı vardır.³⁸ Bundan başka yine matematik alanında Hacı Muhyiddin bin Mehmed bin Havi Atmaca'nın Mecmuat-ül-Kavaid fi beyan-i müntahab-il-fevaid adlı eseri burada sayılabilir.³⁹

XVI. Yüzyılın sonlarına doğru ise, aslen Cezayir'li olup, İstanbul'a yerleşen Ali bin Veli bin Hamza el-Magribî'nin yazdığı 512 sayfalık Tuhfet-ül-a'dad li zevi'l-rüşd ve'l-sedad adlı matematik kitabında tam sayı ve kesir işlemleri ile cebir üzerine temel bilgiler bulunmaktadır.⁴⁰

Bu devirde astronomi alanında yazılan eserler arasında

-
35. ADIVAR, a.g.e., s.93.
36. ADIVAR, a.g.e., s.95.
37. ADIVAR, a.g.e., s.96.
38. ADIVAR, a.g.e., s.98.
39. ADIVAR, a.g.e., s.98.
40. ADIVAR, a.g.e., s.98.

Gıyaseddin Cemşid'in yazdığı Süllem-Üs-sema adlı eserinin Mustafa Zeki tarafından Türkçe çevirisi göze çarpmaktadır. Bir de Ali Kuşçu'nun Risale fi'l-hey'e adındaki eserinin, Abdullah bin Perviz tarafından, Mirkat-Üs-sema adıyla yapılan çevirisine rastlanmaktadır.⁴¹

Takyeddin bin Mehmed bin Ahmed adındaki bir astronom (1520-1585) ise, hünkar hocası Meşhur Sadeddin Efendi'ye bir layiha sunarak, artık Uluğ Bey Zic'inin yeni rasatlarla düzeltilmesi gerektiğini, çünkü o Zic'e göre yapılan hesapların sonuçlarının her zaman doğru çıkmadığını bildirmiş, Sadeddin Efendi de bu öneriyi benimsemiş ve III. Murat'tan yeni bir rasathane kurulması yolunda izin çıkartmıştır.⁴² Ancak Hoca Sadeddin ile zamanın şeyhülislamı olan Ahmet Şemseddin Efendi arasındaki düşmanlık yüzünden, şeyhülislamın padişaha; gökleri rasat etmenin uğursuz ve her nerede bu işe teşebbüs edilirse, devletin mahir ve harap olacağı yolunda bir ariza sunması üzerine, inşasına başlanan bu rasathane (tamamlanıp tamamlanmadığı pek anlaşılamamıştır) Kap-tan-ı Derya Kılıç Ali Paşa tarafından bir gecede yerle bir edilmiştir.⁴³

Bu devirde yazılmış olan elkimya kitaplarından da kısaca

41. ADIVAR, a.g.e., s.99.

42. ADIVAR, a.g.e., s.100.

43. ADIVAR, a.g.e., s.105; Ana Britannica, cilt:20, İstanbul, 1990, s.348.

bahsedilecek olursa; öncelikle Derviş Mustafa Sekakin-i Konstantinî adındaki birinin yazmış olduğu kitapla karşılaşılır. Bu eserde, o zamanki bilinen elkimya usul ve kuralları ve altın yapma usulleri anlatılır.⁴⁴ Aynı şekilde İznikli Ali Bey tarafından da Keşf-ül-esrar fi hetk-ül-estâr ve Dürer-ül-envar fi esrar-il-ahcar adlı iki eser yazılmıştır.⁴⁵

Tıp alanında büyük ilerleme olmamakla beraber birkaç önemli eser de bu devirde vücuda getirilmiştir. Bunlardan biri halk için yazılmış olan Menafi-ün-nas adlı kitaptır.⁴⁶ Derviş Nidaî'nin yazdığı bu kitaptan başka, yazarı, kopyacısı, kopya tarihi ve yeri belli olmayan Kamus-ül-hikmé ve't-tıb adlı eser de dikkate değer bir çalışmadır.⁴⁷ Bu alanda son olarak da Davud bin Ömer-ül-Antakî adındaki Osmanlı-Arap hekiminden bahsetmek gerekir. Antakî'nin yazmış olduğu Tezkiret-ül-elbab adlı eser, Türkiye ile birlikte bütün Müslüman memleketlerinde meşhur olmuştur. Bu eserde genel tıbbi bilgilerin yanında o zamanlar ulaşılan en yüksek sayıda (1712 tane) ilaçtan bahsedilmesi önemlidir. İkinci önemli eseri olan En-nüzhet-ül-mübhice fi teşhiz-ül-ezhan'da ise bugün genel patoloji olarak anılan bahisler, felsefi bir yolla anlatılmıştır.⁴⁸

Buraya kadarki bölümde, Türklerin eğitim kurumlarından,

44. ADIVAR, a.g.e., s.113.

45. ADIVAR, a.g.e., s.113-114.

46. ADIVAR, a.g.e., s.115.

47. ADIVAR, a.g.e., s.117.

48. ADIVAR, a.g.e., s.118-119.

eğitim geleneklerinden ve bu kurumların gelişmeleriyle birlikte varılan nokta açıklandı. Kısaca özetlenecek olursa, şu bilgiler net olarak ortaya çıkmaktadır: Osmanlılar eğitimlerini, kendilerinden önceki diğer Müslüman Türk devletlerinde olduğu gibi İslami bir kurum olan medreselerde gerçekleştirmiştir. Medreselerde eğitim başlıca dört alanda yürütülürdü: Din ve hukuk (kıraat, tefsir, hadis, fıkıh ve kelim), dil ve edebiyat (Arap ve Fars dilleri, nahiv, sarf, hitabet, şiir, cerh ve tadil, tarih-i edep), felsefe (felsefe ve mantık), temel bilimler (tıp, cerrahi, riyaziye, hesap, hendese, müsellesat, hey'et, tabiiyat).⁴⁹

Kanunnamelerle Osmanlı medreseleri birkaç aşamaya ayrılmıştı. Haşiyeye-i tecrid ve miftah medreselerinde okuma ve yazma öğretilir, hadis, fıkıh, kelim ve tefsir konusunda ön bilgiler verilirdi. Telvih medreselerinde bazı konuları biraz daha derinliğine işlenir, iki basamaklı (iptida ve hareket) hariç medreselerinde Buhari şerhi, tefsir, hadis ve fıkıh sorunları ele alınırdı. Sonra sırasıyla gene iptida ve hareket basamaklarına ayrılan ve yüksek düzeyde din bilimlerine geçişin başladığı dahil medreseleri, yüksek öğretim için temel bilgilerin verildiği musıla medreseleri, matematik, astronomi, din bilimleri, ileri düzeyde tıp öğretilen Sahn Medreseleri ve din bilimleri öğreniminde en yüksek aşamayı oluşturan darülhadisler gelirdi.

49. Ana Britannica, cilt:15, İstanbul, 1989, s.487; SAKAOĞLU, a.g.e., s.27; AKYÜZ, a.g.e., s.80-82; BALTACI, a.g.e., s.37-42.

Sahn düzeyindeki medreselere girmek isteyenlerin aşığı sınıflarda en az üç yıl okumuş ve temessük (başarı belgesi) almış olmaları gerekirdi. Büyük medreselerin yanındaki darülhadis ve darükkurrarlar gerçek anlamda yüksek öğrenim veren uzmanlık bölümleri idi. Darüşşifa ve darüttıp da insan ve toplum sağlığına ilişkin konuların okutulduğu önemli eğitim kurumlarıydı. Medreselerin aşamaları, buralarda ders veren müderrisler için de rütbe kabul edilmişti. Buna göre müderrisler 20-25 akçe gündelikli aşığı medrese müderrisliklerinden başlayıp, 100 akçe gündelikli darülhadis müderrisliğine kadar yükselirdi. Medrese öğrencileri de öğrenim basamaklarına göre sırayla çömez, şakird, suhte (softa), danişmend, müid gibi adlar alırdı. Sahn öğrenimini tamamlayanlar icazetname alarak, mülazim (aday) olur, bir sıralamaya göre müderrislik ve kadılıklara atanırdı.⁵⁰

Burada belirtilmesi gereken bir başka kurum da Enderün Mektebi'dir. Bir yüksekokul niteliğindeki bu mektebin açılış amacı; devletin üst kademelerine yetenekli ve bilgili yöneticiler yetiştirmektir. Öğretim kademesi bakımından yedi bölüme ayrılan Enderün'da; Türkçe, Arapça, Farsça, Edebiyat, Tarih, İslamî Bilimler, Matematik, Beden Eğitimi ve Sanat (hattatlık, musîkî, minyatür vb.) dersleri okutulmaktaydı.⁵¹

50. Ana Britannica, a.g.m., s.487.

51. KOÇER, Hasan Ali, Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi, İstanbul, 1991², s.17; UNAT, Faik Reşit, Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış, Ankara, 1964, s.10; SÖYLER, Ayhan, Atatürk'ün Üniversite Reformu (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara, 1987, s.17.

Osmanlı sarayına 1850'lere kadar 79 Sadrazam, 3 Seyhülislâm, 36 Kaptan-ı Derya ve sayısız yönetici yetiştiren Enderûn Mektebi bunun yanında bir çok şair, müzisyen ve hattatı da Osmanlı Kültür Tarihine maletmiştir.⁵² İlerleyen yıllarda Batılı usule göre eğitim yapan kurumların çoğalmasıyla önemi azalan Enderûn Mektebi 1909 yılında yayınlanan bir kararname ile ömrünü tamamlamıştır.⁵³

Medreselerin Bozulması

Buraya kadarki bölümde medreselerin nasıl işlediği ve geliştiği görüldü. Bundan da anlaşılmaktadır ki, bilime çok yüksek derecede değer veren Osmanlı sultanları bunun semeresini kısa sürede alarak, devletlerini bilimsel alanda sözü geçen bir ülke konumuna getirmişlerdir. Ancak bu parlak günler, daha imparatorluğun "genişleme dönemi" bitmeden bozulmaya yüz tutmuştur. Bütün tarihçilerin ve araştırmacıların taşıdıkları ortak düşünceye göre Osmanlı medreselerinde bozulma XVI. yüzyılın sonlarına doğru başlamaktadır.

Daha evvelki tarihlerde müderrislik kanununa aykırı yapılan bazı usulsüzlükler istisna edilecek olursa, bilhassa XVI. asır sonlarına doğru hem müderris kalitesi itibariyle ve hem de tedrisat ve talebe cihetiyle medreseler bozulmaya başlamış ve seneler

52. AKYUZ, a.g.e., s.105; SÖYLER, a.g.e., s.18.

53. SÖYLER, a.g.e., s.18.

geçtikçe bu bozukluk artmak suretiyle devam etmiştir.⁵⁴

Özellikle, zındıklık iddiasıyla bir meclis tarafından yargılama altına alınan Molla Lütüfi hakkında çoğunlukla ve bir fetva ile verilen ölüm kararını Padişah II. Bayezid'in onaylamak zorunda kalması ve bu kararın 1494'te uygulanması, her yönden acıklı bir olay olarak görülür. Medreselerde bu tarihten sonra ilmi hürriyet kalkmış, iltimas ve siyaset karışmaya başlamıştır. Evvelce müderris (profesör), muid (doçent), danışmend (asistan) olabilmek için ehliyet, ilim ve iktidar gerekirken, bu tarihten sonra ilmi yetki arka plana atılarak, iltimas ön plana alınmıştır. Artık müderris olabilmek için, kültür üstünlüğü söz konusu değildir.⁵⁵

Medreselerin bozulmasında düşünceyi geliştirecek olan matematik, kelam ve felsefe gibi aklî ilimlerin terkedilerek bunların yerine tamamen naklî ilimlerin konması birinci derecede rol oynamıştır.⁵⁶

Bundan başka medreseler kanununa aykırı olarak müdahaleler sonucu bazı ulema çocuklarına onbeş yaşından önce müderrislik rütbeleri verilmesi, talebelerin para ve rüşvet ile yeterli

54. UZUNÇARŞILI, a.g.e., s.67.

55. KOÇER, a.g.e., s.12.

56. UZUNÇARŞILI, a.g.e., s.67.

egitim görmeden müderris olmaları ve buna karşılık müderris olmayı hakedenlerin, hakettikleri halde iltimaslılar yüzünden görev alamamaları medreselerin bozulmasına etki eden diğer önemli sebeplerdendir.⁵⁷

Böylelikle, bir toplumun yozlaşması için en büyük tehlikelerden birisi Osmanlı eğitim sistemini hızla kuşatmış ve kısa zamanda derin yaralar açmıştır. Kayırma ve rüşvet ile ilmi paye alan bu cahil, sözde müderrisler taşraya kadı olarak atandıklarında görev yerlerine gitmeyip, yerlerine vekil yollamaya başladılar.⁵⁸ Tabii ki bu durum eğitim sisteminin yozlaşmasına yol açtığı gibi, diğer yandan Osmanlı hukuk sisteminin de hızla bozulmasına yol açmıştır. Böylesine haksızlıkla kadılık görevine gelen kişinin ne şekilde adalet dağıtacağı, ne kadar adilane olacağı herhalde gayet açık bir şekilde anlaşılabilir.

Eğitim sistemindeki bu bozukluk, yıllar ilerledikçe hızını hiç kesmeden devam etmiştir. Önceleri üstün ve kaliteli bir zümre olan ilmiye sınıfına cehalet hakim olmaya başlamış; imtihan usulü, müderrislerden kaldırılıp, yalnız öğrencilere uygulanmaya başlamıştı. Müderrislik için artık ehliyet ve terakki söz konusu değildi. Müderrisler ne kadar çalışırlarsa çalışsınlar ve ne

57. UZUNÇARŞILI, a.g.e., s.67.

58. KOÇER, a.g.e., s.13.

derece büyük ehliyet gösterirlerse gösterebilirler, yine aynı seviyede kalırlar ve bir derece bile üst makama geçemezlerdi. Bu suretle artık ehliyetle müderris olma kapıları kapanmıştı. Kim daha fazla iltimaslı ise, fazla rüşvet verirse, o ilmi makama geçiriliyordu. İlmî makamlar artık para ile alınıp satılır olmuştu.⁵⁹

Kalitesinin giderek azaldığı ilmiye sınıfı cahil ve haketmeyen kişilerin eline geçince, devlete öncülük etmesi gereken bu kitle tamamen tersi bir işlev yüklenerek, her türlü yeniliğin karşısına çıkmış, zaman zaman gerici ayaklanmalara önyak olmuş ve Batıda bilimsel alanda gerçekleşen her türlü yenilik Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarından içeri bu sayede girememiştir.

Medreselilerin her türlü yenileşmeyi dini kurallara uymadığı gerekçesiyle kabul etmediği dönemde, koyu bilgisizlik içindeki halk da medrese çevrelerinden yükselen her söze içtenlikle inanıyordu. Yeniliklere karşı ne gibi gerekçelerle karşı çıktığına Osmanlı tarihinin her sayfası örnekler vermektedir. Örneğin, top namlusu fırçasının, domuz kılından yapıldığı için kullanılamayacağına ilişkin fetva yazıldığı gibi, savaşta süngü kullanılması için de şeyhülislamdan fetva alınmıştır.⁶⁰

Medrese çevrelerinin olumsuzlukları bu kadarla da kalmamış-

59. KOÇER, a.g.e., s.13.

60. SAKAOĞLU, a.g.e., s.32-33.

tır. 16. yüzyılın sonu 17. yüzyılın başlarında, başarısız softaların, danışmendlerin Anadolu'daki celali ayaklanmaları içerisinde yer aldıkları, çoğu zaman da taşrada "suhte ayaklanması" denen karışıklıkları çıkardıkları, İstanbul'da ise "talebe-i ulûm" adı altında kapıkulu eylemlerine destekçi oldukları sıkça görülmektedir. İç düzenini ve çalışma disiplinini yitiren medreselerde barınma olanağı bulan çift bozan gençler, kaçkınlar da suhteler ve talebe-i ulûm arasına karışarak kentlerde ve kırsal kesimlerde silahlı eylemlere katılabiliyorlardı. Medreselilerin, onlarla içli dışlı diğer ayaklanmacı, soyguncu grupların olayları 19. yüzyılın başlarına kadar sürmüştür. Kimi müderrisler de açıktan yada el altından bu olayları kışkırtmaktaydılar. Derslere devam etmemeyi, ticaretle uğraşmayı alışkanlık edindiler. Ayda yılda bir kez medreseye uğramayan, ama aylığını alan; buna karşılık görevine gelip te okutacak öğrenci bulamayan müderrisler de vardı.⁶¹

İşte böylesi bir durum Osmanlı İmparatorluğu'nun "duraklama" ve "gerileme" dönemlerine girmesinin nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Elbette ki bilimsel çalışmaların önündeki bütün engelleri kaldıran ve bu yolda bir hayli yol kateden ve teknolojiye öncülük etmeye başlayan Avrupa'nın yanında Osmanlıların hâlâ top fırçasının kılıyla uğraşıyor olması, askeri alanda da Osmanlı Devleti'nin sürekli güç ve buna bağlı olarak toprak kaybetmesini

61. SAKAOĞLU, a.g.e., s.33.

beraberinde getirmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Hareketleri

Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'lılar karşısındaki askeri güç zayıflığı, ilk olarak 1683'teki Viyana Kuşatması'nın bir bozguna dönüşmesiyle ortaya çıkmıştır. Devam eden yıllarda bir de Karlofça Antlaşması'nı (1699) imzalayan Osmanlı İmparatorluğu, artık önlenemez çöküşüne doğru yol almaya başlamıştır. Karlofça Antlaşması Osmanlılarca imzalanan ilk elverişsiz antlaşmadır ve Osmanlıların Avrupa'dan çekilisinin başlangıcını teşkil eder.⁶² Karlofça Antlaşması, Osmanlıların yalnızca Avrupa ile ilişkilerinde bir dönüm noktası olmakla kalmayıp, iç çözülme döneminin başlangıcını da belirlemekteydi. Uzun savaş yılları, yüzyıllardır imparatorluğun ayrılmaz parçaları sanılan toprakların yitirilmesi, Osmanlı moralini öylesine çökertmişti ki, pek çok kimse imparatorluğu kurtarma çabasının bile imkansızlığına inanmaktaydı. Osmanlılar ilk kez Avrupa'nın, bu üstünlüğü ne ile sağladığını öğrenmek ve bunu Osmanlı düzenine uydurarak bir reform yapma gereğini duydular. Reformcular şimdi Avrupa'nın geliştirdiği tekniklerin, geleneksel yöntemleri, özellikle ordu

62. Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, cilt:1, Yayın Yönetmeni: Robert MANTRAN, Çev.:Server TANILLI, İstanbul, 1991, s.304; LEWIS, Bernard, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev.: Metin KIRATLI, Ankara, 1988³, s.46; UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, IV.cilt, 1.bölüm, Ankara, 1978², s.1.

düzeni ve silahların yenilenmesiyle, güçlendirme ve koruma yolunda kullanılabilceğini düşünüyorlardı. Böylece gelenekçi reform yeni ile eskinin bir alaşımı olarak kendi başına yararlı olamazsa da, 19. yüzyılda çağdaş reform biçiminin yolunu açmış oldu. Bu sınırlı değişim bile ancak çok duraksayarak yürüyecek, "yeniden doğuşun" Osmanlı yapısının tümünü zayıflatacağını ileri süren iddialarla karşılaşacaktı. Bu yüzden 18. yüzyılda reform hareketleri bir dizi iniş çıkışlar gösterir; geçici zaferler genellikle reformcuları felakete götürmüşse de, bunların bıraktıkları izler arkalarından gelenlere model ve deneyim olarak kalabilmiştir.⁶³

Esti karşısındaki zaafalarını farketmeye başlayan Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk reform teşebbüsü, 1718-1730 yılları arasında sadrazamlık yapan Damat İbrahim Paşa sayesinde gerçeğe eştirilmiştir. Damat İbrahim Paşa 1719'da Viyana'ya bir elçilik heyeti, ardından da 1721'de Yirmisekiz Mehmet Sait Efendi'yi yararlı imar ve eğitim araçları konusunda gözlem yapması için Paris'e gönderdi.⁶⁴ Bu imar ve eğitim araçlarından biri matbaa idi. Daha 1716'da Rocheford adlı bir Fransız subayı, Osmanlı ordusunda bir yabancı mühendis subaylar kıtasının teşkili için bir taslak sunmuş, fakat bir sonuca ulaşamamıştı. 1720'de

63. S. AW, Standford, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, cilt:1 Çev.: Mehmet HARMANCI, İstanbul, 1982, s.307.

64. LEWIS, a.g.e., s.46-47; UZUNÇARŞILI, Osmanlı Tarihi, IV.cilt, 1.bölüm, s.170.

Türkçe "Gerçek" adını alan başka bir Fransız dönmesi olan David, İstanbul'da bir itfaiye takımı örgütledi. Gemicilik ve denizcilikte de yenilik isteği duyuldu. Denizcilik daireleri yeniden örgütlendirildi ve gemi yapımında önemli bir değişiklik yapıldı. Uc ambarlı kalyon ilk kez Türk tersanelerinde 1682'de inşa edildi.⁶⁵

1728'de ise, ilk defa Türkler tarafından dinî eserler dışındaki kitapları yani tarih, astronomi, coğrafya, felsefe, matematik ve dille ilgili eserleri basmak üzere bir matbaa kuruldu.⁶⁶ Bununla birlikte devlet adamlarının, Avrupa'nın bilimsel yönden ileri olduğunu kabul etmesi ve bu açığı kapatmak üzere, başka bazı yenilik hareketlerini de destekledikleri ve buna önayak oldukları da bilinen bir gerçektir.

Bu yüzyılda hükümet tarafından ele alınan konulardan birisi de eğitim meselesi idi. Esasında ordunun başarısız olması da bir eğitim sorunu idi; bu başarısızlıklar askerin eğitim ve teknik açısından ne kadar yetersiz olduğunu açıkça gösteriyordu. İşte bu sebepten dolayıdır ki, Avrupa'daki benzerleri örnek alınarak 18. yüzyılda bazı yeni okullar açıldı. Bunlardan ilki Hendesehane'dir (1734).⁶⁷ Hendese; skolastik eğitim döneminde Yunanlar tarafından

65. LEWIS, a.g.e., s.47.

66. KAHYA, Esin, "Onsekiz ve Ondokuzuncu Yüzyıllarad Genel Çizgileriyle Osmanlılarda Bilim", Erdem, cilt:3, sayı:8, Ankara, 1987, s.491; UZUNÇARŞILI, Osmanlı Tarihi, IV.cilt, 1.bölüm, s.160

67. KAHYA, a.g.m., Erdem s.492; ERGİN, Osman, Türkiye Maarif Tarihi, cilt:1-2, İstanbul, 1977, s.309; LEWIS, a.g.e., s.49.

riyaz yeye (matematik) verilen addır ve Doğu'ya da Batı'ya da Araplar aracılığıyla yayılmıştır. Bu okula **Hendesehane** denmesinin altında artık riyazî ilimlerin okutulmasının zorunlu hale geldiğinin anlaşılması gerçeği yatmaktadır.⁶⁸ Ancak bu okulun ömrü uzun olmamıştır. Bu tür yeni moda fikirlerin hepsine şiddetle karşı çıkan Yeniçeriler, kendilerinden gizli tutulan bu okulun yerini keşfedip, kapamaya mecbur ettiler.⁶⁹

Modern Eğitim Kuruluşlarının Doğuşu

Hendesehane'nin bir talihsizlik sonucunda kapatılmak zorunda kalınması, devrin yöneticilerindeki yenilik arayışlarını sona erdirememiştir. Özellikle de askeri alanda uğranılan başarı zlıklar, bu tür arayışların öncelikle askeri alanda ağırlık kazanmasına yol açmış ve Batılı usüllere göre düzenlenmiş bir dizi askeri okul, eğitim sistemindeki yenileşmeye öncülük etmiştir.

Mühendishane-i Bahri-i Hümayun : Bir anlamda Batılılaşma yolunun açılmasına, bu okulun açılışının etkisi olduğu yaygın bir kanaattir. 1773 yılında açılan bu okul, özellikle deniz kuvvetlerine hizmet vermesi amacıyla devreye sokulmuştur.⁷⁰ İlk hocası

68. ERGİN, a.g.e., s.309.

69. LEWIS, a.g.e., s.49.

70. KAHYA, a.g.m., Erdem s.493; KOÇER, a.g.e., s.25; ERGİN, a.g.e., s.315.

Gezayıllı Seyyid Hasan'dır. Bu zat Arapça ve Türkçeden başka Fransızca, İngilizce ve İtalyanca biliyor, Avrupa'nın önemli kitaplarını ve aletlerini tanıyordu. Daha sonraları donanma kaptanlığına kadar da yükselmiştir.⁷¹

İlk başlarda eğitimi güçlendirmek amacıyla Fransa'dan istihkam ve kale işlerinden anlayan mühendis ve subaylar getirilmiş ancak Ruslar ve Avusturyalılar o dönemde müttefik oldukları Fransa'ya müracaat ederek, bunu önlemişlerdir.⁷² Fransızlar gittikten sonra, Mühendishanenin başına Kasapbaşızade İbrahim Efendi getirildi. Ve Türkiye riyaziyecilerinden Gelenbevi İsmail, Palabıyık Mehmet ve Bahar Efendiler sırasıyla baş hocalıklara getirildiler.⁷³

1792'ye gelindiğinde Kumbarahane ve 1795 yılında da Mühendishane-i Berrii Hümayun yapıldı. Hatta Tıbhane adıyla bir de tıbbiye mektebi inşasına başlandı. Böylelikle Tersane çevresinde toplanmış olan askeri mekteplerin başına 1803'de Kırımlı Abdullah Ramiz Efendi getirildi.⁷⁴

Bu arada okula 1795 yılında bir de inşaat bölümü eklendi. Deniz subayları için harita ve seyrüsefain kursları açıldı. 1805

71. ERGİN, a.g.e., s.316.

72. ERGİN, a.g.e., s.317.

73. ERGİN, a.g.e., s.317.

74. ERGİN, a.g.e., s.317.

te inşaat ve Seyrüsefain şubelerine ayrılan okul 1822'de Mekteb-i Bahriye adını aldı. 1842'deki düzenlemeyle şubeleri dörde, öğretim süresi de yedi yıla (başlangıçta üç sınıflı idi) çıkarıldı. 1846'da adı Mekteb-i Bahriye-i Şahane olarak değiştirildi. 1852'de Heybeliada'daki Bahriye Kışlası'na taşındı. II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) hemen sonra ve 1913'te yeniden düzenlendi. 1928'de ise Deniz Lisesi'ne dönüştürüldü.⁷⁵

Mühendishane-i Berri-i Hümayun : 1789'da padişah olan III. Selim tahta geçişinin yedinci yılında 10 Mayıs 1796'da Mühendishane-i Bahri-i Hümayun'un deniz kuvvetlerine deniz subayı ve mühendisler yetiştirmesine paralel olarak, Kara Kuvvetleri için de kara, topçu ve istihkâm subayları ve askerî mühendisler yetiştirilmesi amacıyla İstanbul Hasköy'de Mühendishane-i Berri-i Hümayun'u kurdu.⁷⁶

Yeni Mühendishaneye ellisi lağımçı yani istihkâm ve otuzu humbaracı yani topçu ocağından olmak üzere toplam seksen öğrenci seçilmişti. Bahriye mektebi öğrencilerinden de bir kısmı burada eğitim görecekti.⁷⁷ 1847'de bir nizamname ile adı istihkâm Mektebi olarak değiştirilen okul, Topçu ve Mimar Mektebi olarak da anılıyordu. İki aşamalı öğretimde idadi sınıflarını harbiye ve

75. Ana Britannica, cilt:16, İstanbul, 1989, s.341.

76. KOÇER, a.g.e., s.28; ERGİN, a.g.e., s.326-327; KAHYA, a.g.m., Erdem, s.493.

77. ERGİN, a.g.e., s.327.

mimar sınıfları izliyordu. Dört sınıfı bitirenler "erkân-ı harb" sanı alıyordu. Okulun idadi sınıfları 1865'te Mekteb-i Harbiye (bugün Kara Harp Okulu) bünyesine alındıysa da 1878'de yeniden eski binasına taşındı. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ise Mekteb-i Harbiye ile birleştirildi. Hasköy'deki binası da topçu subayları için uygulama okuluna dönüştürüldü.⁷⁸

Tıbhane-i Amire ve Cerrahhane-i Ma'mure : Tıbhane-i Amire II. Mahmut zamanında, memleketin hekim ihtiyacını çok iyi bilen hekimbaşı Mustafa Efendi'nin desteğiyle 1827 yılında kuruldu. Bu okul özellikle ordunun hekim ihtiyacını karşılayacaktı. Çünkü ordunun iyi cerrahi bilen hekimlere ihtiyacı vardı. Aynı zamanda 1820'li yılların sonunda başlayan kolera salgınına karşı mücadele edebilecek sağlık elemanlarının yetiştirilmesi amacı da güdülmekteydi. İlk hocaları arasında Abdülhak Efendi, Sermüneccim Osman Saip Efendi, İstefan Efendi, Bogos Efendi, Ahmet Hilmi, Vasfi ve Hüseyin Hüsnü Efendiler vardı. Bunlardan Abdülhak Molla aynı zamanda okulun nazırı olup, daha sonra Maarif Nazırı olarak da görev yapmıştır.⁷⁹

1831 yılında bu okula ek olarak Cerrahhane kurulmuştur. Bu okul kurulurken Paris ve Viyana Tıp Fakülteleri örnek alınmıştır. Bilindiği gibi, devrinde Viyana Tıp Fakültesi öğrenciyi klinik

78. Ana Britannica, a.g.m., s.341.

79. KAHYA, a.g.m., Erdem, s.500; KOÇER, a.g.e., s.34.

tatbikat ve araştırmaya yöneltmesi açısından diğer fakültelerden daha ileri durumdaydı. Her ne kadar esas itibarıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda tıp eğitimi Fransa'nın etkisi altında idiysen de, hatta yeni kurulan tıp fakültesinde dersler Fransızca olarak yürütülüyor ve genellikle yurt dışına gönderilen tıp öğrencileri için Fransa tercih ediliyorsa da, Viyana Tıp Fakültesi'nden bazı uzmanların tıp fakültesindeki hizmetinin de etkisi ile bu okulda, eğitim ve öğretim programının Viyana Tıp Fakültesi'ninkinden etkilendiği görülür.⁸⁰

1836 yılında Tıphane, Galatasaray'a nakledilmiş; bu arada alınan bir kararla Cerrahhane ve Tıphane birleştirilmiş ve bu yeni okulda dersler Fransızca olarak yürütülmüştür. Eleman ihtiyacını karşılamak için Avusturya'dan eleman istenmiş, bunun üzerine Viyana Tıp Fakültesi'nden Dr. Bernard gönderilmiştir. Okul idarecisi Abdullah ve Dr. Bernard'ın ısrarı üzerine, yürütülmekte olan anatomi dersinde disseksiyon yapılmasına izin verilmiştir. Dr. Bernard bilimsel araştırmalarda bulunmuş, Düstur-u Edviye ve ilmi-i Nebâtât adlı iki eser yazmıştır.⁸¹

Mekteb-i Ulûmî Harbiye : Bu günkü Kara Harp Okulu'nun temelini oluşturan bu okulun temeli, orduda ve devlet örgütünde önemli modernleşme girişimlerinin görüldüğü II. Mahmud döneminde

80. KAHYA, a.g.m., Erdem, s.501.

81. KAHYA, a.g.m., Erdem, s.501.

(1908-1939) atıldı. Ahmet Fevzi Paşa'nın Hassa Ordusu'nun yetenekli erlerinden bir bölümünü ayırarak 1831'de Selimiye Kışlası'nda kurduğu Sıbyan Bölükleri, okulun çekirdeğini oluşturdu. Bölükler 1834'te Maçka Kışlası'na taşındı ve II. Mahmud, okulu Mekteb-i Ulûm-i Harbiye adıyla resmen öğretime açtı. Fransız Saint Cyr'in örnek alındığı okul o dönemde dokuz sınıflıydı. İlk sekiz sınıfı ilköğretim düzeyindeydi. Bunlarda başarı göstererek son sınıfta okumaya hak kazananlar matematik, hendese, resim ve harita gibi derslerin yanında hafif ve büyük tahkimat, topçu, piyade ve süvari, talimleri görüyordu.⁸²

Okulun açıldığı 1834 yılında Londra'ya beş, ertesi yıl Viyana'ya beş ve bundan sonraki yıl Viyana'ya dört, Paris'e bir, Londra'ya bir, 1838 yılında ise yine Viyana'ya oniki olmak üzere toplam yirmialtı öğrenci gönderilmiştir.⁸³ Bunun yanında Avrupa'dan öğretmen getirtme yoluna da gidilmiş ve yabancı hocaların derslerinden yararlanılması amacıyla 1840'da programa Fransızca dersi konulmuştur.⁸⁴

1841'de alt sınıflar Mekteb-i Fünun-i İdadiye, yüksek bölümü Mekteb-i Ulûm-i Harbiye olarak yeniden örgütlendi. 1844'te Mekteb-i Ulûm-i Harbiye Pangaltı'daki Tophane-i Amire Hastanesi

82. Ana Britannica, cilt:12, İstanbul, 1988, s.558.

83. ERGİN, a.g.e., s.363.

84. ERGİN, a.g.e., s.363.

binasına taşındı. 1847'de ise her iki okul Mekteb-i Harbiye adı altında Pangaltı'da öğretime başladı. Son düzenlemeden sonra ilk mezunlarını 1853'te veren okul, o yıl Taşkılla'ya taşındı. 1858'de Gülhane'de Mekteb-i Tıbbiye'nin bulunduğu binaya, 1862'de Pangaltı'da yanan eski binanın yerine yaptırılan yeni binaya taşındı. 1868'de Avrupa'daki belli başlı askeri okulların programları gözönünde bulundurularak, öğretim süresi üç yıla indirildi. I. Dünya Savaşı sırasında eğitim büyük ölçülerde aksaklığa uğradı ve daha çok talimhanelerde subay yetiştirmesi yoluna gidildi. Mondros Mütarekesi'nden (30 Ekim 1918) sonra öğrencilerin büyük bölümü Anadolu'ya geçti ve 15 Temmuz 1920'de Ankara'da, Abidin Paşa Köşkü'nde açılan Sunuf-ı Muhtelif Zabit Namzetleri Talimhanesi, Cumhuriyet'in ilanından sonra yeniden örgütlenen Kara Harp Okulu'nun çekirdeğini oluşturuyordu.⁸⁵

Mızıka-yı Hümayun Mektebi : Osmanlı Ordusu'nu Yenicerilerin oluşturduğu yıllarda Mehterhane (Mehterhane-i Hakani) adında bir mızıka takımı bulunuyordu.⁸⁶ III. Selim döneminde, Nizam-ı Cedid Ordusu için, Mehterhane'deki bazı müzikçilere, o dönemin madeni üflemeli Batı çalgılarını çalması öğretilerek bir bando oluşturulmuştu. Aynı şeyi, Asakir-i Mansure-i Muhammediye için II. Mahmud da yapmıştı. 1826'da Yeniceri Ocağı'yla birlikte Mehterhane-i Hakani de kapatılınca, var olan bandonun yetersizli-

85. Ana Britannica, a.g.m., s.558.

86. ERGİN, a.g.e., s.369

gi ortaya çıktı ve eski bandoculardan Vaybelim Ahmed Aga ile Trampetçi Ahmed Usta yönetiminde Mızıkay-ı Hümayun kuruldu. Kısa bir süre sonra topluluğun başına Manguel adında bir Fransız müzikçi getirildi. Manguel'in yönetiminde beklenen gelişme görülmeyince, o dönemde bando müziğinde en ileri Avrupa ülkesi olan İtalya'dan müzikçi Giuseppe Donizetti çağrıldı. Donizetti ilk iş olarak öğrencilere Batı notasını öğretti; İtalya'dan en gelişmiş bando çalgılarını ve bunları öğretmek için öğretmenler getirtti. 19 Nisan 1829'da Rami Kışlası'ndaki bayram töreninde verdiği ilk konseri çok beğenilen topluluk, aynı yılın sonuna doğru Rossini'nin operalarından parçaları kusursuz bir biçimde çalacak düzeye ulaştı.⁸⁷

Türkiye'de Batı müziği eğitim ve öğretimi veren ilk konser-
vatuvar sayılması gereken Mızıkay-ı Hümayun'da yetişen bandocular-
la 1881'de Tophane Mızıkası, 1888'de Bahriye Tersane Mektebi'nin
Sıbyan Mızıkası, 1905'te Ertuğrul Mızıkası gibi bando toplu-
lukları kuruldu. İzmir, Bursa, Konya, Selanik, Üsküp gibi kent-
lerde kurulan bandoların başına Mızıkay-ı Hümayun'dan bando-
cular getirildi. 1824'te Ankara'ya taşınan topluluk, Riyaseticum-
hur Musiki Heyeti adını aldı. 1933'te üçe ayrıldı; bando Riyase-
ticumhur Armoni Mızıkası, senfonik orkestra Riyaseticumhur Filar-
moni Orkestrası, fasıl heyeti de Riyaseticumhur Fasıl Heyeti ad-
larını aldı. Riyaseticumhur Fasıl Heyeti kısa bir süre sonra
dağıldı.⁸⁸

87. Ana Britannica, cilt:16, İstanbul, 1989, s.338.

88. Ana Britannica, a.g.m., s.338.

Mızıka-yı Hümayun'un Türk müzik tarihindeki önemi, Türkiye'de Batı notasının yerleşmesinin sağlandığı ve Türk müzikçilere Batı müziği alanında ilk ciddi bilgilerin verildiği kurum olmasından gelir.

Bu bölümde ele alınması gereken okullardan biri de bugünkü Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin temelini oluşturan Mekteb-i Mülkiye'dir. Bu okul memur ve yönetici yetiştirmek amacıyla 1859'da İstanbul'da kurulmuştur.⁸⁹ Osmanlı yenileşme hareketinin temel amaçlarından merkez ve taşra yönetim örgütünün yeniden düzenlenmesine hizmet etmesi için kurulan bu okulun ilk öğrencilerini, çeşitli kuruluşlarda çalışan memurlar ve medrese öğrencileri oluşturdular. Eğitim süresi iki yıl olarak düzenlenen okulun birinci sınıfında; Türkçe, tarih, coğrafya, istatistik, ticaret kanunları, senet ve defter tutma usulleri, ikinci sınıfında ise devletler hukuku, idare usulleri, ceza usulü, Osmanlı Devleti Muahedeleri ve ekonomik politika gibi dersler okutuluyordu. 1861 yılında okulu bitiren ilk mezunlar kaymakam olarak tayin edilmeye başlanmıştır.⁹⁰

Bu okulları, eğitim tarihimizde önemli yer tutan Galatasaray

89. ERGİN, a.g.e., s.594; Ana Britannica, cilt:15, İstanbul, 1989, s.527; KODAMAN, Bayram, Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, Ankara, 1991², s.16; SÖYLER, a.g.e., s.25; LEWIS, a.g.e., s.179.; KOÇER, a.g.e., s.135.

90. SÖYLER, a.g.e., s.25; ERGİN, a.g.e., s.599-601; LEWIS, a.g.e., s.179; Ana Britannica, a.g.e., s.527.

(1868), Darüşşafaka (1873) ile bir çok meslek okullarının kurulması takip etmiştir.

Buraya kadarki bölümde incelenen okulları bugünkü üniversitelerle kıyaslamak elbetteki zordur. Ancak bugünkü üniversitelere bakarak, bu türden öğretim kurumlarını küçümsemek de doğru olmaz. İnsanlığın ve uygarlığın gelişmesi uzun yılları kapsayan bir süreçtir ve bu süreç içinde, incelediğimiz öğretim kurumları belli ölçülerde toplumun gelişmesine hizmet etmiş, hatta pek çoğu bugün hayatta olan üniversitelerimize temel oluşturmıştır. Bu öğretim kurumlarının hedeflerinden sapması, toplumun ihtiyaçlarına cevap veremeyecek hale gelmesi tamamen devrin siyasi gelişmelerinden, daha doğrusu siyasi yozlaşma ve cöküntülerinden kaynaklanmıştır. Daha yükselme devrindeyken bile

adam kayırmacılığın Osmanlı İmparatorluğu'nda yer etmesinden diğer kurumların olduğu gibi eğitim kurumlarının da, üzerine düşen payı nasıl aldıkları önceki bölümde görüldü. Devletin tüm kurumlarının bozularak toplumun ihtiyaçlarına cevap veremeyecek duruma gelmesine ise tek başına eğitim sisteminin bozulması sebep olarak gösterilemez. Bir bütün içerisinde her kurum birbirini karşılıklı olarak etkilemiştir. Daha çok ekonomik ve askeri alanda uğranılan başarısızlıklar, devletin işleyişini ağırlıklı olarak zayıflatmıştır. Reform ihtiyacının açık bir şekilde hissedildiği dönemlerde bile alınacak önlemler devletin başındaki kişinin tercihi göre şekillenmiştir. Çoğu zaman da birbirini

takip eden yöneticiler bir öncekinin bıraktığı yerden devam etmeyerek, bu alanda da kesintilere ve hatta geri dönüş çabalarına neden olmuştur. Tabi bu arada devleti yönetenlerin de iktidarlarına ne denli sahip oldukları gözardı edilmemelidir. Osmanlı Sultanlarının çoğu zaman ipleri ellerinden kaçırdıkları bilinen bir gerçektir. Bu yaşanan kaos ise sadece koca bir imparatorluğun çöküşünü hızlandırmıştır. Böyle bir ortamda padişahların zaman zaman bu öğretim kurumlarına tahammül edemedikleri de görülmüştür. Takyeddin bin Mehmed bin Ahmed adlı astronomun kurmak istediği rasathanenin Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa tarafından bir gecede nasıl yıkıldığı buna bir örnektir. 1919 yılında Gülhane'nin başhekimliğine atanan, daha sonra 1933 Üniversite Reformu'ndan sonra İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi dekanı olan Prof. Dr. Tefvik Sağlam da anılarında öğrencisi olduğu Tıbbiye'nin II. Mahmud tarafından tam bir batılı kurum olarak kurulduğunu ve bu okulun o zamanki devlet ortamından ayrı bir havası olduğunu, bu atmosferi nedeniyle II. Abdülhamid'in karşı tavır aldığını bahseder. Abdülhamid'in baskıcı idaresine karşı kuvvetli bir pasif direncin gerçekleştiği bu okulu bu yüzden sevmediği anlatılır.⁹¹ Bir başka örnekte; Mekteb-i Mülkiye'nin yine Abdülhamid'in yurdu saran istibdadından etkilenmesi olayıdır. Buna göre ilmi öğretim yanında teokratik ve mistik bir öğretim de yer almaya başlamış, bu arada iktisat, hukuk ve tarih derslerinden bir takımı kaldırılmış, bir kısmının

91. SAĞLAM, Tefvik, Nasıl Okudum, İstanbul, 1981², s.40-41.

da ders saati azaltılmış ve bunlardan boşalan saatler din derslerine eklenmiştir.⁹² Abdülhamid ise anılarında; yüksek okulların modernleşmesinin ulemanın ifrat derecede muhafazakar olması nedeniyle çok zor olduğundan bahseder.⁹³

Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken bir nokta daha vardır. Her ne kadar Abdülhamid dönemi; ülke genelinde son dönemlerin en baskıcı dönemi olarak adlandırılırsa da ve bu baskıdan bazı eğitim kurumları olumsuz yönde etkilenmiş olsa bile, Abdülhamid'in eğitime çok önem verdiği ve onun döneminde eğitimin bir sisteme oturtulması çabaları gözardı edilmemelidir.⁹⁴ Bu dönemde; 1 Eylül 1869 tarihinde eğitim ve öğretimin temel ilkelerini belirleyen ve 198 maddeden oluşan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin işlerlik kazanmasına gayret edilmiş, ilköğretim kurumlarından devletin ihtiyaç duyduğu alanlarda personel yetiştirmek amacıyla açılan yüksek öğretim kurumlarına kadar pek çok okul hayata geçirilmiştir. Ayrıca özel okulların altın çağını yaşaması da bu döneme rastlar.⁹⁵

92. KOÇER, a.g.e., s.137.

93. Sultan Abdülhamit, Siyasi Hatıratım, İstanbul, 1987⁵, s.190.

94. KOÇER, a.g.e., s.99; SOYLER, a.g.e., s.26.

95. KOÇER, a.g.e., s.99; SOYLER, a.g.e., s.27-28; TEKELİ, İlhan, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Değişmeler", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:2, İstanbul, 1985, s.470-471; TEKELİ, İlhan, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, cilt:3, İstanbul, s.657.

Böylelikle, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yüksek öğretimin kaynakları ve gelişimi incelenmiş oldu. Sonuç olarak, şunları söylemek mümkündür; Osmanlı İmparatorluğu özellikle genişleme devrinde, bilime önem veren yöneticileri sayesinde bilimsel alanda diğer devletlerin önünde yer almasını bilmiş, ancak bir süre sonra eğitim sistemi yozlaşmaya başlamış ve eğitim kurumlarının her türlü yeniliğe karşı duruşları nedeniyle de devlet günden güne zayıflamıştır. İlerleyen yıllarda çöküşü önleyebilmek amacıyla birtakım yeniliklere girişilmiş, ekonomik, askeri ve bilimsel alanda gerisine düşüldüğü Batı'dan modeller alınarak mesafe kaydedilmeye çalışılmış, ancak bütün bu gayretlere rağmen iç ve dış dinamiklerin olumsuz işleyişi karşısında çöküşten kurtulunamamıştır. Bununla birlikte, 1845 yılında toplanan Meclis-i Maarif-i Muvakkat (Geçici Maarif Meclisi) Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalacak yegane üniversite olan Darülfünun'un inşasına karar vermiştir. II. Bölümde bu konu ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

II.BÖLÜM

DARÜLFÜNUN

Osmanlı İmparatorluğu'nun yenileşme hareketleri içinde önemli bir yer tutan Tanzimat Devri, askerlikten hukuka, maliyeden eğitime kadar hemen her alanda yeni düzenlemelerin yapıldığı bir dönemdir. Bu bölümde incelenecek olan Darülfünun da düşünce olarak bu dönemde hayat bulmuştur. Ancak ilk Darülfünun'un açılışı, açılmasına karar verilisinden 18 yıl sonra 1863 yılında gerçekleştirilebilmiştir.⁹⁶

Aslında Darülfünun adı ile birlikte bile Osmanlı İmparatorluğu'ndaki değişim ve yenilik isteklerinin bir ürünü olarak kabul edilebilir. "Fenler evi" anlamına gelen Darülfünun adı, artık taassup ve cehaletin hakim olduğu medreselerin yerine, gözlem ve deneye dayalı bilimlerin geçeceğinin bir müjdecisi olmuştur.⁹⁷ Ayrıca medreselerin vakıflara bağlı olduğu Osmanlı İmparatorluğu'nda, Darülfünun'un devlet eliyle açılması ve Maarif Nezareti'ne bağlanması da olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.

96. OKLEM, Necdet, Atatürk Döneminde Darülfünun Reformu, İzmir, 1973, s.22; SİLER, Abdurrahman, Türk Yüksek Öğretiminde Darülfünun (yayınlanmamış doktora tezi), Ankara, 1992, s.20; DÖLEN, Emre, "Darülfünun", T.C.T.A., s.476; BİLSEL, Cemil, İstanbul Üniversitesi Tarihi, İstanbul, 1943, s.13, ERGİN, a.g.e., s.550.

97. SİLER, a.g.e., s.16.

Birinci Darülfünun (1863-1865)

Daha önce de belirtildiği gibi, Mart 1845'te ulema, asker ve bürokratlardan oluşan Geçici Maarif Meclisi'nin aldığı bir kararın hayata geçirilmesi 18 yıla malolmuştur. Aslında derslerin başladığı 1863 yılında Darülfünun'un inşası henüz tamamlanmamış, binanın tam olarak tamamlandığı 1865 yılında ise okul kapatılmak zorunda kalmıştır. Binanın yapımı görevi, 1837'de Rus elçilik binasını yapmak üzere İstanbul'a gelen, İtalyan mimar G.T. Fosati'ye verilmişti. Binanın yeri Ayasofya'nın tam karşısında, Marmara'ya bakan geniş bir arsa idi.⁹⁸ Ölünceye kadar kendisine her ay 100 altın lira aylık ödenen Fosati, binayı okul olarak hizmete sokmayı bir türlü başaramamıştır. Devlete oldukça pahalıya malolan bu durumu Cemil Birsell kitabında şu sözlerle ifade etmiştir; "Süleymaniye'yi yapan milletin Üniversitesini yaptıracak mimarı Avrupa'dan getirtmesi hazindir."⁹⁹

1863 yılında okulun inşası daha tamamlanmadığı halde, Sadrazam Keçecizade Fuat Paşa'nın emriyle sağlam ve tamamlanmış olan odalar kullanılmak suretiyle dersler başlamış oldu. 14 Ocak 1863 tarihinde açılan okulda ilk dersi Derviş Paşa, fizik konusunda verdi. 300 kadar dinleyicinin önünde yapılan elektirik deneyleri hayret ve şaşkınlıkla karşılandı. İlerleyen günlerde bu dersleri

98. SİLER, a.g.e., s.22; ERGİN, a.g.e., s.546.

99. BİLSEL, a.g.e., s.12.

izlemeye gelenlerin sayısı artarak, 400-500'e ulaşmıştır.¹⁰⁰ Devrin tanınmış, bilgili kişilerinin verdiği derslerle eğitimin sürdürüldüğü Darülfünun'da; Ahmet Vefik Efendi tarih, Hekim Salih Efendi biyoloji, Mehmet Cevdet Efendi coğrafya, Müneccimbaşı Osman Saib Efendi heyet derslerine giriyordu. Daha sonra hikmet ve riyaziyyat konuları da işlendi.¹⁰¹

Bunun yanında derslerin yürütülmesi için gerekli olan "kimyahane", "nümunehane" ve kütüphanenin kurulması için çalışmalar yapılmış ve sonuçta gerekli alet ve nümuneler ile bir kişinin hediye ettiği çeşitli dillerde yazılmış 4000 cilt kitap kütüphaneye konarak başarı sağlanmıştır.¹⁰²

Darülfünun'un işleyişini bu şekilde sürdürürken iki yılını ~~dahi tamamlamadan, yerli yersiz eleştirilere maruz kalmaya~~ başlamış, cahil kesimin boy hedefi haline gelmişti. Gittikçe artan saldırılar üzerine Darülfünun'un kendi binasından Divan yolundaki ahşap bir konağa taşındı. Ancak bu konağın yanmasıyla birlikte Darülfünun zorunlu bir tatile girmek zorunda kaldı.¹⁰³

Birinci Darülfünun'un bir değerlendirmesi yapılacak olursa,

100. SİLER, a.g.e., s.23; ÜKLEM, a.g.e., s.22; BİLSEL, a.g.e., s.13.

101. ÜKLEM, a.g.e., s.22; BİLSEL, a.g.e., s.13.

102. SİLER, a.g.e., s.24; AYAS, Nevzat, Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi, Ankara, 1948, s.265.

103. ÜKLEM, a.g.e., s.23; BİLSEL, a.g.e., s.13; ERGİN, a.g.e., s.553.

şunlar göze çarpar; öncelikle öğretim üyesi yetersiz ve gelen öğrencilerin nitelikleri düşük düzeylerdeydi. Bunun yanında öğrencilerden çoğunun aynı zamanda memur oluşları, derslere düzenli gelmelerine de engel teşkil ediyordu.¹⁰⁴ Ancak bunun yanında, her türlü olumsuzluğa rağmen burada okutulan dersler mülki öğretim alanında yüksek öğretime ve Darülfünun'a doğru atılan ilk adımlar olarak değerlendirilebilir.¹⁰⁵ Aynı şekilde, bu derslerin pozitif bilimlerin ülkemizde başlaması ve yayılması açısından önemli bir yer tuttuğu da söylenebilir.¹⁰⁶ Çoğunluğu Fransızca olmak üzere, çeşitli yabancı dillerde olan 4000 kitaplık bir kütüphanenin yanında, zamanına göre mükemmel denebilecek bir fizik ve kimya laboratuvarının bulunması, birinci Darülfünun'un olumlu yanlarını oluşturur.¹⁰⁷ Sonuç olarak; bu kurum modern anlamda bir üniversite olarak kabul edilemezse de, gelişmeye açık bir çekirdek görevini üstlendiği açıktır.¹⁰⁸

Darülfünunu Osmanî (1870-1873)

Birinci Darülfünun'un kapanmasının ardından yenilik arayışları sona ermemiştir. Osmanlı eğitim sisteminin medreseler-

104. BİLSEL, a.g.e., s.13; ÜKLEM, a.g.e., s.22.

105. AYAS, a.g.e., s.265.

106. ARTEL, Tarık, "Tanzimattan Cumhuriyete Kadar Türkiye'de Kimya Tedrisatının Geçirdiği Safhalara Dair Notlar", Tanzimat, İstanbul, 1940, s.491-510.

107. KOÇER, a.g.e., s.75.

108. ÜKLEM, a.g.e., s.22.

le bir yere varamayacağını gören yöneticiler arayışlarını sürdürmüşler ve bunun neticesinde 1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ni hazırlamışlardır. Bu nizamnamenin esası, ileri Avrupa ülkelerindeki genel eğitim kurumlarını almak ve buralarda yürütülen eğitim program ve prensiplerini Türkiye'ye de yerleştirme amacına yöneliktir.¹⁰⁹ Bu Nizamnamenin 79-129. maddeleri Üniversiteden bahseder.¹¹⁰ Buna göre kurulacak Üniversitede Edebiyat, Hukuk ve Fen Fakülteleri bulunacaktı.¹¹¹

Darülfünunu Osmanî 1870 Şubatında törenle açıldı. Açılış törenine Maarif Nazırı Saffet Paşa, Maarif Meclisi Başkanı Münif Efendi, Darülfünun'un direktörlüğüne atanan Tahsin Efendi ve Fransızca olarak da Rum Lisesinde öğretmen ve Maarif Meclisi Üyesi olan Jean Aristokles Efendi ve nihayet Arapça olarak Cemalettin (Afgani) Efendi nutuklarını okudular.¹¹²

Medreseden yetişme olduğu halde kendi gayretiyle Fransızca öğrenen, sonra Hariciyeye giren, altı kez Dışişleri Bakanlığı yapan Saffet Paşa (1814-1883), açılış töreninde söylediği nutukta şaşılabilecek bir öngörüslülükle, "bugün bilimlerin ve keşiflerin

109. KARAL, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, cilt:VIII, Ankara, 1988³, s.376.

110. BİLSEL, a.g.e., s.14.

111. BERKES, Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, İstanbul, 1979, s.233; BİLSEL, a.g.e., s.14; ÖKLEM, a.g.e., s.24; SİLER, a.g.e., s.31.

112. BERKES, a.g.e., s.233.

ürünü olarak bize o denli hayret verici gözüken buluşların gelecekte günlük bilinen şeyler haline geleceğini; sayısız düşüncelerin gerçekleşeceğini", "daha şimdiden görülen başlangıçların bize insan aklının daha neler yapmaya yetenekli olduğunu gösterdiğini", "Osmanlı tarihinin ilk iki yüz yılındaki bilim ve fen adamlarına gösterilen himaye, saygı ve teşvik iki yüz yıl daha sürmüş olsaydı; Avrupa'nın uygar uluslarıyla ilişki kurulmuş, bu ulusların ilerleme hızı ile başbaşa gidilmiş olsaydı, bugünün Türkiye'sinin bu durumda olmayacağını" anlatıyordu. Başarısızlıkların baş nedeni "uygar uluslardan ayrı kalmak"dı. "Akla dayanan bilimlerin ilerlemesi fikir alışverişi ile, bilimlerde çalışanlar arasında tartışmalarla" oluyordu. "Avrupa'nın uygar ulusları, bugünkü ilerleme seviyelerine böyle erişmişlerdir." Darülfünun işte bu düşüncelerle kurulmaktadır.¹¹³

Darülfünunu Osmanî'ye kayıt olmak üzere binden fazla öğrenci müracat etmiş, bunun üzerine bir giriş sınavı düzenlenmiş ve başarılı olan 450'si kabul edilmiştir. Ancak bu öğrencilerin çoğunluğunu yine medrese öğrencileri oluşturduğundan, üç aylarda (recep, şaban, ramazan) "cer" için memlekete dağılmışlardır. Bunun üzerine açılış bayram sonrasına ertelenmiş, ancak hocalar tayin edilmiş olduğundan ramazan ayında halka açık gece dersleri düzenlenmiştir.¹¹⁴ Fakat bu gece derslerinden birinde

113. BERKES, a.g.e., s.233-234.

114. BİLSEL, a.g.e., s.15-17; DÖLEN, a.g.m., T.C.T.A., s.476.

Cemaleddin Afgani'nin "Nübüvvet (Peygamberlik) bir sanattır." demesi üzerine halk büyük bir tepki göstermiş ve Cemaleddin Efendi yurt dışına gönderilmiştir.¹¹⁵ Bütün kaynakların doğruladığı bu olaydan başka yine bir başka olay da Darülfünun'a olan düşmanlığı iyice beslemiştir; fizik dersinde Hoca Tahsin Efendi'nin canlıların havasız yaşayamayacağını kanıtlamak üzere bir fanusun içinde bir güvercini havasız bırakarak öldürmesi yine büyük tepkilere yol açmış ve Hoca Tahsin Efendi de dinsizlikle suçlanmıştır.¹¹⁶

Her ne kadar bu olaylar daha Darülfünun'un başlangıcında olmuşa da, belki Darülfünun'un kapatılmasının doğrudan sebebi olmamıştır. Ancak kapanışa doğru giden süreci başlatmış olabilir. Darülfünun'un kapatılmasında şüphesiz başka etkenler de rol oynamıştır. Bilsel, kitabında bu olayların hemen başlangıçta gerçekleştiğini ve kapanışta bu olaylardan çok daha genel anlamda bilgisizlik ve taasubun rol oynadığını ifade eder.¹¹⁷ Fahir Yenicaay, hatanın daha çok pedagojik olduğunu belirterek görüşünü, başından değil de sonundan başlanan işlerin daima başarısız kalacağı şeklinde açıklar.¹¹⁸ Buna göre ilk Darülfünunlar, toplu-

115. İHSANOĞLU, Ekmeleddin, "Darülfünun Tarihçesine Giriş", Belle-
ten, cilt:LIV, sayı:210, s.728; KOÇER, a.g.e., s.110.

116. SÖYLER, a.g.e., s.33; KOÇER, a.g.e., s.107; SİLER, a.g.e., s.42.

117. BİLSEL, a.g.e., s.20.

118. YENİÇAY, Fahir, "İstanbul Üniversitesi'nde Fiziğin Gelişmesi", İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde Çeşitli Fen Bilimi Dallarının Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi ve Milletlerarası Bilime Katkısı, İstanbul, 1982, s.36-53.

mun ihtiyacı yahut baskısı sonucu değil, açık fikirli bazı devlet adamlarının çabaları ile kurulmuşlardır. Ancak Tanzimatçı devlet adamları, ortada henüz liseler yok iken, işe Darülfünun'la başlayarak, başarısızlığı pesinen kabul etmişlerdir. Ekmeleddin İhsanoğlu'na göre de Darülfünun öğrencilerin ve öğretim kadrosunun yetersizliği nedeniyle kapanmıştır. Bunun yanında mali imkânsızlıklar da bu sonuca etki etmiştir.¹¹⁹

Darülfünunu Sultanî (1874-1881)

İkinci Darülfünun girişiminin de başarısızlıkla sonuçlanması, ülkenin bir üniversiteye mutlak suretle ihtiyacı olduğu inancındaki Maarif Nazırı Saffet Paşa'yı yıldırmadı. Darülfünun'u, softa muhitinden uzak ve yabancı unsurlarla açma düşüncesindeki Saffet Paşa, kısa bir süre sonra harekete geçti; Darülfünun, medresenin etkisinden uzak olan Galatasaray Lisesi'nde Hristiyan müdür Sava Paşa ile çoğu Hristiyan ve Avrupalı muallimlerin eliyle kurulacak ve geliştirilecekti. Bu Üniversitede herşey Avrupa tarzı olacaktı ve fakülteleri de Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne uygun biçimde düzenlenecekti.¹²⁰ Derslerin bir kısmı Fransızca okutulacak ve öğretim üyeleri de mümkün olduğu kadar Fransız profesörlerden seçilecekti. Mali açıdan devlete yük olmayacak, giderleri Galatasaray Lisesi'nin

119. İHSANOĞLU, a.g.m., s.736.

120. ERGİN, a.g.e., s.697-698; SİLER, a.g.e., s.45.

ödenek ve gelirleri ile karşılanacaktı. İsteyen öğrenciler Galatasaray Lisesi'nde olduğu gibi, belli bir ücret karşılığında yatılı olarak da kalabileceklerdi.¹²¹

Tahsilini Avrupa'da yapmış olan Sava Paşa kendisine verilen görev üzerine derhal harekete geçti. O sıralar Gülhane Kışlası'nda bulunan Galatasaray Lisesi'nin Beyoğlu'na taşınmasını sağlayarak, orada Darülfünun Edebiyat, Hukuk ve Turuk-u-maabir (fen) Şubelerini açtı (1874).¹²² Bununla birlikte çeşitli bilim dalları için gerekli araç ve gerecin Avrupa'dan getirtilmesi yoluna gidildi ve ayrıca bir kimyahane, bir müze ve büyük bir kütüphane kurulması sağlandı.¹²³

Bütün gelişmelere rağmen Darülfünunu Sultani daha çok yüksek okul düzeyinde kalmış ve hatta Galatasaray Lisesi'nin yüksek bölümü olarak adlandırılmıştır.¹²⁴ 1881 yılında Hukuk Mektebi ile mühendislik bölümleri Darülfünunu Sultani'den ayrıldı. Bundan sonra bir süre daha öğretimi sürdüren Edebiyat Mektebi de kapanınca Darülfünun üçüncü kez tarihe karıştı.

Darülfünunu Sultani'nin kapatılma nedenleri ise şu şekilde

121. UNAT, Faik Resit, Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış, Ankara, 1964, s.51-52.

122. BİLSEL, a.g.e., s.21.

123. SİLER, a.g.e., s.47.

124. BİLSEL, a.g.e., s.54; ÜKLEM, a.g.e., s.25; ERGİN, a.g.e., s.700; SİLER, a.g.e., s.57.

sıralanabilir: 1877- 1878 Osmanlı-Rus harbi neticesinde Osmanlı bütçesinin çok zayıf düşmesi, Sultan Abdülhamid döneminin siyasi şartları¹²⁵, derslerin Fransızca okutulması, yerinin Beyoğlu'nda olması ve ilgisizlik.¹²⁶

Darülfünunu Şahane (1900-1908)

Darülfünun teşebbüslerinden üçüncüsü de yürütülemeyeceğince, diğer örneklerde olduğu gibi şartların yeniden olgunlaşması beklendi. Bu süre 9 yıl sürmüş ve Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. yıl dönümünde Darülfünunu Şahane adı altında yeni bir okul açılmıştır.¹²⁷ 27 maddelik bir nizamnameye sahip olan Darülfünunu Şahane, nizamnamenin 2. maddesi uyarınca Ulum-ı Aliye-i Diniye, Ulum-ı Riyaziye ve Tabiiye ile Edebiyat Şubelerine ayrılıyordu. Mevcut olan Hukuk Mektebi ile Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye de Darülfünunu Şahane'nin 4. ve 5. şubeleri sayılıyordu.¹²⁸

Bu yeni hali ile Darülfünunu Şahane, araştırmacıların üzerinde ortak bir görüş sağlayamadığı bir kurum olmuştur. Ergin, Bilsel, Resit Galip, İ.H. Baltacıoğlu gibi uzmanlar, bu kurumun

125. SİLER, a.g.e., s.57.

126. UNAT, a.g.e., s.75.

127. ÖKLEM, a.g.e., s.25; BİLSEL, a.g.e., s.23; SİLER, a.g.e., s.70; İHSANOĞLU, a.g.m., s.734.

128. SİLER, a.g.e., s.70.

öncekilere göre ileri düzeyde olmasına rağmen üniversite olarak kabul edilemeyeceğini, daha çok bir yüksek okul sayılabileceğini belirtirken, Widmann, Dölen, Koçer, Eyice gibi araştırmacılar da bu girişimin üniversitenin çekirdeğini oluşturduğunu ve bununla birlikte üniversitenin kök salmaya başladığı düşüncesi hakimdir. Shaw, Lewis ve Davison gibi araştırmacılar ise Darülfünunu Şahane ile Türkiye'nin İslam dünyasındaki ilk modern ve milli üniversiteye kavuştuğunu kesin bir dille belirtmektedirler. 'Darülfünunu Şahane II. Meşrutiyet'in ilanından sonra 21 Ağustos 1909'da Vezneciler'deki Zeynep Hanım Konağı'na taşınarak, geri kalan yaşamını Darülfünunu Osmanî (İstanbul Darülfünunu) adıyla tamamlamıştır.

İstanbul Darülfünunu

~~Diger adı Darülfünunu Osmanî olan bu okul 5 şube olarak~~ kuruldu; Ulum-ı Şeriye, Ulum-ı Hukukiye, Ulum-ı Tıbbiye, Fünun ve Ulum-ı Edebiye, İstanbul'daki Eczacı ve Dişçi mektepleri Ulum-ı Tıbbiye Şubesi'ne, vilayetlerdeki tıbbiye ve hukuk mektepleri de doğrudan Darülfünun'a bağlandı. 12 Nisan 1912'de çıkarılan bir nizamnameyle şubeler fakülte adını aldı. Şam Tıbbiye Mektebi Tıp Fakültesi'ne bağlanırken, Haydarpasa'daki Tıp Fakültesi de Darülfünun kapsamına alındı.¹²⁹ 1919 yılında Darülfünun nizamnamesi yeniden yapılarak, ilmi muhtariyet kazandırıldı. Darülfünun idaresi de bütün profesörlerce seçilip Maarif Nezareti'nce tayin

129. Ana Britannica, cilt:6, İstanbul, 1986-1987, s.620.

olunan Darülfünun eminlerine ve medreselerin idaresi de Müderrisler Meclisi'nce seçilen ve Maarif Nezareti'nce tayin olunan Medrese Reislerince verildi.¹³⁰ Darülfünun Emininin başkanlığında fakültelerin resisi ile temsilcilerinden oluşan bir Darülfünun Divanı'nın (senato) görev yapması ve sınıf usulünün kaldırılıp yerine sömestre uygulamasına geçilmesi kabul edildi. İstanbul Darülfünunu Cumhuriyet'in ilanına kadar bu yapısını korumuştur.¹³¹

Darülfünun'a Dair Değerlendirmeler

Darülfünun Osmanlı İmparatorluğu'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalan tek Üniversitenin adıdır. Darülfünun adı bile Osmanlı İmparatorluğu'nda bir yenilik sembolü sayılmalıdır. Bu isim dağılma dönemine girmiş bir devletin ileri görüşlü ve yenilikçi yöneticilerinin gelişmeye yönelik özlemlerini dile getirmesi bakımından da anlamlıdır. Bir eğitim kurumu olarak incelendiğinde bu Osmanlı Üniversitesinin, gerek ekonomik-politik, gerekse teknik nedenlerle aksayan pek çok yönü olmasına rağmen o günlerin şartları altında eğitimin geliştirilmesine yönelik ciddi çalışmalara da girilmişti. Laboratuvarların kurulması, kütüphanelerin zenginleştirilmesi ve çeşitli Avrupa dillerinde yazılmış bilimsel yayınların bu kütüphanelerde bulundurulması ve

130. BİLSEL, a.g.e., s.25.

131. SÖYLER, a.g.e., s.49.

yabancı ÷lkelerden uzman bilim adamlarının Türkiye 'ye getirtilmesi Dar÷lfünun'un olumlu yönlerini oluşturmaktadır.

Dar÷lfünun, şüphesiz ilk açıldığı tarihte bir yeniliğı simgeliyordu. Kuruluşuyla eğitim tarihimize yeni bir sayfa açılıyordu. Ancak o döneme göre köklü, radikal değişiklikler içermemesine rağmen Cumhuriyet Türkiye'sine kadar kesintilerle dolu yaşamını sürdürmüştür. Her ne kadar pek çok olumsuzluğu ve yetersizliği içeriyorsa da, var olan bir kurumdur ve hiç olmamasından iyi idi. İlerdeki bölümlerde gör÷leceğı gibi Üniversite Reformu sırasında Dar÷lfünun'nun insan ve malzeme kaynaklarından yararlanılacaktır.

Üniversite Reformu İhtiyacının Hissedilmesi

29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanı ile Türkiye'de yeni bir dönem başlıyordu. Bu dönem; Atatürk'ün önderliğinde, yıkılan Osmanlı İmparatorluğu'nun yeni Cumhuriyet'e devrettiğı bütün olumsuzlukların ortadan kaldırılması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaş, uygar ÷lkeler düzeyine çıkarılması için büyük gayretlerin gösterildiğı bir dönemdir.

Bu nedenle bütün yurttaki hayatın her alanında bir dizi reform ve inkılabın gerçekleştirilmesi gerekiyordu. Atatürk inkılaplarını 1-Siyasal, 2-Toplumsal, 3-Hukuksal, 4-Kültürel ve

5-Ekonomik alanlar şeklinde sınıflandırmak mümkündür.¹³²

Siyasal inkılaplar şu şekilde sıralanabilir; Saltanatın kaldırılması (1 Kasım 1922)¹³³, Cumhuriyet'in ilanı (29 Ekim 1923)¹³⁴, Halifeliğin kaldırılması (3 Mart 1924)¹³⁵ ve 5 Subat 1937'de laikliğin T.C.Anayasası'nın temel ilkelerinden biri olarak kabul edilmesi.¹³⁶ Toplumsal inkılaplar ise şu alanlarda gerçekleştirilmiştir; Kadın haklarının sağlanması, sapka ve kıyafet, tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması, soyadı kanunu, uluslararası saat, takvim ve rakamların kabulü. Hukuk alanında da Medeni Kanun, Ticaret Kanunu ve Ceza Kanunu Avrupa ülkeleri örnek alınarak düzenlenmiş ve Şeriata dayalı hukuk düzeni terk edilmiştir. Eğitim, kültür ve sanat alanlarıyla ilgili olarak ise; 3 Mart 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu¹³⁷ çıkartılarak ~~öğretim birliği sağlandı, yeni Türk harfleri kabul edildi, Türk dili ve tarihi üzerine çalışmalar yoğunlaştırılarak~~ 12 Nisan 1931'de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti¹³⁸ ve 12 Temmuz 1932'de Türk

132. KOCATURK, Utkan, "Atatürkçülük, Atatürk ilke ve inkılapları" Atatürkçü Düşünce, Ankara, 1992, s.94.

133. ATATURK, M. Kemal, Nutuk, Ankara, 1989, s.458-459; TURAN, Şerafettin, Türk Devrim Tarihi, cilt:2, İstanbul, 1992, s.280; KILI, Suna, Aatürk Devrimi, Ankara, 1981, s.227; MUMCU, Ahmet, Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi, Ankara, 1988¹¹, s.111; KOCATURK, Utkan, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, Ankara, 1988², s.361.

134. ATATURK, Nutuk, s.540; TURAN, a.g.e., s.298; KOCATURK, a.g.e., s.399; MUMCU, a.g.e., s.116.

135. ATATURK, Nutuk, s.564; KOCATURK, a.g.e., s.410; MUMCU, a.g.e., s.120.

136. KOCATURK, a.g.e., s.599; MUMCU, a.g.e., s.139.

137. KOCATURK, a.g.e., s.410.

138. KOCATURK, a.g.e., s.521.

Dili Tetkik Cemiyeti¹³⁹ kuruldu. Ekonomik sahada da sanayi, tarım ve ticaret faaliyetleri yoğunlaştırıldı.

Böylesine yoğun yenileşme ve inkılap hareketlerinden Darülfünun da payına düşeni almıştır. Kurulan Cumhuriyet Hükümetleri öncelikle Darülfünun'un aksayan yönlerini gidermek ve gelişmesinin önünü açmak için çabalar gösterdiler. Bu çabalardan bazıları; Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun çıkartılması, medreselerin kapatılması, bilimsel özerklik tanınması ilk yapılan işlemlerdir. 21 Nisan 1924 tarih ve 493 sayılı kanunla Darülfünun'a hükmî şahsiyet verildi ve mülhak bütçe ile idare olunan bir kurum haline getirildi.¹⁴⁰ 7 ilkteşrin (Ekim) 1925 tarihli İstanbul Darülfünunu talimatnamesi ile de ilmi ve idari muhtariyet kabul edilerek medreselere fakülte ünvanı verildi.¹⁴¹ 647 sayılı Darülfünun Bütçe Kanunu'nun (1925) 5. ve 847 sayılı Darülfünun Bütçe Kanunu'nun (1926) 6. maddeleri hükümleriyle Darülfünun müderris ve muallimliğinin bir meslek haline getirilmesi için sağlam bir adım atılmıştır.¹⁴²

Cumhuriyet hükümetleri Cumhuriyet'in ilk on yılı içinde Üniversitenin özerkliğini zedelememek için Üniversite yönetim ve

139. KOCATURK, a.g.e., s.535.

140. HİRS, Ernst, Dünya Üniversiteleri ve Türkiyede Üniversitelerin Gelişmesi, cilt:1, İstanbul, 1950, s.222; BİLSEL, a.g.e., s.25.; [Ek 1].

141. BİLSEL, a.g.e., s.26; [Ek 2].

142. AYAS, a.g.e., s.275-276.

programına müdehale etmemişlerdir. Bunun yanında Üniversiteye daha iyi çalışma olanakları ve mali kaynaklar sağlamaya çaba göstermişlerdir. 1923 yılının kısıtlı bütçesine rağmen öğretim üyelerinin maaşlarına önemli sayılabilecek bir zam yapılmıştır.¹⁴³ Ancak hükümetlerin iyi niyetlerine rağmen gelişen bazı olaylar, hükümetleri Darülfünun işlerine karışmaya zorlamıştır.

Bu olaylardan ilki 1924 yılında gerçekleşmiştir. Bir gün Darülfünun bahçesinde resim çektiren öğrenciler, Üniversite yönetimi tarafından cezalandırılmışlar, Mustafa Kemal Paşa Bursa'da bunu kınayan bir konuşma yapmıştır.¹⁴⁴

Bir başka olay da yine aynı yılın Kasım ayında gerçekleşmiş; öğrenci indirimi uygulamak istemeyen yabancı tramvay şirketini protesto gösterileri sırasında şirketin bürosu taşlanmış, bir polis iki öğrenciyi tabanca ile yaralamıştır.¹⁴⁵

Bu ve benzeri bir iki olay daha gerçekleşince iki milletvekili T.B.M.M.'ne bir kanun tasarısı sunarak, Darülfünun muhtariyetinin kaldırılıp Maarif Vekaleti'ne bağlanmasını istemişlerdir. Ancak uzun süre tartışılan bu öneri Meclis Genel

143. SÖYLER, a.g.e., s.53; HİRS, a.g.e., s.207.

144. SÖYLER, a.g.e., s.53.; CAYCI, Abdurrahman, "Atatürk Bilim ve Üniversite", Atatürkçü Düşünce, s.788.

145. SÖYLER, a.g.e., s.53.

Kurulu'nca 29 Mart 1926 günkü bileşimde reddedilmiştir.¹⁴⁶ Bu olay T.B.M.M. tarafından Darülfünun'a verilmiş bir ihtar olarak değerlendirilebilir.

Gerçekten de, 1933 Üniversite Reformu'na gelinceye değin Darülfünun zerindeki tartişmalar giderek artmıştır. Eleştirilerin odak noktasını, Darülfünun'nun inkılaplara karşı kayıtsız kaldığı fikri oluşturuyordu. Türkiye'yi topyekn çağdaş medeniyet ve kültürün ortağı yapmayı hedefleyen Atatürk inkılaplarının yürütülmesinde Darülfünun kayıtsız, ilgisiz bir görünüm içindeydi.¹⁴⁷ Bu durumda Üniversite Reformu'nu kaçınılmaz kılan amaç böylece ortaya çıkıyordu; Türk inkılābı'nın ilkelerini savunacak ve siyasal iktidarın desteği olacak bir niversite.¹⁴⁸

Darülfünun'a yönelik eleştirileri sıralamak gerekirse ortaya şöyle bir durum çıkmaktadır; "Fakülte ve müesseseler arasında bilimsel çalışmalarda beraberliği sağlayacak bir bağlantı yoktu. Bazı fakülteler bir meslek okulu düzeyinden yukarı ıkamamışlardı. Öğretim yelerinin çoğu da, müfredatın sınırlı çerçevesi dışına taşamamışlar, bilimsel araştırma ve inceleme yapma gereğini benimsememişlerdi. Öğretim yeleri ile öğrenciler arasında hiç bir yakınlaşma yoktu. Gençliğe yol gösterici ve ufuk

146. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, cilt:23, s.386.

147. ÇAYCI, a.g.m., Atatrk Düşünce, s.788.

148. YETKİN, etin, Türkiye'de Tek Parti Yönetimi, 1983, s.72.

açıcı çalışmalar yapılmıyordu. Bu suretle öğrenci dersin dar kalıpları içinde kalmaktaydı. Seminerler de adı var kendi yok durumdaydı. Öğretim üyeleri çoğunlukla kendilerini, Darülfünun dışındaki işlerine veriyorlar, ne kitap, ne teksir ve ne de makale halinde olsun eser veriyorlardı. Basit çeviriler tez olarak kabul ediliyor, bu yüzden de kişisel çalışmalar ve incelemeler, gayret gösterilmesine gerek olmayan basit bir alan olarak değersizleşiyordu. Bunlar yetmiyormuş gibi öğretim üyeleri arasında da birlik ve beraberlik yoktu. Üniversiter iklimin gerektirdiği fikir ve ideal birliği bilimsel çalışma ahengi ve bunların faydalı ürünleri tamamen yabancı kavramlar haline gelmişti. Eminlik, Resilik, divan üyelikleri gibi makamlar, bazı müderrisler arasında bir ihtiras ve çatışma vesilesi olmuştu. Bu yüzden Darülfünun özerkliğinin asıl anlamı adeta unutulmuş, özerklik bu yer herkesin kendisine göre tefsir ettiği bir şekil almıştır. Gerçek ilim adamları, bu kargaşanın ortasında, etkisiz bir azınlıktı. Politika da Darülfünun'un bünyesine girerek yıkıcı etkilerini sürdürmüştü. İlk defa Mithat Paşa'nın Talebe-i Ulum'u politika gayesiyle kışkırtarak nümayiş yaptırmıştır. Mithat Paşa'dan sonra bu yol yine denendi. İttihatçılar da Darülfünun'la yakından ilgilenmişlerdi. Bu ilgi öğretim kadrosu ve öğrenci kitlesi üzerinde etkilemeler şeklinde cereyan ediyordu. Özetlenen türlü sebeplerle, Darülfünun bünyesi bilimsel dayanıklılık ve sağlamlıktan yoksun kalmıştır."¹⁴⁹

149. ÖKLEM, a.g.e., s.26-27.

Darülfünun meselesi o dönemde basında da oldukça tartışılmıştı. Örneğin, Darülfünun'a sürekli olarak eleştiriler yöneltilmiş, tartışmalara girmiş olan Kazım Nami (Duru):

".. İstiklal, istiklal ! artık senelerdir Darülfünunlular ağzından düşmeyen bu kelime, hezeli (gülünç) bir mahiyet aldı!..

Bu istiklal iddiası (Darülfünun'un özekliliği) üç sebeple çürüktür: 1) İstiklal ilmindir, 2) Darülfünun devlet bütçesinden sarfediyor, 3) Devletçilik prensibine uymuyor..."

dedikten sonra, bilimin gerçekten bağımsız olduğunu, buna sınır konulamayacağını, ancak bağımsız olanın Darülfünun değil, bilimin kendisi olduğunu, isteyenin Darülfünun dışında bilimle uğraşabileceğini belirtmekte ve ayrıca bu kuruluş devlet bütçesinden para aldığına göre, elbetteki devlete karşı sorumlu olması gerektiğini ileri sürer.¹⁵⁰

Ancak aynı Kazım Nami Duru, 1942'de Ankara'da çıkartmakta olduğu aylık Yeni Kültür Dergisi'nin bir sayısında şunları yazar:

"Ben İstanbul Darülfünunu'nun aleyhinde idim. Orası bana bir klik enstitü gibi görünüyordu. Profesörlerin bir kısmı milletlerarası değil, memleket bilginleri arasında bile yer tutmuyordu. Cumhuriyet Gazetesinde Darülfünun aleyhinde tam onbir tane yazı yazdım.

Yine bir gün Darülfünun'u kaldırmak, Almanya'dan dışarı atılan profesörlerden de yararlanılarak yeni bir Üniversite kurulmak istendi. İsviçre'den Mals adında biri getirildi. Yeni Üniversiteyi kurmak için, eski Darülfünun profesörlerin-

150. YETKİN, a.g.e., s.73.

den bir çoğunu dışarı attılar. Bunlar içinde Hamdi Suat, Ziya Nuri, Besim Ömer gibi tıp dünyasında değer göstermiş bilginler, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu gibi çokşun profesörler vardı. Çok teşekkürle değer ki, Maarif Vekili Hasan Ali Yücel bu haksızlığı tamir etmek büyüklüğünü göstermiştir."¹⁵¹

Falih Rifkı Atay da Darülfünun tartışmaları ile ilgili olarak 23 Temmuz 1932 tarihli Cumhuriyet Gazetesinde şunları yazar:

"Darülfünun'da Türk inkılabı için en iyi yazılmış esere verilmek üzere 5000 liralık bir mükafatın senelerden beri durmakta olduğunu biliriz. Bu mükafatın hiçkimseye verilmemiş olması, fikir hayatının pek durgun olduğu hükmünü verdirebilir.

Fakat Darülfünun'un dahi, Türk inkılabına dair on seneden beri henüz bir tek sayfa telif etmemiştir. Darülfünun'un memleketin maddi manevi müesseselerinin hepsine dokunan, yepyeni maddi, manevi bir nizam yaratan Türk inkılabına karşı bu vaziyeti acaba nasıl tahlil olunabilir? Biz ne bitarafılığı, ne de kifayetsizliği kabul ederiz. Darülfünun yalnız ilim müessesesi bile olsa, müstesna inkılap zamanlarında hizmet etmekle, inkılabı kafalarda ve ruhlarda yerleştirmek vazifesini en başa almakla mükelleftir."¹⁵²

İktidarın yönlendirmesiyle basında başlayan Darülfünun aleyhindeki kampanyaya kısa bir süre sonra Kadrocular da katılmıştır.¹⁵³ Kadrocuların Darülfünun'a karşı cephe almaları temelde üç nedenden kaynaklanmıştır: Birincisi; Kadro Hareketinin Üniversite dışındaki gelişen bir aydın hareketi olmasıdır.

151. TUNÇAY, Metè - ÖZEN, Haldun, "1933 Darülfünun Tasfiyesi veya Bir Tek-Parti Politikacısının Önlenemez Yükselişi ve Düşüşü", Tarih ve Toplum, sayı:10, Ekim 1984, s.232.

152. Cumhuriyet, 23 Temmuz 1932.

153. ERTAN, Temuçin Faik, Kadrocular ve Kadro Hareketi (yayınlanmamış doktora tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1992, s.213.

ikincisi; Kadro'nun yayınlandığı yılların Üniversite Reformu yılları olmasıdır. Üçüncüsü ise aydın kategorisini inkılabı inançla temellendirmiş olmaları ve Darülfünun'u inkılabı inançsızlıkla suçlamalarıdır.¹⁵⁴

Darülfünun'la ilgili olarak Kadro'da yer alan ilk yazı hemen 2. sayıda görülmüştür. Yakup Kadri tarafından kaleme alınan makalede kullanılan ifadelerin bir kısmı şu şekildedir:

"..Mevcut Darülfünunumuz, pek iyi hatırladığımıza göre bundan 15-16 yıl evvel, gene Avrupalı mütehassıslar tarafından kurulmuştur. Hala bazı kürsüleri ecnebi profesörler işgal etmektedir. Satatüsü Avrupa Üniversitelerinden kopye edilmiştir. Buna rağmen hala herhangi bir Avrupa Darülfünunu evsafını haiz olmaktan uzaktır... Her ilim bir muhitin mahsülü olduğu gibi, her ilim şubesindeki mütehassıs da bir muhitin adamıdır. Eger bir memlekette bu mesleki muhitler henüz tevekkün etmemiş ise büyük bir ihtisas laboratuvarı olan Darülfünun bize yetistireceği meslek ve ihtisası simdiden açmak lazımdır."¹⁵⁵

Kadrocular, Darülfünun'u Türk inkılâbına karşı bir odak olarak görmüşler ve bu kurumun ortadan kaldırılması sürecini hızlandırmak için yoğun çaba harcamışlardır. Bir anlamda bu yolda iktidarı uyarmayı kendileri için bir vazife olarak görmüşler ve bu yüzden reform öncesi başlattıkları eleştirilerini, reformun gerçekleştirildiği dönemde de artırarak

154. TEKELİ, İlhan - İLKİN, Selim, "Türkiye'de Bir Aydın Hareketi: Kadro", Toplum ve Bilim, sayı:24, kış, 1984.

155. KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, "Mütahassıs", Kadro, sayı:2, Şubat 1932, s.47.

sürdürmüşlerdir.¹⁵⁶

İsmail Husrev (Tökin) de bir yazısında şu görüşlere yer vermiştir:

"Bugün Darülfünun pencereleri ve kapıları inkılap davalarını gençliğe benimsetecek, milli kurtuluş inkılabının cihan içindeki orjinalitesini tebarüz ettirecek heyecan havasına sımsıkı kapalıdır... İnkılâbın dışındaki ve inkılaba birtaraf kalan cemiyet müesseseler ve fertler, ancak menfii müesseseler ve menfii fertlerdir. İnkılâpta bitaraflık tasavvur edilemez. Her münevver cephelerden birinde yer almaya mecburdur. Bitaraf unsur, bitaraf müessese bilerek veya bilmeyerek reaksiyonu (irtıca) desteklemiş olur. Hele bu müessese Darülfünun olursa."¹⁵⁷

Kadrocular Darülfünun hakkındaki görüşlerini Kadro Dergisi dışındaki yayın organlarında da dile getirmişlerdir. 2 Temmuz 1932 tarihli Hakimiyeti Milliye'de Burhan Asaf (Belge) şu görüşlere yer vermiştir:

Bizim Darülfünun'un bizce bir tek vazifesi vardır: Türk ilmini kurmak ! Türk ilmi dediğimiz zaman, ilmin beynelmilel olduğu şüphesiz bulunan ilmin (her memlekette olduğu gibi) Türk milletini tarih içinde mevcudiyeti zaviyesinden bakınca, hem mazi, hem hal, hem de istikbal namına mutlaka hususi çehre arzemesi lüzumunda ısrar ediyoruz."¹⁵⁸

Universite Reformu'nun gerçekleştirilmesine üç ay kala, Darülfünun müderrislerinden Avram Galanti 8-12 Mayıs tarihleri

156. ERTAN, a.g.e., s.215.

157. TÖKİN, İsmail Husrev, "Milli Kurtuluş Devletçiliği", Kadro, sayı:18, Haziran 1933, s.25.

158. BELGE, Burhan Asaf, "Darülfünun Meselesi", Hakimiyeti Milliye, 2 Temmuz 1932.

arasında Milliyet gazetesinde "Darülfünun nasıl ıslah olunur?" başlıklı yazı dizisinde bazı öneriler dile getirmiştir. .

"... Darülfünun'u ecnebi profesörlerle doldurmak demek, Darülfünun'u bir günde söndürmek demektir. Buna karşı verecekleri cevap şudur:"Efendim! Her bir ecnebi profesöre bir muavin verilsin; mesele bu suretle hallolunsun."

Darülfünun müderris muavini meselesi çok mühim meseledir. Umumi harbin başlangıcında Almanya'dan getirilen ve muhtelif fakültelere dağıtılan onyed i profesöre onyed i muavin verilmiştir. Bu muavinlerin ancak yedis i muvaffak olmuştur. Neden? Çünkü, bunlar hem okuttukları mevzuu az çok bilirler, hem de müderrislerin lisanına vakıf olmakla beraber çalışırlardı. Muvaffak olmayanların bir kısmına gelince, bunlar müderrislerinin lisanına vakıf olmakla beraber mevzu yabancı idi; diğer kısmı ise mevzuu az çok vakıf olmakla beraber, müderrislerinin lisanını anlayamazdı. Alman profesörlerinin verdikleri bazı derslerin, mütareke zamanında lağvedildiği ve Darülfünun bütçesi daraldığı için muvaffak olan muavinlerin altısı ayrılmıştır."¹⁵⁹

"Benim fikrime göre, Darülfünun'umuzu Avrupa Darülfünunları seviyesine çıkarmak için iki yol vardır.

1- Mevcut muavinlerden ve genç muallimlerden, blidikleri ecnebi lisana zamime olarak, ilk dört sene zarfında ikinci bir ecnebi lisan, ve ikinci dört sene zarfında üçüncü bir ecnebi lisan öğrenmelerini istemek.

2- Yeni fidan yetiştirmek. Yeni fidan yetiştirmek demek, evsafı lazimeyi haiz olanları Avrupa'ya gönderip oradan döndükten sonra mevcut müderrislerin yanında bulundurmak ve bunları müderrislerin yaşları itibariyle çalışamayacakları bir hale gelinceye kadar gerek muavin gerek muallim sıfatiyle müderrisler ile beraber teşriki mesai ettirmek ve sonra kendilerine, kanunun vazettiği ahkâm dairesinde terfi ettirmek demektir."¹⁶⁰

Basında bu tartışmalar sürüp giderken, Darülfünun meselesi diğer yandan T.B.M.M.'nde de görüşülmüş ve çeşitli mebuslar Darülfünun'u ilgilendiren konularda görüşlerini belirtmişlerdir.

159. GALANTİ, Avram, "Darülfünun Nasıl Islah Olunur?", Milliyet, 8.5.1933.

160. GALANTİ, a.g.m., 9.5.1933.

1932 yılı bütçe görüşmeleri sırasında söz alan bazı milletvekilleri özetle şu görüşlere yer vermişlerdir.

Manisa Milletvekili Refik Şevket Bey:

"... Darülfünun'a bel bağlamamızın en büyük tecelli alanı, en büyük feyiz ve irfan kaynağı olmasındandır.

... Darülfünun düzenlenmesi denilen bir mesele ile uğraşan hükümetimiz mazbatasında ve hükümetin dört satırdan ibaret gerekçesinde nasılsa bahsedildiği gibi, bir uzmanın vereceği rapor beklenerek teşkilat kanunu yapılacaktı... Bütçe encümenindeki arkadaşlarımız, bu kanunun hiç olmazsa gelecek yılki bütçenin verilmesinden 2-3 ay önce meclise gönderilmesini hatıra olarak kaydediyorlar. Bence, uzman çağırıp, kendisinin görüşü alındıktan sonra bu görüş üzerinde karşılıklı görüşülmek suretinde hazırlıkta bulunmanın o kadar uzun zamana bağlı olmadığı anlaşıldıktan sonra, bundan dokuz ay sonraya bu işin ertelenmesine gerek yoktur."¹⁶¹

Konya Milletvekili Kemal Zaim Bey:

"... Darülfünun'da reform yapılması söz konusu olduğunda, bu mesele bir iki yılda sonuçlandırılıp, Darülfünun'u başka memleketlerdeki benzerleriyle karşılaştırılabilir bir hale gelebileceğini ümit etmemek gerekir.* Çünkü, nihayet Darülfünun'u yapan içindeki şahsiyetlerdir. Şahısların, müderrislerin yüksek nitelikte bulunan kişilerin yetişmesi uzun yıllara bağlıdır."¹⁶²

Erzurum Milletvekili Necib Asım Bey:

"... Darülfünun müderrislerinin Darülfünun'da yetişmesi gerekir. Halbuki ben asker olduğum halde, Darülfünun müderrisi oldum. Hep böyleydi. Mesela Köprülüzade Fuat Bey, lise şehadetnamesi olmadığı halde müderris olmuştur ve şimdi görevini başarı ile yapmaktadır. Sonra bir dereceye geldi ki bazı hocalar yapamadılar, çekildiler. O zaman iyi niyetle çalışıyorduk. Daima daha iyileri gelmek şartıyla, Darülfünun'da bir öğretim kurulu teşekkül etti. O zamana kadar fakülte müdürleri devlet tarafında tayin edilirdi. Gözümüzün yukarı mevkilere çıkmasına imkân verilmemişti.

161. ÖKLEM, a.g.e., s.29.

162. ÖKLEM, a.g.e., s.31.

Vakta ki Darülfünun emaneti ve fakülteler başkanlıkları bir yönetmelikle kuruldu, o zaman Darülfünun'da bir olay oldu. O mevkie, şu mevkie göz dikmek. Bu konuda çok olaylar meydana geldi. Bilgili, tecrübeli ve yaşlı kişiler yanında en ufak öğretmenlere bile müderris unvanı verildi. Oy almak için bir çok işler yapıldı. Darülfünun rektörü Hamit Beyefendi ak sakallı bir pir-i pâk idi. Onun yerine çocuk denecek yaştakiler başkan oldular. Sanırım ki saçı ağarmış, o mevkii yıllarca ilmî kudretiyle çevirmiş insanlar da saygıdeğerdirler, temizdirler. Herhalde onların kafası kalın, bunak diyerek geri atılması doğru değildir."163

Ordu Milletvekili Ahmet İhsan Bey:

"... Beyefendi arkadaşlarım size bir Darülfünun mualliminden bahsedeceğim: Üç yıl önce 65. öğretmenlik hayatını kutladığımız bir doktorumuzdur. Bu memlekette 50-60 yıl cehil ile mücadele etmiş bir hocamızdır. {Kim, kim sesleri} Doktor Besim Ömer Paşa.. Eminim ki hiç kimsenin kalbinde bu adama karşı bir muhabbet hissi olmasın, bu kabil değildir. (Tabii, tabii sesleri) 150 cilt kitap yazmıştır. 10 000 öğrenci yetiştirmiştir. 10-15 yıl önce albaylıktan emekli olmuş ve kendini öğretmenliğe adanmıştır. Şimdi yetmiş yaşına geldin diye, otuz lira emekli maaşı ile üç te muvazene vergisini indirirsek, yirmi yedi lira ile evine davet ediliyor.

... Böyle bir mücadele zamanında cehil ile taban tabana uğraşan bu adam şimdi yetmiş yaşına gelmiştir. Darülfünun'dan çıkınca 27 lira ile kalıyor. Hiç bir irfan hayatında irfan erbabına kadirşinaslık gösterdiğimiz görülmemiştir. Darülfünunlarda eskiyenlere fahri hocalık verilir, ne zaman istersen gel dersini ver, denilir. Bu, 60 yıl kürsüde ders vermiştir. Onun için Maarif Vekili beyefendiden, böyle hayatını irfanla geçirmiş, memlekete doktor orduları yetiştirmiş olan bu muallime Darülfünun'dan bir kürsü ve halimize göre bir para vererek kendisine karşı kadirşinaslık göstermesini rica ederim. İstenirse hiç bir para da verilmesin."164

Canakkale Milletvekili Ziya Gevher Bey:

"... Bu memurun kanununun bu kabil saklı hakları kaldırarak, onun yerine hangi iş olursa olsun, onun başına en layıkını, en bilgelisini, bu memlekete en çok hizmet edecek kabiliyet göstereni koymak üzere maddeler koymalıyız. Arkadaşlar, bu maksatla memurun kanunu buraya gelmelidir.

163. ÖKLEM, a.g.e., s.31-32.

164. ÖKLEM, a.g.e., s.32-33.

Saklı hak diye, ilerleme ve gelişme namına birer leke olan maddeleri ebediyen silip atmak için bu kanun, buraya gelmelidir. (Bravo sesleri)

... Memleketin genci Darülfünun'dan çıkar, onu tayin edildiği hocalıktan ayırırız, vatanına yıllarca hizmet etmiş bir subayı ordudan alırız. Fakat sırf memur olduğu için ne kadar da müstahak olmasa bile bir mümeyyiz efendi yerinde kalır."¹⁶⁵

Denizli Milletvekili Mazhar Müfit Bey:

"... Bir kere efendiler, Darülfünun denilen ilim ocağı sadaka ile geçinen bir ocak değildir. Bu ocak devletin diğer hizmetleri gibi milletin verdiği para ile yaşar. Sadaka ile değil. İkincisi deniliyor ki, edebiyatçı çokmuş, şair bolmuş. Bu mesele de hiç eğlenceye gelir bir mesele değildir. Keske bu memlekette Darülfünunundan binlerce edebiyatçı ve ilim adamı yetişsin. Bazı insanlar vardır ki çapa ile çalışır. Bunların hepsi lazımdır. Bunlar birbirinden ayrılamazlar. Binaenaleyh bir ilim kurumundan sözedilirken, ilim adamı böyle olurmuş, bilmem ne olurmuş gibi burada tarizde bulunmayalım... Yalnız burada söylenecek bir şey varsa, o da, Darülfünun bütçesinin çok mütevazı olmasıdır. Ne yapalım.. Bu para ile bu kadar ancak olur."¹⁶⁶

Gerek basında, gerekse Mecliste Darülfünun konusunun bütün yönleriyle tartışılmış olması bize, Cumhuriyet hükümetlerinin Darülfünun üzerinde önemle durduklarını ve Darülfünun'dan Türk inkılabına hizmet etmesini beklediklerini göstermektedir. Ancak Cumhuriyetin ilanından sonraki gelişmelere Darülfünun'un ayak uyduramayacağı ortaya çıkınca daha radikal çözümler aranmaya başlandı. Bu amaçla Cenevre Üniversitesi Pedagoji Profesörü Albert Malche Türkiye'ye davet edilerek, kendisinden Darülfünun'la ilgili bir rapor hazırlaması istendi. Yabancı bir

165. ÜKLEM, a.g.e., s.34.

166. ÜKLEM, a.g.e., s.36.

bilim adamının bu göreve getirilmesindeki amaç; objektif ve isabetli bir karar verebilmektir.¹⁶⁷

Prof. Malche kendisine 1931 yılında yapılan davet üzerine 1932 yılı başlarında Türkiye'ye geldi. Hemen çalışmalarına başlayan Malche, beklentiler doğrultusunda önyargıdan uzak ve objektif bir değerlendirme yapmış ve hazırladığı raporunu 1 Haziran 1932'de Türk Hükümeti'ne sunmuştur.¹⁶⁸

Kısa bir sürede hazırlanmasına rağmen oldukça ayrıntılı bir şekilde Darülfünun'un bütün yönleriyle değerlendirildiği bu rapordan önce Malche siyasi yöneticiler, Darülfünun hocaları ve öğrencileri ile görüşerek derslere girmiş, öğrenciler arasında yazılı bir anket yaptırarak onların sosyal yaşantıları hakkında bilgi sahibi olmuştur. Rapor üç bölümden oluşuyordu. Birinci bölüm raporun içeriğini, ikinci bölüm Darülfünun'un varolan yapısının incelenişini, üçüncü bölüm ise yapılması gereken ıslahat önerilerini kapsıyordu.¹⁶⁹

Malche'nin Darülfünun Hakkındaki Eleştirileri

167. ÇAYCI, a.g.m., Atatürkçü Düşünce, s.789.

168. WIDMANN, Horst, Atatürk Üniversite Reformu, çev:KAZANCIGİL, A - BOZKURT, S., İstanbul, 1981, s.34-35; SÖYLER, a.g.e., s.67; ÇAYCI, a.g.m., Atatürkçü Düşünce, s.789.

169. Bu raporun tam metni için bkz. HIRŞ, D.U.V.T.U.G., s.229-295, ya da üzerinde Atatürk'ün çizgi, işaret ve notları da bulunan orjinal metin için bkz. KOCATÜRK, Utkan, "Atatürk'ün Üniversite Reformu ile ilgili Notları", A.A.M.D., cilt:1, sayı:1, s.3-96.

A. Üniversite Yapısına Yönelik Eleştiriler:

- 1- Kendisine tanınan ilmi muhtariyet ve hükmi şahsiyet hakkındaki yasalara pek bağlı ve taraftar görünmemektedir.
- 2- Çok sayıda ve geniş derslikler bulunmasına rağmen yeterince kullanılmamaktadır. Laboratuvar, seminer, klinik ve enstitülere ayrılan yerlerin bir kısmı eski ve ilkel kalmaktadır.
- 3- Eminin görevleri ağır ve çok çeşitlidir. Yetkileri pek tarif edilmemiş görünmektedir.
- 4- Profesörlerin tayini konusu çok önemlidir. Bu seçimlerde alakadarlar müstakbel arkadaşlarını seçmektedirler. Bu da seçim kararındaki isabetliliği (yerindeliği) gölgelemektedir. Alakadarların oylarına müracat etmeli, ancak karar dışardan verilmelidir.
- 5- Darülfünun'un fakülte ve diğer bölümleri arasında ilmi açıdan uyumlu bir birlik yoktur.

B. Öğretim Üyelerine Yönelik Eleştiriler:

- 1- Öğretim üyesi kadrosu çok kalabalıktır.
- 2- Pek çoğu önemsiz bir maaş almakla beraber, eğitime gerçek bir katkı sağlamaktan uzaktırlar.
- 3- Üniversite dışında da işlerinin olması, bilimsel çalışmalarını engellemektedir.
- 4- Basit bir tercüme bile tez olarak kabul edilebilmektedir.

C. Eğitim Uygulamalarına Yönelik Eleştiriler:

1- Türkçe ilmi yayınlar yetersizdir.

2- Kütüphaneler yeterli kitaba sahip değildir. Mesai saatleri uygun değildir. Öğrenciye ödünç kitap verilmemektedir.

3- Seminerler ve deneyler yetersizdir.

4- Öğretim üyeleri ile öğrenci arasında canlı-sıcak bir bağ yoktur.

5- Batı dillerine yeterince önem verilmemekte, öğrenciler yabancı dil bilmemektedir.

6- Çeşitli dersler gereksiz yere paralellik taşımaktadır.

7- Bu yapı geleceğin profesörlerini yetiştirmekten uzaktır. Yurt dışında eğitim yaptırılması gereklidir.

8- Ders metodları çağın gerisinde kalmıştır.

Malche'nin Islahat Önerileri

Prof. Malche hazırladığı raporun 3. bölümünde Darülfünun'un ıslahı için gerekli gördüğü önlemlerden bahsetmektedir. Bu bölümün başında, İstanbul Darülfünunu'nun bir tılsım tesiri ile birden bire ıslah edilemeyeceği gibi bir kaç seneden ibaret kısa bir süre içinde de bir düzene sokulamaz düşüncesini dile getiren Malche'nin diğer görüşlerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

1- Islahatın başarısı için, ıslahat emri vaki haline geleceği zamana kadar (Maarif Vekilinin Darülfünun'un reisi olduğunu) bildiren maddeyi harfiyen uygulamak gerekir. Bu öneri

eminin yetkilerinin kısıtlanması anlamına gelmez. Bu konuda, emin bakanlığın bir temsilcisi olarak fakülte ve enstitülerdeki eğitimin yürütülmesi hakkında etkili olacaktır. Bunun için profesörlerin fiili yardımı da gereklidir.

2- Eminin günlük idari meşguliyetlerden arındırılması gerekir. İlmî ve terbiyevî (eğitimsel) sorumluluklar kendisini yeterince meşgul etmektedir.

3- Muhtariyet (özerklik) meselesi herşeyden önce çözüme kavuşturulması gereken bir konudur. Darülfünun'un ilmî ve manevî hürriyeti verilerek kendi kendini yönetme yetkisi, hatta hakkı sağlanmalıdır.

4- Liselerde Batı dilleri eğitimi verilmeli, Darülfünun'a Fransızca ve Almanca okutmanlar alınmalı ve birinci yıl sonunda Batı dilleri için sınavlar yapılmalıdır.

~~5- Eğitim metodları değiştirilmelidir.~~

6- Türk dilinde neşriyat yapılmalıdır.

7- Kütüphane teşkilatı merkezileştirilmeli ve verimliliği artırılmalıdır.

8- Öğretim üyelerinin seçimine dikkat edilmeli ve fakültelerin başına profesörler getirilmelidir.

9- Tıp Fakültesi, Haydarpaşa'dan Beyazıt'a taşınmalı ve Haseki, Cerrahpaşa, Gureba ve Şişli Etfal Hastaneleri ile Bakırköy Kliniği'nde öğrencilerin uygulama yapmaları sağlanmalı ve İlahiyat Fakültesi, Edebiyat Fakültesi'ne bağlanmalıdır.

10- Orta eğitim öğretmenleri için olgunlaşma dersleri verilmelidir.

11- Halka açık Darülfünun dersleri verilmelidir.

12- Tatil dersleri, arkeolojik geziler ve kongreler düzenlenmelidir.

13- Türkiye Darülfünunu Mecmuası çıkarılmalıdır.

14- Milli bir fünün, edebiyat ve sanatlar akademiyası kurulmalıdır.

Atatürk'ün Malche'nin Raporu Üzerine Düşünceleri

Atatürk'ün adı geçen raporla ilgili görüşleri ve düşünceleri, bu rapor üzerinde ve hakkında tuttuğu notlar kendi elyazısı ile A.A.M.D.'nde yayınlanmıştır. Derginin ilk sayısında yayınlanan makaleye göre Atatürk'ün konu ile ilgili görüşlerini* şu şekilde sıralamak mümkündür:

"1) İstanbul Darülfünunu lağvolunmuştur; yerine Darülfünun Üniversitesi tesis oluncaktır.

2) Bunun tesisine Maarif Vekaleti memurdur.

3) Talebe, İngilizce, Almanca, İtalyanca veya Fransızca gibi ekalli bir ecnebi lisan bilmelidir. (okuyup anlamak)

4) Hürriyet-i ilmiye mahfuz. Fakat idare ve talim heyetlerinin tayininde ve program tanziminde müdehale.

5) Emin'in en mühim vazifesi ilmi meselelere taalluk eder;

* Atatürk'ün bu konudaki görüşlerinin tamamı KOCATURK'ün yazdığı "Atatürk'ün Üniversite Reformu ile ilgili Notları" adlı makalede mevcuttur.

idare işleri için bir memur lazım.

6) İstanbul Darülfünunu, kendisini şuurlu bir şekilde, muayyen bir noktaya sevkeden, ilmi ve fikri bir hızdan nasibedar değildir..

7) Hoca tayin ve azlinde Vekalet hakim olmalıdır.

8) Darülfünun hocaları ! yoktur. Şimdilik hariçten getirmek lazımdır. Ondan sonra da kendi çocuklarımızı ecnebi üniversitelerinde yetiştirmek lazım.

9) Kütüphanenin ıslahı."170

Bu notlardan anlaşılacağı gibi Atatürk kafasında Darülfünun meselesini artık çözmüştür. Darülfünun lağvedilerek yerine İstanbul Üniversitesi kurulacak ve ilk etapta yabancı bilim adamları Türkiye'ye davet edilecektir. Bu nokta çok önemlidir.

Atatürk'ün yukarıda aktarılan görüşlerinden başka, yine aynı yerde (s.8-10), "Notlardan sonra esaslı not" başlığı altında adı geçen rapor ve üniversite reformu ile ilgili görüş ve düşünceleri verilmiştir:

"Prof. Malche'in raporu baştan nihayete kadar okunduktan sonra dikkat ve tespit olunması lazım gelen noktalar şunlardır:

Herhangi bir Türk münevver inkılapçısı lütfen Darülfünun'a ve Darülfünun zihniyetiyle yani Türkiye Cumhuriyeti'nde bir kültür programı yapmak düşüncesiyle kafasını yorduğu zaman derakap bulup tespit edeceği gayet bariz noktalardır.

170. KOCATURK, a.g.m., A.A.M.D., s.6-7.

Şimdiye kadar bu nokta-i nazarlardan şüphesiz davetlimiz Prof. Malche'in söylediğinden daha çok esaslı olarak beyan-ı mütelaa ettiklerinin şahidi olduğumuzu inkar edemeyiz.

...Bu memleketteki vaziyetin icabatı ve ihtiyacı meçhulümüz değildir. İstanbul Darülfünunu gibi bir Darülfünun'da, Türkiye gibi baştan başa yeniden teşekkül eden bir memlekette bu ibacat ve ihtiyacat her taraftan fazla ilmi alkayı celp etmelidir.

...Okuduğumuz rapor bir bakıma göre güya Türkiye'de bir âli tahsil müessesesi kurmak için nasihatleri ihtiva ediyor; halbuki hakikatte bütün Türkiye'de bir kültür programının ne olmasına, nasıl olmasına işaretler. O halde bizim için İstanbul Darülfünunu'nu ne yapalım diye bir mesele mevcut değildir. Bizim için, bütün Türkiye'de nasıl bir kültür planı yapalım? mesele budur. İşte biz, yalnız ve ancak biz, bu mudil mesele karşısındayız ve onu behemehal halletmek mecburiyetindeyiz"¹⁷¹

Bu düşünceleriyle birlikte Atatürk'ün herşeyden önce milli, çağdaş ve ülkenin ihtiyaçlarına ve inkılaplara sahip çıkacak bir Darülfünun'un özlemi içinde olduğu anlaşılmaktadır. Yine bu düşüncelerden anlaşılmaktadır ki, Atatürk, Malche'nin bütün görüşlerine katılmasa da pek çoğunu yerinde bulmuştur.

Böylelikle Üniversite Reformu'na giden yol belirginleşmiş oluyordu. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, Maarif Vekaleti, Üniversite Reformu hususunda sadece Malche'den değil, Darülfünun Divanı, Fakülte Meclisleri ve Fakülte Reislerinden de reform tasarıları istemiştir. Maarif Vekili Dr. Reşit Galip, Darülfünun yetkilileri ile yaptığı bir toplantıda, Üniversite Reformu'nun inkılap şeklinde olmasındaki zarureti anlatmıştır. Darülfünun

171. KOCATÜRK, a.g.m., A.A.M.D., s.8-10.

Divanınca hazırlanan genel raporda, özellikle bilimsel özerkliğin gerekliliği konusu üzerinde fazlaca durulmuştur.¹⁷²

Universite Reformunun Hayata Geçirilmesi

Yeni kurduğu cumhuriyetin geleceğini emanet edeceği nesillere tek ve gerçek yol gösterici olarak bilimi sunan Atatürk daha Cumhuriyet'in ilk yıllarında şu görüşlerini Türk halkına anlatıyordu:

"Efendiler;

Dünyada herşey için, hayat için, muvaffakiyet için en hakiki mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, dalalettir. Yalnız; ilmin ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının tekamülüne idrak etmek ve terakkiyatını zamanla takip eylemek şarttır. Bin, ikibin, binlerce sene evvelki ilim ve fen lisanının çizdiği düsturları, şu kadar bin sene evvel bugün aynen tatbikata kalkışmak elbette ilim ve fennin içinde bulunmak değildir. (Samsun öğretmenleriyle konuşma, 22 Eylül 1924))¹⁷³

... Terbiyedir ki, bir milleti ya hür, müstakil, şanlı, âli bir heyeti içtimaiye halinde yaşatır, ya da bir milleti esaret ve sefaletle terkeder."¹⁷⁴

Gerçekten de bu sözler Atatürk'ün gerçek kişiliğini yansıtan sözlerdir. Onun akılcılığa ve bilime verdiği önemi ortaya koyar. Atatürk'e göre gelişigüzel verilen ve hedeflerden yoksun bir eğitimin topluma hiçbir yararı olamaz. Onun için verilen eğitimin niteliği çok önemlidir. Yukarıda aktarılan sözü hiçbir

172. SİLER, a.g.e., s.294.

173. ATATÜRK, M.Kemal, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, cilt:I-III, 2. cilt, Ankara, 1989⁴, s.202.

174. ATATÜRK, A.S.V.D., s.206.

yorumu yer bırakmayacak kadar açık ve nettir. Eğitimin ilerici bir karaktere sahip olması ve toplumu çağdaslığa taşıyıcı bir işlevi olması onun vazgeçilmez özelliklerinden olmalıdır. Dönemin koşullarında, Türkiye için eğitimin verebileceği en önemli mesaj millilik olmalıydı.."

"Efendiler; yeryüzünde üçyüz milyonu mütecaviz islam vardır. Bunlar ana, baba, hoca terbiyesiyle terbiye ve ahlak almaktadırlar. Fakat maalesef hakikat-ı hadise şudur ki, bütün bu milyonlarca insan kütleleri şunun veya bunun esaret ve zillet zincirleri altındadır. Aldıkları manevi terbiye ve ahlak onlara bu esaret zincirlerini kırabilecek meziyeti insaniyeyi vermemiştir, veremiyor. Çünkü hedefi terbiyeleri milli değildir.

..Bir de milli terbiye esas olduktan sonra onun lisanını, usulünü, vasıtalarını da milli yapmak zarureti gayri kabili münakaşadır."¹⁷⁵

Türkiye’de, Avrupalıların ikiyüz yıl önce yaşadıkları "Aydınlanma Çağı"nı başlatan önder, eğitim yoluyla Türk halkına çağdas bir kimlik kazandırmaya çalışmıştır. Ona göre; milli olmayan, bilimsel çalışmalarda yetersiz kalan, toplumu çağın gerisinde bırakan, ilerici bir nitelik taşımayan eğitim sisteminin değeri sıfırdır. Bu anlamda İstanbul Darülfünunu’nun da artık Türkiye’ye verebileceği pek fazla birşeyi kalmamıştır.

Atatürk Malche’nin raporuna sadece bir üniversite meselesi olarak bakmamıştır. O bu rapordan çıkarılacak daha fazla dersler olduğu inancındadır. Bu sebeple konuyu daha geniş çaplı

175. ATATURK, A.S.V.D., s.206.

düşünerek bir Kültür Programı uygulamaya koymuştur. Atatürk'e göre kültür ve medeniyet arasında derin bir fark yoktur. Hatta çoğu zaman bu kavramlar birbirinin yerine dahi geçmektedir. Zaten bir devletin çağdaşlaşması, onun kültürel alanda (yani devlet hayatında, bilim hayatında ve iktisadi hayatında) gelişmesi demektir.

Atatürk'ün kültür alanında gerçekleştirmeyi düşündüğü çağdaşlaşma hareketlerini dört grupta toplamak mümkündür:

- 1) Devlet ve fikir hayatını laik bir temele oturtmak,
- 2) Kültürü geniş tabana yaymak,
- 3) Kültürü milli tarih tabanına oturtmak ve
- 4) Yüksek kültür kurumları oluşturmak.¹⁷⁶

~~Görüldüğü gibi konuya kültürel anlamda bakıldığında, yüksek~~
kültür kurumlarının teşkili (bu anlamda Üniversite Reformu) planın sadece bir yönünü oluşturmaktadır. Konuya bu çerçevede yaklaşılan Atatürk reformları birbiri ardına büyük bir enerji ile uygulamayı başarabilmiştir.

"Değinilmesi gereken bir konu daha vardır; Atatürk inkılâbı'nın fikirsel değerini hiçe indirmekte çıkarı olanlar, onun eserinin geçmiş çağlarda girişilen reform hareketlerinin

176.ÇAYCI, Abdurrahman, "Atatürk ve Kültür Alanında Çağdaşlaşma", Atatürkçü Düşünce, s.824-828.

yalnızca bir devamı olduğu görüşünü ileri sürerler; kişisel bir yargıya varma gücünden yoksunluğu bilimsel nesnellığe sıkı bir bağlılık biçiminde anlayanlar da bu sava katılırlar. İnkılâbın önceki dönemlerin olaylarını izlediği, önceki dönemin tarihine bağlandığı kuşkusuz yadsınamaz. Ancak Atatürk'ün düşüncesi ile Osmanlı yenilikçilerinin düşüncesi arasındaki farkın öz farkı olduğu da ancak körükörüne yan tutanlarca reddedilebilir. Bu fark bir derece farkı değil, bir nitelik ve ruh farkıdır."¹⁷⁷

Gerçekten de Atatürk inkılabını Osmanlı dönemindeki ıslahat hareketlerinden ayıran bir özellik burada ortaya çıkmaktadır. Geçmiş dönemde Batı karşısında sürekli güç yitirmenin uyandırdığı kaygılarla, bazı yenilikler yapılmak istenmiş, ancak Batıdan neyin, ne kadar alınacağı, nelerin bırakılacağı tartışmaları hiç bitmemiş ve yapılan yenilikler bu yüzden sürekli hale getirilememiştir. Aynı zamanda bu düşünce yapısı toplumda bir kültür ve müessese ikileşmesi, hatta çatışması meydana getirmiştir. Dolayısıyla ne eskiyi muhafaza ne de yenileri tam manasıyla benimseme mümkün olmamıştır.¹⁷⁸ Atatürk'ün geçmişte yaşanan bu olaylar ve bu tür yaklaşımlardan da ders çıkardığı ve bu nedenle köklü bir inkılabı giriştiği düşünülebilir.

Darülfünun ve Türk Üniversitelerinin geleceği hakkında

177. SİNANOĞLU, Suat, Türk Humanizmi, Ankara, 1988², s.44.

178. CAYCI, "Atatürk ve Kültür Alanında Çağdaşlaşma", a.g.e., 823.

gerçekleştirilen yenilikler de böyle bir düşünce sisteminin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Malche'in raporunun yanı sıra fakültelerden gelen raporlar da değerlendirilerek Maarif Vekaleti'nce hazırlanan bir rapor Bakanlar Kurulu'na sunuldu. Bakanlar Kurulu da 15 Mayıs 1933 tarihli toplantısında konuyu Meclise götürdü.¹⁷⁹ Maarif Vekaleti'nin reform için öngördüğü mucip sebepler, T.B.M.M. Maarif Encümeni Mazbatası ve yeni üniversitenin kuruluşu ile ilgili kanun metni, araştırmanın sonunda yer alan "Ekler" bölümünde, 3 numaralı ekte sunulmuştur.

3 numaralı ekte sunulan 31 Mayıs 1933 tarih ve 2252 sayılı kanunun 2. maddesinde, Maarif Vekaleti'nden istenen üniversite teşkilat kanunu hazırlanmış ve 29 Mayıs 1934 tarihinde meclise sunulmuş, sonuçta da 2467 sayılı kanun olarak meclisten çıkmıştır.*

Bir yandan bu gelişmeler sağlanırken diğer yandan da alınan kararları hayata geçirecek çalışmalar sürdürülüyordu. "20. Mayıs 1933'de Malche'in ve hükümetin hazırladığı projeleri uygulamak için Malche'in başkanlığında Talim ve Terbiye Dairesi üyeleri Avni (Başman) ve Rüştü (Uzel) Beyler, Mühendis Mektebi Müdürü Kerim (Erim) ve Ankara Lisesi Müdürü Osman (Horasanlı) Bey'den oluşan bir "Islahat Komitesi" kurulmuştur. Bu komite, önce Tıp

179. SÖYLER, a.g.e., s.76.

* Ek 4

Fakóltesi'nin İstanbul'a nakli konusunda bina imkânlarını araştırarak Bakanlığa bir rapor vermiş, bu arada Malche da Darülfünun müderrisleri arasında yaptığı ankete göre hazırladığı geçici kadroyu da Bakanlığa sunmuştur (Haziran 1933). Bakanlık ve Malche, Ankara Üniversitesi'nin yeni kadrosu üzerine tartışırken, Nazi Almanyası'ndan kaçan yahudi ne anti-nazi öğretim üyelerini başka ülkelere yerleştirmek için Zürih'te kurulan "Notgemeinschaft deutscher Wissenschaftler im Ausland" (Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti) adlı örgüt de, Türkiye'de yeni kurulacak Üniversiteye adamlarını yerleştirmek için Philip Schwartz'ı Türkiye'ye gönderiyordu. Bunların dışında bazı Alman, Macar ve Avusturyalı profesörler de yeni Üniversitede görev almak için hükûmete başvuruyorlardı. Hükümet bir yandan yabancı profesörleri davet ederken, bir yandan da Darülfünun Divanı'nı lağvediyor,* Tıp Fakóltesi'nin nakli ve inşaat işlerini Prof. Egli'ye* veriyordu. Bakan Dr. Reşit Galip Bey'in kendisine Üniversitede bir oda ayırarak yakından izlediği ilga çalışmalarının sonucunda yeni Üniversitenin kadrosu 31.7. 1933'te açıklanmıştır. Bu yeni kadroya göre; kalma ve çıkarılma durumları şöyleydi:

* Egli 1927 yılı Martında "Mektep Mimarisi Bürosu"nun başına getirilen profesördür. Kendisi daha önce Viyana Güzel Sanatlar Akademisi Şefi Holzmeister'in yardımcısı idi.

Fakülte Adı	Çıkarılanlar	Kalanlar
Tıp Fakültesi	30	26
Fen Fakültesi	17	4
İlahiyat Fakültesi	5	6
Hukuk Fakültesi	15	11
Edebiyat Fakültesi	13	6
Eczacılık Okulu	7	5
Dişçilik Okulu	5	1
Toplam	92	59

Yeni kadro düzenlenmesinde yabancı öğretim üyeleri mukaveleleri bitinceye kadar görevlerinde kalmışlar, Fakülte Genel Sekreterlikleri kaldırılmış, faydalıları daha sonra tekrar alınmak üzere bütün asistanlar kadro dışı bırakılmıştır."¹⁸⁰

Bilsel'e göre çıkarılanların sayısı ise 157'dir. Bunlardan ordinaryüs yada profesör olanların sayısı 71'dir. Ancak bu sayının içinde değişik okullarda ders veren aynı kişiler de vardır. Bu nedenle bu sayının 71'in altında olması gerekir. Bunun yanında kadro harici bırakılan müderris muavinlerinin sayısı 13, asistan ve başasistanların sayısı 73 olarak verilmektedir.¹⁸¹

Çalışmanın bu kısmında Darülfünun'dan çıkartılan öğretim elemanları ile ilgili bir değerlendirme yapmak zarureti hasıl olmuştur. Ancak şunu hemen belirtmek gerekir ki, yapılan bu

180. ERGUN, Mustafa, Atatürk Devri Türk Eğitimi, Ankara, 1982, s.141-142.

181. BİLSEL, a.g.e., s.37.

tasfiye Darülfünun tarihinde ilk kez karşılaşılan bir hadise değildir. Örneğin 1909 yılında Haydarpasa'daki Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye ile Kadırga'daki Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'nin birleştirilmesi sırasında İttihatçılar Askeri Tıbbiye ve kadrosundaki 185 muallim ve muavinin 158'inin işine son vermişlerdir.¹⁸² Bir başka örnek te, İttihatçı Maarif Vekili Şükrü Bey'in (1926-da İzmir suikast girişimine karıştığı için asılmıştır) Darülfünun Müdür-ü Umumisi matematikçi Salih Zeki Bey'i azletmiş olması ve bunu protesto eden Tedrisat-ı Aliye Müdür-ü Umumisi Ahmet Selahattin Bey'in istifa etmesidir.¹⁸³ Birinci Damat Ferit Paşa kabinesinde Maarif Nazırı olan Ali Kemal Bey döneminde de bazı kürsüler lağvedilip, bazı öğretim görevlilerinin işine son verilmiştir.¹⁸⁴ Ayrıca Kurtuluş Savaşı sırasında öğrencilerin milliyetçi olmayan öğretim üyelerini işten ayrılmaya zorladıkları ve bunun gerçekleşmemesi nedeniyle okulu boykot ettikleri görülmüştür. Dört buçuk ay süren boykotun sonucunda; Avrupa ve Devlet-i Osmaniye Münasebatı müderrisi Ali Kemal, Mabattüt-tabia ve Bediiyat müderrisi Rıza Tevfik, Türk Edebiyatı Tarihi müderrisi Cenap Şehabettin, İran Tarih ve Edebiyatı müderrisi Hüseyin Dâniş Beyler ve İngiliz Edebiyatı muallimi Barsamiyan Efendi'ye, Padışahın onayı ile süresiz izin verilmiştir.¹⁸⁵

182. TUNÇAY, Mete - ÜZEN, Haldun, "1933 Tasfiyesinden Önce Darülfünun", Yapıt, Ekim 1984, s.9.

183. TUNÇAY, M.-ÜZEN, H., a.g.m., s.10.

184. TUNÇAY, M.-ÜZEN, H., a.g.m., s.14.

185. TUNÇAY, M.-ÜZEN, H., a.g.m., s.17-19.

1933 yılında gerçekleştirilen Üniversite Reformu sırasında öğretim elemanları arasında yapılan tasfiye konusu yeterince açık değildir. Darülfünun'a yöneltilen eleştirilerin ağırlık noktasını inkılapların gerisinde kalması oluşturunuyordu. Ancak, görevinden uzaklaştırılan ya da görevinde kalan hocaların ne tür bir değerlendirmeye tabi tutuldukları bilinmemektedir. Görevlerine son verilen hocalara ne tür suçlamalar yöneltildiği ya da hangi eksiklikleri görüldüğü açık değildir. Durumun böyle oluşu, akla Üniversitenin, siyasi iktidarın çizgisini vurgulayacak bir kurum haline getirilmesi için çalışıldığı şüphesini getirmektedir. Tunçay ve Özen araştırmalarında, gerek Atatürk'ün gerekse İnönü'nün Darülfünun'da bir tasfiyeye karşı olmalarına rağmen, iktidarlara döneminde böyle bir olayın gerçekleşmesini, 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası (S.C.F.) girişimini ortaya çıkaran toplumsal ve siyasal koşullara ve üniversite içinden ve dışından bu yolla sivrilmek isteyen belli bir takımın kişisel tutkularının eklenmesine bağlamaktadırlar.¹⁸⁶

Aynı kanıyı taşıyanlardan biri de Ağaoglu'ur. "Üniversite kurulurken bir kısım hocalar siyasetin istemediği insanlar olarak kadro dışına çıkarıldılar. [İstiklâl Mahkemesi üyeliği sırasında bir takım idamların aracı olan] Mersin'in Ocak'lı genç doktoru, şimdi de manevi idamların vasıtası oluyordu."¹⁸⁷

186. TUNÇAY, M.-ÖZEN, H., a.g.m., s.27-28.

187. AĞAOĞLU, Samet, Babamın Arkadaşları, İstanbul, s.109.

Gerçektende, bazı değerli Türk bilim adamları bu tasfiye işleminde haksızlığa uğramış görünmektedir. Örneğin İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Cumhuriyet Dönemi Darülfünun'un ilk rektörlüğünü yapmış bir kişidir.¹⁸⁸ İslamiyet ve felsefe ile ilgili yazılarından başka tarih ve eğitim alanında da bir çok eser kaleme alan Baltacıoğlu'nun sanatçı kişiliği de vardır.¹⁸⁹ Türk eğitimine katkıları, hiç bir çevrenin inkâr etmediği bir gerçek olarak bilinmektedir.

Bunun yanında Tıp Fakültesi'nde de Besim Ömer (Akalin) Paşa, Esat (Işık) Paşa ve Tefik Salim (Sağlam) Paşa gibi Türk Tıbbına uzun yıllar hizmet etmiş ve çalışmaları çeşitli yabancı dillere tercüme edilmiş profesörler kürsülerinden uzaklaştırılmıştır.

Çalışmanın sınırlarını aşacağı için burada, görevden alınan bütün hocalara yer vermek mümkün değildir.* Darülfünun Reformu esnasında görevine son verilen hocaların listesi "Ekler" bölümündeki 5 no'lu ekte sunulmuştur.

188. TUNÇAY, M.-ÖZEN, H., "1933 Darülfünun Tasfiyesi", Yeni Gündem, Ekim 1984, s.18; Ana Britannica, cilt:3, İstanbul, 1987, s.273.

189. ULKEN, H. Ziya, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, İstanbul, 1992³, s.452.

*. Bu konuda ayrıntılı bilgi için şu kaynaklara bakılabilir; TUNÇAY, M.-ÖZEN, H., "1933 Darülfünun Tasfiyesi", Yeni Gündem, Ekim 1984 ve aynı kişilerin "1933 Darülfünun Tasfiyesinde Fen ve Tıp Fakülteleriyle Eczacı ve Dişçi Mekteplerinden Atılanlar", Bilim ve Sanat, Ekim 1984.

Aslında Darülfünun'daki işten çıkarma eylemi 1932 yılında Zeki Velidî Togan'la başlamış, 1934 yılında da devam etmiştir.¹⁹⁰ 1932 yılında toplanan I. Türk Tarih Kongresi'nde Reşit Galip'in tezlerine Togan'ın karşı çıkması üzerine sert tartışmalar çıkmış ve tartışmaya diğer hocalar da katılarak Reşit Galip ile beraber Togan'a oldukça ağır yüklenmişlerdir. Bu paylamalar üzerine Togan daha Ankara'dayken görevinden istifa etmiştir.¹⁹¹ Her ne kadar Togan'ın ve diğer hocaların tasfiyesinde Reşit Galip'in doğrudan etkisi olmuşsa da bu konuda sorumluluk taşınması gereken başka kişiler de olmalıdır. Örneğin Prof. Malche ve Prof. Schwartz, Reşit Galip ile görüşmelerinde bir çok kürsüye mültecilerden oluşan isimler önerirken, kimlerin yerlerinden olacağını biliyor olmalıydılar.

~~Bu değerlendirmeden sonra konuya kaldığı yerden devam edile-~~
cek olursa; Cumhuriyet rejiminin Üniversiteye yönelik ilk kesin tavrı gerçekleştirilmiş, Darülfünun ilga edilmiş ve yüksek öğretime yeni bir yön verilmiştir. Bununla birlikte yeni Üniversitelerin kurulması hususu da büyük önem kazanmıştır.¹⁹² Atatürk 1 Kasım 1933'te T.B.M.M.'nde dördüncü dönem üçüncü toplanma yılını açarken Üniversite konusunda şu görüşlerini dile getirmiştir

190. TUNÇAY, M.-ÖZEN, H., a.g.m., s.14.

191. TUNÇAY, M.-ÖZEN, H., a.g.m., s.11.

192. KİM, Dae seong, Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Yüksek Öğretim (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1984, s.51.

"Arkadaşlar ! Üniversite tesisine verdiğimiz ehemmiyeti beyan etmek isterim. Yarım tedbirlerin kısır olduğuna şüphe yoktur. Bütün işlerimizde olduğu gibi maarifte ve kurulan Üniversitede de radikal tedbirlerle yürümek kati kararımızdır."¹⁹³

Gerçekten de Üniversite konusundaki çalışmalar bundan sonra daha da titizlikle yürütülmüş ve İstanbul Üniversitesi'nden sonra ilk etapta Ankara'da ve Doğu Anadolu'da Van Gölü kıyılarında birer Üniversite açılması düşünülmüştür. Ankara'da 1935 yılında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin kuruluşunun gerçekleşmesine rağmen Van'daki 100. Yıl Üniversitesi ancak 1982 yılında açılabilmiş ve Türkiye'nin ilk 27 Üniversitesi arasındaki yerini almıştır.

Bu bölümde ilk Darülfünun'dan 1933 Üniversite Reformuna ~~giden yolda kaydedilen gelişmeler anlatıldı.~~ Bu konudaki gelişmelerin esasını kısaca şu şekilde özetlemek mümkündür; Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne miras tek Üniversite olan Darülfünun, Batıya yönelmenin zorunlu hale geldiği düşüncesini taşıyan Osmanlı devlet adamlarının ürünüdür. Dolayısıyla bir yeniliktir. Ancak her türlü yeniliğe karşı güçlerin karşısında sürekli bir yaşam savaşı veren Darülfünun açıla-kapana 1933 yılına kadar gelmeyi başarmıştır. Ancak son 10 yılını yeni bir rejim altında yaşayan Darülfünun, İmparatorluk

193. ATATURK, M.Kemal, A.S.V.D.I-III, cilt:1, Ankara, 1989⁴, s.392.

döneminde gericilerin saldırılarına maruz kalırken, Cumhuriyet döneminde yeterince ilerici olmadığı ve inkılâba sahip çıkabilmek gibi bir iddia taşımadığı için kapatılmış ve yerine Darülfünun'un zaaflarından arındırılmış, daha modern ve çağdaş bir üniversite kurulmuştur: İstanbul Üniversitesi.

Ancak bu dönüşüm birdenbire ve kolayca olmamıştır. 10 yıl içinde öncelikle Darülfünun'un kendisini geliştirmesi beklenmiş, bu amaca yönelik düzenlemeler desteklenmiş, ancak bir süre sonra bu gelişmenin gidişatından umut kesilince ilgasına karar verilmiştir. Bu karar verilmeden önce İsviçreli pedagog A.Malche'a bir rapor hazırlatılmış, bunun yanında fakülte ve enstitülerin görüşleri alınmış, olay basında ve mecliste tartışılmıştır.

~~Üniversite Reformu'nun gerçekleşmesinde 3. bölümde~~
görüleceği gibi Nazi Almanyası'nın şiddetinden kaçan çoğu Alman olan bilim adamlarının büyük rolü olmuştur. Bununla birlikte Darülfünun'un ilgasında en büyük sorun öğretim üyelerinin tasfiyesinde yaşanmıştır. Bu gün bile tartışılan bu konuda kimine göre bir çok değerli Türk bilim adamı gereksiz yere işlerinden uzaklaştırılmış ve Türk bilim hayatı büyük bir yara almıştır. Ancak, bugün tartışılan bu konu o zamanlar tartışma kabul etmeyecek bir durumdaydı. Bütün dünyada olduğu gibi "her rejim kendisini sürdürecektir ve geliştirecek kadrolarını kendisi seçer." kuralı dönemin Türkiye'sinde de işletilmiştir. Bundan daha doğal bir şey olamazdı ve yapılanlar da bunlardan ibaretti.

III.BÖLÜM

ALMAN BİLİM ADAMLARININ TÜRK ÜNİVERSİTELERİNE KATKILARI

Bu bölümde, bu çalışmanın ağırlık noktalarından biri; Alman bilim adamlarının Türk Üniversitelerinin gelişmesindeki rolü incelenecektir. Hemen belirtmek gerekir ki, Alman bilim adamlarının Türk eğitim sistemi ile ilişkileri 1933 Üniversite Reformu ile sınırlı değildir. Daha öncesi de vardır. Örneğin, 1898'de askeri tıp öğretiminin düzenlenmesi için Türkiye'ye davet edilen Prof. Rieder'in Gülhane'yi kurma çalışması, I. Dünya Savaşı esnasında Darülfünun'a gelen bir bilim adamı grubunun çalışmaları ve Ankara'daki Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün (bugünkü Ziraat Fakültesi) kuruluşunda etkin rol oynayan bilim adamlarının çalışmaları, Üniversite Reformu öncesindeki Türk-Alman kültürel ilişkileri çerçevesinde incelenebilir. Konunun bütünlüğü ve daha iyi anlaşılabilir olması açısından, Reform öncesi çalışmaların da bu bölümde incelenmesi uygun görülmüştür.

Bu bölümü de Reform öncesi ve Reform sonrası Türkiye'ye gelen Alman bilim adamlarının çalışmaları olarak iki başlık altında incelemek, konunun işlenişi açısından daha yararlı olacaktır.

Universite Reformu'ndan Önce Türkiye'ye Gelen Alman Bilim Adamlarının Çalışmaları

Bu bölümde incelenecek kişilerden ilki, Prof. Rieder'dir. Bilindiği gibi Rieder 1898 yılında Türkiye'deki askeri tıp öğretiminin düzenlenmesi için davet edilmiştir. Bundan başka 1915-1918 yılları arasında, Darülfünun'un kalitesini Avrupa üniversiteleri düzeyine çıkarabilmek için Türkiye'ye Alman bilim adamları celbedilmiştir. Son olarak, çalışmaları 1927 yılında başlatılan Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün (Y.Z.E.) kuruluş safhasında da Alman bilim adamları ülkemize gelmişlerdir.

Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nin Kuruluşu

~~Türk ordusuna uzman hekim yetiştirmek, askeri tıp alanında~~ uygulama ve bilimsel araştırma yapmak amacıyla kurulmuştur.¹⁹⁴ 1890'ların sonlarına değin İstanbul'da biri askeri, diğeri II. Mahmut döneminde kurulmuş, sivil olmak üzere iki tıp okulu vardı.¹⁹⁵

II Abdülhamit askerî tıbbiyeye büyük önem vermekteydi. Alman imparatoru II. Wilhelm'in 1898'de İstanbul'u ziyareti geleneksel

194. Ana Britannica, cilt:10, İstanbul, 1988, s.145.

195. BİRAND, Hikmet, Die Entwicklung des Hochschulwesens in der Türkei und der deutsche Beitrag dazu, Ankara, 1960, s.11; Ana Britannica, cilt:10, s.145.

Türk-Alman dostluğunda yeni bir dönemi başlatmıştır. Sultan II. Abdülhamit tıp eğitiminin yeniden düzenlenmesi ve geliştirilmesi amacıyla Almanya'dan bir öğretmen istemiştir. Bunun üzerine Alman Kültür Bakanlığı, Türk Hükümeti'ne Eppendorfer Hastanesinden Prof. Dr. Robert Rieder ve asistanı Dr. Deycke'yi önerdi. 1898'de Berlin'deki Türkiye Büyükelçiliği'nde imzalanan bir sözleşme ile Prof. Rieder Türkiye'deki Tıbbiye'ye mirliva (tuğgeneral) rütbesi, Mekâtib-i Tıbbiye-i Şahane müfettişi ve seririyat-ı hariciye ve dahiliye profesörü unvanıyla, yardımcısı Deycke de kaymakam rütbesi ile atandı.¹⁹⁶

İstanbul'a geldikten sonra Fransız kültürüyle yetişmiş tıp hocalarının büyük tepkisiyle karşılaşan Rieder, bağımsız çalışabileceği ayrı bir hastane kurulmasını istedi. Bunun üzerine kısa sürede Sarayburnu'ndaki Gülhane Askeri Rüstiye binasında Gülhane Seririyatı adıyla ikinci tıp uygulama okulu inşa edildi. Tıbbiyeyi bitiren asker hekimlerin burada bir yıl süreyle klinik ve pratik bilgilerini artırması, hastane yönetimini öğrenmesi öngörülmüyordu. Hastanede ayrıca ordu mensupları tedavi edilecek, orduya asker hasta bakıcı yetiştirilecekti; staj sonunda seçilecek hekimlerden bir bölümü uzman ve öğretim üyesi olarak görevlendirilecekti. Rieder, Gülhane'de müdürlük görevinin

196. BİRAND, a.g.e., s.10-11; Ana Britannica, a.g.m., s.145; TİTİZ, İrfan, Gülhane İc Hastalıkları Klinikleri Tarihi, Ankara, 1960, s.11.

yanısıra cerrahi okutuyor ve erlere hasta bakıcılık dersleri veriyordu. Deycke ise müdür yardımcılığına ek olarak iç hastalıkları, cildiye, patolojik anatomi, bakteriyoloji ve biyokimya derslerine giriyordu. Deycke Gülhane'de lepra, verem ve dizanteri üzerine yaptığı yayınlarla dünya çapında ün kazandı.¹⁹⁷

Prof. Dr. Rieder Haydarpaşa'daki yeni Tıbbiye'nin inşaatını gezerken düşüp sakatlandı ve 1904 yılında Almanya'ya döndü. Yerine uzun yıllar birlikte çalıştığı Deycke atandı. Ancak 1907 yılında o da kendi isteği ile ülkesine döndü. Deycke'den boşalan yere ise 1902'den beri yine Rieder'in yardımcılığına getirilen Julius Wieting tayin edildi.¹⁹⁸

II. Meşrutiyet'le birlikte kurumda yeni bir canlanma başladı. 1909'da tıp okulları Haydarpaşa'daki yeni binaya taşınarak Tıp Fakültesi adı altında birleştirildi. Gülhane'nin en beğenilen öğretim üyeleri bu yeni fakülteye atandı. Bunun üzerine Wieting Harbiye Nezareti'ne başvurarak Gülhane'nin Tıp Fakültesi'nden ayrılmasını, askerî hekim yetiştiren bağımsız bir okul durumuna gelmesini sağladı ve yeni bir kadro kurdu.¹⁹⁹

Birinci Dünya Savaşı başladıktan sonra 1915 yılında Wieting

197. Ana Britannica, a.g.m., s.146.

198. TITİZ, a.g.e., s.16; BİRAND, a.g.e., s.20.

199. Ana Britannica, a.g.m., s.146.

de Almanya'ya geri döndü. Bu esnada Gülhane, Çanakkale'den gönderilen ağır yaralılara bakan bir hastane konumuna geldi. Öğretim üyeleri ve asistanlarının büyük bir bölümünün cepheye gönderildiği Gülhane'nin başına Dr. Selling ve operatör olarak da Dr. Brunning adlı Bavyera'lı iki Alman getirildi. Bu iki hekim savaş boyunca Türkiye'de kaldılar ve 1918'de yapılan Mondros Mütarekesi'ni müteakip ülkelerine döndüler.²⁰⁰

Darülfünun'da Alman Bilim Adamları

Birinci Dünya Savaşı'nda yanında yer aldığımız Almanya ile dostluk ilişkilerimizin en üst düzeyde olduğu günlerde, savaşa girmemizden kısa bir süre sonra İstanbul'da bir "Alman Eğitim ve Kültür Enstitüsü" kuruldu. Türk eğitim sistemini geliştirmek ve Darülfünun'a taze bir kan sağlamak amacıyla Almanya'dan bazı bilim adamlarının Türkiye'ye gönderilmesi istenmiş ve bu isteğin olumlu karşılanması üzerine bu enstitü aracılığıyla 19* öğretim üyesi gönderilmiştir. 1915 sonbaharından itibaren aşağıda isimleri belirtilen şu öğretim üyeleri göreve başladılar:²⁰¹

1. Dr. Anschütz; Hamburg'da Asistan, Pedagoji ve Psikoloji
2. Dr. Bergstässer; Leipzig'de Doçent, Semitik Diller
3. Dr. Giese; Yakın Doğu Enstitüsü'nde Doçent, Ural-Altay

200. BİRAND, a.g.e., s.

20.* Öğretim üyeleriyle ilgili bu sayı Birand'ın kitabında 16 profesör olarak geçmektedir.

Dilleri

4. Dr. Lehnmann-Haupt; en son Liverpool'da Prof., Eski Çağ Tarihi
5. Dr. Obst; Breslau'da Doçent, Coğrafya
6. Dr. Penck; Leipzig'de Doçent, Jeoloji ve Coğrafya
7. Dr. Leick; Greifswald'da Doçent, Botanik
8. Dr. Zarnick; Würzburg'da Prof., Zooloji
9. Dr. Hoesch; Berlin'de Asistan, Organik Kimya
10. Dr. Arndt; Breslau'da Doçent, Anorganik Kimya
11. Dr. Fester; Frankfurt/Main'da Asistan, Teknolojik Kimya
12. Dr. Hoffmann; Hannover'de Prof., Ekonomi
13. Dr. Fleck; Kiel'de Asistan, Maliye
14. Dr. Schöborn; Heidelberg'de Prof., Anne Hukuku

Daha sonra bunlara ilâveten,

- ~~15. Dr. Jacobi; Berlin'de Doçent, Felsefe~~
16. Dr. Nord; İstanbul'daki Konsoloslukta I.Tercüman (sefaret tercümanı), Medeni Hukuk
17. Dr. Mordtmann; Emekli İstanbul Konsolosu, Tarih Metodolojisi, İstanbul'da
18. Dr. Unger; İstanbul'da Eski Eserler Müzesi'nde Uzman, Arkeoloji ve Eski Paralar
19. Dr. Richter; Greifswald'da Doçent, Alman Dili ve Edebiyatı (1916 sonbaharından itibaren)
20. Dr. J.Würschmidt; Fizik Profesörü (ancak 1918'de; daha sonra başka öğretim üyesi tayin edilmedi.)

Almanya'dan gelen bu bilim adamları kendi alanlarında ders ve el kitaplarını çeviri yoluyla yeniden yapılandırdılar. Enstitülerin kitaplandırılmasında ve Zeynep Hanım Konağı'nın odalarında yeni bilimsel enstitülerin kurulmasında etkin rol oynadılar. Özellikle Prof. Arndt'ın kimya enstitüsü "Yerebatan Enstitüsü" önemli bir yer tutmaktadır.²⁰² Prof. Arndt ilerde 1933 yılında, bu kez mülteci olarak Türkiye'ye tekrar gelecektir.

1918 yılı sonbaharında ülkelerine geri dönen bu ekibin çalışmaları, Türk kamuoyunda olumlu izlenimler yaratamamıştır. Bunun nedeni; bu bilim adamlarından, yaptıklarından daha fazlasının yapılması beklentisinin var olmasıydı. Kendilerinden çok şey bekleniyordu. Bu öğretim üyelerinin gelişyle Darülfünun'da bir reform yaşanacağı ümitleri bir süre sonra, bu profesörlerin "teferruat ve zevahirle" uğraşmaları neticesinde boşa çıkmıştır.²⁰³

Böylesi bir duruma yol açan sebeplerin başında, çoğunun Türkçe bilmemesi ve Maarif Nezareti'nin bunlardan Türkçe'yi öğrenerek, dersleri Türkçe vermelerini istemiş olması gelmektedir.²⁰⁴ Zamanın Maarif Nezareti'nin çalışmalar için gerekli her türlü harcamayı yapmasına rağmen, istenilen verimin sağlanamama-

201. WIDMANN, a.g.e., s.25-26.

202. BİRAND, a.g.e., s.21; WIDMANN, a.g.e., s.26.

203. AKYUZ, Yahya, Türk Eğitim Tarihi, Ankara, 1989³, s.301.

204. SİLER, a.g.e., s.139.

masının nedenlerinden biri de, savaş şartlarının yaşanmasıdır. Savaş nedeniyle öğrencilerin büyük çoğunluğu askere alınmıştır.²⁰⁵

Sözleşmeleri gereği derslerini Türkçe vermeleri gereken bu hocalardan sadece Fritz Arndt kısa sürede Türkçe öğrenerek, sözleşmenin gereğine uyabilmiş, ancak savaş nedeniyle kimya öğrencilerinin sayısı sadece 20-25'e ulaşabilmişti.²⁰⁶ Yine bu öğretim görevlilerinin sözleşmeleri 5 yıllık olmasına rağmen 3 yılın sonunda savaşın sona ermesiyle ülkelerine dönmek istemeleri üzerine, maaşlarına yüzde yirmibeş zam yapılması uygun görülmüş, ancak buna rağmen geri dönüşü engel olunamamıştır. Osmanlı yöneticilerine göre, Darülfünun bu hocalardan daha yeni yeni yararlanmaya başlamaktaydı ve tam bu sırada bırakıp gitmeleri son derece yersiz bir davranış olmuştur.²⁰⁷

205. Siler, çalışmasında Halit Ziya Uşaklıgil'in "Saray ve Ötesi" adlı kitabına dayanarak şu bilgileri aktarmaktadır; "Alman öğretim elemanlarının her biri birkaç Türk profesörünün maaşı kadar ödenekle Türkiye'ye getirtilmişti. Bu kadar pahalıya mal olan her Alman'a tahminen 2 öğrenci düşüyordu. Alman hocalar, Zeynep Hanım Konağı'ndaki lüks odalarında keyifli ve uzun saatler geçirirlerdi. Öğrenci azlığının sağladığı boş saatler, kalabalık üyeli profesörler kurulunda çeşitli teorik sohbetlere elverişli ortam hazırlıyordu. Türk öğrencilerin neler öğrenebilecekleri ise belirsizdi. Alman öğretim elemanları her konuda birlikte hareket ediyorlardı. Bir gün bir Türk hoca, Alman hocaların birinden, dersini hangi metodla verdiğini lütfen söylemesini isteyince, Alman öğretim elemanı bu soruyu, öğretimin bağımsızlığı ilkesine aykırı görerek cevap vermek istememiş, sonra da "hışım ile ayağa kalkarak" arkadaşları ile birlikte toplantıyı terketmişti." SİLER, a.g.e., s.140.

206. SİLER, a.g.e., s.140-141.

207. SİLER, a.g.e., s.141.

Bütün bu gayretler netice vermedi ve Alman bilim adamları savaş sonunda ülkelerine geri döndüler. Bütün bu örnekler göstermektedir ki, bu girişim bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Her türlü iyi niyete rağmen, çalışmalar istenilen düzeyde gerçekleştirilememiş ve başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Alman hocaların yaptıkları, bu dönemde Türk eğitim tarihinde bir küçük kırıntı olmaktan öteye gidememiştir.

Y.İ.E.'nin Kuruluşuna Alman Bilim Adamlarının Katkısı

Ankara'da Yüksek Ziraat Enstitüsü açılmadan önce uzun bir hazırlık dönemi geçirilmiştir. Daha 1923 yılından başlayarak Halkalı Ziraat Mektebi mezunlarından bir çok genç ziraatçı, gruplar halinde özellikle Almanya'ya gönderilmiş ve bu gençlere orada ileri bir öğretim görmek ve modern araştırma yöntemlerini tanımak olanakları sağlanmıştır.²⁰⁸

Ayrıca 1927 yılında*, memleket ziraatını inceleyip bir rapor vermek üzere Almanya'dan bir heyet getirtilmiştir. Bu heyetin başında Oldenburg adında bir bilim adamı bulunduğundan bu ekibe Oldenburg Heyeti denmiştir. Bu heyet incelemelerini tamamlayarak

208. AKMAN, Arif, Türkiye'de Ziraat Yüksek Öğretim Reformunun Anatomisi, Ankara, 1980, s.12.

* Widmann kitabında Oldenburg ekibinin geliş tarihi olarak 1928 ilkbaharını göstermektedir. Oysa bu ekibin raporu neticesinde çıkartılan 1109 sayılı kanun 5.7.1927 tarihini taşımaktadır. Bunun için bkz. AKMAN, a.g.e., s.12).

hükümete bir rapor sunmuştur. Bu rapordaki tavsiyeler arasında modern bir Ziraat Yüksek Öğretim Kurumu'nun açılması önerisi de vardı. Bunun üzerine 5.7.1927 tarihli ve 1109 sayılı kanun çıkartılarak, Ziraat ve Baytar Enstitüleri ile Ali Mekteplerin tesisine ve ziraat tedrisatının ıslahına karar verilmiştir.²⁰⁹

Bu tarihten sonra çalışmalar hızlandırılmış ve 1930 yılında Yüksek Ziraat Okulu açılmıştır. Bu okulda 1930'dan 1933'e kadar Türk öğretim görevlileri dışında 4 Alman profesörü (Prof. Eckstein, Prof. Kotte, Prof. Jessen ve Prof. Christiansen-Weiger) de görev yapmıştır. Bu arada yapımı planlanan yeni enstitünün inşaatı da 1933 tarihinde tamamlanarak, "Yüksek Ziraat Enstitüleri" adı altında hizmete girmiştir. Bu enstitünün başına getirilmesi planlanan Alman Prof. Falke, 1932 yılı sonbaharında Türkiye'ye gelerek çalışmaların tamamlanmasına katılmış, daha sonra da Y.Z.E.'ne gerekli araç-gereç ve öğretim kadrosunun temini için Almanya'ya dönmüştür.²¹⁰

Y.Z.E., 1933 sonbaharında dört fakülte halinde açıldı. Bunlar Tabii Bilimler, Ziraat, Veterinerlik ve Zirai Teknoloji Fakülteleri olarak adlandırıldı.²¹¹ Y.Z.E.'nde öğretimin tamamı 1933 yılından 1939 yılına kadar Almanca yapılmıştır. Alman hoca

209. AKMAN, a.g.e., s.12.

210. AKMAN, a.g.e., s.16.; WIDMANN, a.g.e., s.27.; KOÇAK, Cemil, Türk-Alman ilişkileri, Ankara, 1991, s.41.

211. AKMAN, a.g.e., s.29.; WIDMANN, a.g.e., s.27.

lara, Almanya'da doktora yaptıktan sonra dönen Türk asistanlar yardımcı olmuş ve dersler bunlar tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. 1939 yılı kış s6mestrisinden sonra yabancı hocalar yerlerini Türk hocalara bırakmaya başlamışlardır.²¹²

1933 Üniversite Reformu 6ncesinde başlayan girişimler Reform s6uresince de devam etmiştir. Reform'a hayat veren yabancı bilim adamlarının b6y6k 666unluğu Almanlardan oluşmaktaydı. Bu 666retim 6yelerinin bir 6zelliği de siyasi m6lteci olmalarıydı. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi Y.Z.E.'nde g66rav alan Alman hocalar, iki 6lkenin karşılıklı anlaşması sonucu T6rkiye'de bulunuyordu. Ancak Almanya'daki Nazi iktidarı sonucunda yurt dışına ka6mak zorunda kalan bilim adamlarından birkaçı da ilerki yıllarda Y.Z.E.'nde g66rev almıştır. Bu konuya ilerde değinilecektir.

Y.Z.E.'nin 1933-34 ve 1934-35 yıllarındaki ders programlarına g66re fak6lterlerin ve hocaların durumlarını g66steren şema su şekilde yapılmaktaydı:

Tabii Bilimler Fak6ltesi

1. Fizik Enstit6s6: Hermann Zahn
2. Kimya Enstit6s6: Conrad Weygand

34/35'den itibaren: v.d. Heide

36/37'den itibaren: Lorenz

212. AKMAN, a.g.e., s.49.; KİM, a.g.e., s.102.

3. Jeoloji Enstitüsü: Salamon-Calvi (1934'den itibaren)

35/36'dan itibaren: Leuchs

4. Botanik Enstitüsü: Kurt Krause

5. Zooloji Enstitüsü: Richard Woltereck

Ziraat Fakültesi

1. Ekonomi Enstitüsü: Friedrich Falke

2. Ormancılık Enstitüsü: Heske (sadece 34/35'e kadar

Ankara'da)

3. Bitki Yetiştirme Enstitüsü: Reinhold Hoffmann

4. Bahçe Meyva ve Bağcılık Enstitüsü: Walter Gleisberg

5. Hayvan Yetiştirme Enstitüsü: Walter Spöttel

6. Sütçülük Ekonomisi Enstitüsü: Walter Spöttel

7. Zirai Kimya Enstitüsü: Richard v.d. Heide

8. Toprak İlmi Enstitüsü: Richard v.d. Heide

9. Su Ekonomisi Enstitüsü: Kurt Stüve

10. Zirai Pedagoji Enstitüsü: Guido Matschenz

11. Bitki Korunması Enstitüsü: E. Gassner

(daha sonra) Hans Bremer

Veteriner Hekimlik Fakültesi

1. Veteriner-Anatomi Enstitüsü: Hans Richter

2. Veteriner-Fizyoloji Enstitüsü: Rudolf Seuffert

3. Hayvan Patolojisi Enstitüsü: Anton Koegel

4. Hayvan Parazitolojisi Enstitüsü: Anton Koegel

1937'den itibaren: Kurt Sprehn

5. Hayvan Sağlığı, Bakteriyoloji ve Hayvani Gıda Maddeleri

Enstitüsü: Karl Beller

6. Tıbbi Hayvan Kliniği: Max Gebhardt

7. Cerrahi Hayvan Kliniği: Max Gebhardt

Zirai Teknoloji ve Teknik Fakültesi

1. Zirai Teknoloji Enstitüsü: Otto Gerngross

2. Zirai Makineler Enstitüsü: Friedrich Falke (vekaleten)*

3. Çiftçilikte Ustalık Enstitüsü: Friedrich Falke(vekaleten)

Bunların dışında Alman öğretim görevlilerinin faal bulunduğu Yabancı Diller Semineri ve Spor Enstitüsü bulunuyordu.²¹³

Reform öncesi dönemde temelleri atılan Y.Z.E. ve ona hayat veren Alman öğretim üyelerinin çalışmaları Türk toplumundan olumlu puanlar almış ve övgü dolu sözlerle anılmıştır. Bu dönemde yapılan çalışmalar bir tarım ve hayvancılık ülkesi olan dönemin Türkiye'si için teknolojiye ve bilimsel yöntemlere sahip olmak açısından kaçınılmazdı. Alman hocaların buradaki çalışmaları ve yurt dışına gönderilmek suretiyle pek çok uzman ve bilim adamı yetistirmeyi başaran T.C.Hükümetleri, ziraatimizin bugün ulaştığı modern görüntüsünde önemli rol oynamışlardır.

Universite Reformu ve Sonrasındaki Çalışmalar

* Bu kısım Widmann'ın kitabında "ismi bilinmiyor" şeklinde geçmektedir. Akman'a göre bu kürsüye, 1936 yılında Esat Ahmet Bozkaya doçent olarak başkan atanıncaya kadar, Friedrich Falke vekalet etmiştir. AKMAN, a.g.e., s.37.

213. WIDMANN, a.g.e., s.29.

Önceki bölümlerde Üniversite Reformu'na kadarki gelişmeler ve Reform'a giden yol izah edildi. Bu bölümde ise Reform sonrası gelişmeler; Alman bilim adamlarının Türkiye'ye davet edilişleri, yeni üniversitelerin açılması ve mülteci öğretim üyelerinin buradaki çalışmaları ele alınacaktır.

Bilindiği gibi, 31 Mayıs 1933 tarih ve 2252 sayılı kanunla İstanbul Darülfünunu 31 Temmuz 1933 tarihinden itibaren ortadan kaldırılarak yerine 1 Ağustos 1933 tarihinden itibaren İstanbul Üniversitesi'nin kurulması kararlaştırılmıştı. Kurulacak olan yeni üniversitenin kadrosu üzerinde tartışmaların sürdüğü günlerde, Almanya'da da hareketli günler yaşanmaktaydı. 30 Ocak 1933'de hükümeti devralan nasyonal sosyalistler, politik yönden beğenmedikleri ve ari ırktan olmayan öğretim üyelerini emekliye sevk ederek, işten uzaklaştırarak ya da tutuklatarak, görev yapmalarını imkânsız hale getirdiler.²¹⁴ 1933'den II. Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar 250 000-280 000 insan yurt dışına kaçmıştır. Bunun 3120 kadarının bilim adamı olduğu tahmin edilmektedir.²¹⁵ Ülke dışına kaçan bu bilim adamlarından bir kısmı Zürih'te bir dernek kurdular. Umutları kırılmış ve ne yapacağını

214. WIDMANN, a.g.e., s.41.; NEUMARK, Fritz, Bogaziçine Sığınanlar, İstanbul, 1982, s.12.; HIRSCH, Ernst E., Hatıralarım, Ankara, 1985, s.202-205.; GROTHUSEN, Klaus D., Der Scuria Bericht, Fankfurt/Main, 1987, s.7.

215. PROSS, Helge, "Die Geistige Enthauptung Deutschlands: Verluste durch Emigration. Nationalsozialismus und die deutsche Universitäten", Universitätstage, 1966, Berlin, s.143-144.

bilmeyen bu öğretim üyelerine yeni iş sahaları bulabilmek amacıyla, kayınpederi Zürih'te oturan tıp doktoru Philipp Schwartz'ın öncülüğüyle kurulan bu derneğin adı "Notgemeinschaft deutscher Wissenschaftler im Ausland" (Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti) idi.²¹⁶

Kısa sürede yurt dışında bulunan pek çok bilim adamını etrafında toplayarak birbirleriyle iletişim kurabilmelerini sağlayan bu cemiyetin başkanı Schwartz, Türkiye'deki gelişmelerden haberdar olunca hemen Prof. Malche'la ilişki kurmuştur. Bu ilişkinin neticesinde Schwartz cemiyetin temsilcisi olarak Türkiye'ye geldi. Türkiye'de Eğitim Bakanlığı ve İstanbul Üniversite'nin kadrosunu temin etmekle görevli komisyonun temsilcileri ile görüştü. Türkiye'den olumlu izlenimlerle ayrıldı.

Schwartz'ın mutluluğuna yol açan en büyük etken, burada bir çok meslekdaşına çalışma imkânı sağlanabileceği ümidi idi.²¹⁷

Sonuçta, Türkiye ile mülteci bilim adamları arasında bir sözleşme yapıldı* ve bir çok yabancı öğretim üyesi, bu cemiyet aracılığıyla Türkiye'de çalışma olanakına kavuştu. Bundan sonraki bölümde Türkiye'ye gelen mülteci bilim adamları ve görev aldıkları yerler ile yaptıkları çalışmalar anlatılacaktır. Ancak

216. GROTHUSEN, a.g.e., s.8.; WIDMANN, a.g.e., s.41.

217. WIDMANN, a.g.e., s.43-44.; GROTHUSEN, "Kemal Atatürk'e Sığınanlar", Alman Gözüyle Atatürk, Köln, 1988, s.76-77.

* Anlaşmanın Fransızca metni için bkz. WIDMANN, a.g.e., s.225.

bu konuya geçmeden önce şunu da belirtmek gerekir ki, daha önceden tanımadıkları bir ülkede çalışmak durumunda kalan bu insanlar doğal olarak pek çok zorluklarla karşılaşmışlardır. Bu sorunlar, taşınma güçlükleriyle başlayıp, yeni bir kültüre uyum sağlamaya değin sürmekteydi. Çalışma ortamları yetersiz düzeydeydi ve yeniden düzenlenmesi icap ediyordu. Bunların dışında hepsinden de önemlisi Türkçe'yi öğrenmeleri zorunluydu. Böyle olduğu halde büyük bir hevesle işlerine sarılan bu insanlar, dil sorunu da dahil karşılaştıkları sorunları zaman içinde yenmeyi başarmış ve kalıcı eserler bırakabilmişlerdir. Bunun bir nedeni de, ne zaman döneceklerini bilmemelerine rağmen uzun yıllar Türkiye'de kalmaları gerektiğinin farkında olmaları olabilir.

Türkiye'de görev kabul eden yabancı bilim adamlarıyla yapılan iş anlaşmalarına da değinmek yararlı olacaktır. Ayrıcalık gözetmeden, herkesle yapılan bu anlaşmalar ilk etapta 2,3 ve 5 yıllığına imzalanmıştır. Malche, Schwartz ve Nissen'in katkılarıyla hazırlanan bu anlaşmalar genellikle şu maddeleri içeriyordu:²¹⁸

1. Profesörler güçlerini ve zamanlarını bütünü ile üniversite çalışmalarına adanmalı ve bir yan uğraşı kabul etmemelidir.

2. Türk öğrenciler için bir çevirmen yardımıyla Türkçe ders kitapları ve yardımcı kitaplar yayınlamak zorundadır.

218. WIDMANN, a.g.e., s. 59-60.

3. 3-5 yıllık bir zaman süresi içinde Türkçe okuyabilecek kadar Türkçe öğrenmelidir. (Ana hatlarıyla öğrenmek yeterli olabilir.)

4. Profesörler, hükümetin isteği üzerine -herhangi bir özel ödeme yapılmaksızın- gerektiğinde bir bilir kişi raporu hazırlamak zorundadırlar.

5. Gelişme ve halkın aydınlatılması için kurulan tesislerde aktif olarak görev almakla yükümlüdürler.

Bu yükümlülüklerin yanı sıra mülteci bilim adamları şu haklara sahiptirler:

1. Anlaşma yapılan kişilere genellikle yüksek bir maaş* bağlandıktan başka, taşınma ve yolculuk ücretleri ile bir hastalık sigortası sağlanacaktır.

2. Yabancı çalışma arkadaşlarını getirip görevlendirme hakkı tanınmıştır. (Bu maddeden özellikle başlangıçta çok yararlanılmıştır. Asıl mülteci profesörlerden başka çok sayıda yine mülteci olan asistanlar, okutmanlar ve yardımcı bilim adamları Türkiye'de görev aldılar.)

Mülteci bilim adamlarının Türk yükseköğretim kurumlarına göre dağılışı şöyle olmuştur.

* Maaşların miktarı her öğretim görevlisi için 500 ile 800 TL. arasında değişmekteydi. Bu miktar Türk öğretim görevlilerine ödenen ücretin 4-5 katı kadardı.

İstanbul Üniversitesi

İstanbul Üniversitesi; Tıp, fen, hukuk ve edebiyat dalında olmak üzere 4 fakülteden oluşuyordu. Yabancı hocaların fakültelere göre dağılımı eşit olarak yapılmadı. Çoğunluğu Tıp ve Fen Fakültelerinde görev aldı.

Tıp Fakültesi

Tıp Fakültesi'nin çeşitli birimlerinde şu öğretim elemanları (Alman) görev almışlardı.

Enstitüler

- 1.Patolojik Anatomi E.: Ph.Schwartz
- 2.Genel ve Deneysel Patoloji E.: S.Oberndorfer
- 3.Fizyoloji E.: H.Winterstein
- 4.Hijyen E.: Julius Hirsch
- 5.Mikrobiyoloji E.: Hugo Braun
- 6.Biyokimya E.: Lipschitz (1939'a kadar)
Haurowitz (1939'dan sonra)
- 7.Fizik Tedavi E.: Fr.Dessauer (1937'e kadar)
Max Sgalitzer (1939'dan sonra)
- 8.Kanser Araştırma E.: S.Oberndorfer (1938'den sonra)
- 10.Histoloji-Embriyoloji E.: Tibor Peterfi
(1944'den itibaren)

Patolojik Anatomi Kürsüsüne 1933'den sonra Philip Schwartz getirilmiştir. 1952 yılında Amerika'ya gidene kadar burasını yönetmiştir.²¹⁹ Göçten önce Frankfurt/ Main Üniversitesi'nde genel patoloji ve patolojik anatomi profesörü olan Schwartz, bilindiği gibi 1933'te Zürih'te "Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamlarına Yardım Cemiyeti"ni kurarak, pek çok mülteci öğretim üyesinin Türkiye'ye gelmesine de aracılık etmiştir. Kürsüsündeki çalışmalarının yanında İstanbul Üniversitesi'nin organizasyonu ile ilgili kuruluş çalışmalarına da katılmıştır. Schwartz'ın yayınlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Pathologia Anatomia: (çev. M.Erel), İstanbul, 1939.
2. İnsa Akciğer Veremi Bilgisine Giriş: (çev. M.Erel), İstanbul, 1940.
3. Autopsia Tekniği: (R. Rössler ve Muammer Yenerman ile), İstanbul, 1944.
4. Tüberkulozun Başlangıç Devrinde Reenfeksiyon: (çev. İ.Güneral), İstanbul, 1949.

Ayrıca bir çok yazısı da çeşitli dergilerde yayınlanmıştır.

1936-38 yılları arasında Dr. Werner LAQUEUR, 1933-35 yılları arasında Dr. EISENSTEDT ve 1933'ten sonra kısa bir süre Dr. ADLER Schwartz'ın yardımcılıklarını yapmışlardır. Prof. Schwartz Besim

219. GROTHUSEN, a.g.e., s.123-124; WIDMANN, a.g.e., s.63.

Turani Münevver Yenerman ve Bedrettin Pars gibi Türk öğrencileri* yetiştirmiştir.²²⁰

Genel ve Deneysel Patoloji Enstitüsü'nün yönetimi 1933'ten itibaren Siegfried Oberndorfer'e verildi.²²¹ 1944'de İstanbul'da ölen Oberndorfer, göçten önce Münih Üniversitesi'nde patoloji profesörüydü. Ders kitabı olarak ülkemizde hazırladığı eserleri şunlardır:

1. Genel Patoloji: (çev. S.F.Atay, İ.Kandemir, A.Sözmen ve O.Toygar), İstanbul, 1937.
2. Batın Uzuvarlarının Situs'u: İstanbul, 1935.
3. Romatizmanın Patojenisi: İstanbul, 1935.
4. Seçilmiş Bazı Tümörlerin Histolojik Teşhisleri: İstanbul, 1941.

Oberndorfer'in yardımcılığını Dr. Peter LADEWIG yapmıştır. Türk öğrencileri ise Uveis Maskar, Osman Saka ve Satı Eser'dir.²²²

Fizyoloji Enstitüsünün yöneticiliğine 1933'te Hans Winterstein getirildi.²²³ 1956'da emekliye ayrılıp Münih'e geri dönün-

* Burada kastedilen şey, bugün Türk veya yabancı üniversitelerde profesör ya da diğer akademik unvanlarla çalışan Türk bilim adamlarıdır.

220. WIDMANN, a.g.e., s.276-277.

221. GROTHUSEN, a.g.e., s.267.

222. WIDMANN, a.g.e., s.267

223. GROTHUSEN, a.g.e., s.124; WIDMANN, a.g.e., s.64.

çeye kadar burayı yöneten Winterstein'in ders kitabı olarak hazırladığı eserler şunlardır:

1. Animal Fizyoloji Dersleri: (çev. S.Irmak), İstanbul, 1939
2. Fizyoloji Dersleri: (Prof.Dr. Meliha Terzioğlu ile), İstanbul, 1951.

Bunların yanında çeşitli yayın organlarında neşredilen bir çok yazısı da mevcuttur. Yardımcılıklarını Dr. ROSENBAUM ve laborant EGER yapmıştır. Türk öğrencileri Sadi Irmak, Meliha Terzioğlu, Halil Derman'dır.²²⁴

Hijyen Enstitüsü'nü Ekim 1933'ten itibaren 1948'de Basel'e dönene kadar Julius Hirsch yönetmiştir.²²⁵ 1929'dan itibaren Berlin Üniversitesi'nde sağlıkbilim profesörü olan Hirsch'in ders kitabı olarak kaleme aldığı eserleri şunlardır:

1. Hıfzısıhha Ders Kitabı: (Doç.Dr.Muhiddin Erel ile), 2 cilt, İstanbul, 1938 ve 1940.
2. Hıfzısıhha Praktikum: (Doç.Dr. Muhiddin Erel ile), İstanbul, 1937.

Hirsch'in Türk öğrencilerinden bazıları Muhiddin Erel ve Sıtkı Velicangil'dir.²²⁶

224. WIDMANN, a.g.e., s.281-282.

225. GROTHUSEN, a.g.e., s.123; WIDMANN, a.g.e., s.65.

226. WIDMANN, a.g.e., s.257.

Mikrobiyoloji, Salgınlar Bilgisi ve Parazitoloji Enstitüsü'nün başkanlığına 1933'ten* itibaren Hugo Braun getirildi.²²⁷ 1950 yılına kadar buranın yönetimini sürdüren Braun, bu tarihte Münih'e döndüğünde yönetimi Prof. Ziya Öktem ve Prof. Ömer Özek devraldılar. Göçten önce Frankfurt/ Main Üniversitesi'nde profesör olarak görev yapan Braun'un eserleri şunlardır:

1. Salmonella Grubunun Bakteriyolojisi: (Doç.Dr. Ömer Özek ile), İstanbul, 1946.

2. Salmonellaların Fermantasyon Kabiliyetleri Hakkında: (Türkçe ve Almanca olarak Ferda Gök ve Hikmet Gence ile), İstanbul, 1951.

3. Mikrobiyoloji ve Salgınlar Bilgisi Ders Kitabı: 2 cilt, (çev. Z.Öktem), İstanbul, 1940.

Braun'un yardımcılığını Toni WEINBERG yapmıştır. Türk öğrencilerinden bazıları Ömer Özek ve Ekrem Kadri Unat'tır.²²⁸

Biyokimya Enstitüsü'nün ilk altı yılında yöneticiliğini Werner Liepschitz yapmıştır.²²⁹ Göç öncesinde Frankfurt/ Main Üniversitesi'nde farmakoloji profesörü olarak çalışan Liepschitz'in yardımcılıklarına Ernst BUDING, Ernst CASPARI ve Paula SCHWERIN getirilmişlerdir. "Hayatı ve Tıbbi Kimya Dersleri" (çev

* Grothusen'e göre 1934.

227. GROTHUSEN, a.g.e., s.123; WIDMANN, a.g.e., s.65.

228. WIDMANN, a.g.e., s.245.

229. GROTHUSEN, a.g.e., s.126, WIDMANN, a.g.e., s.66.

S.Atademir, İstanbul,1937) adlı bir de kitabı bulunan Liepschitz'in Türk öğrencileri Kâzım Arısan, Naşit Erez ve Ertuğrul Yenen'dir.²³⁰

Liepschitz'in 1939 yılında Amerika'ya gitmesi üzerine bu göreve Prag'dan gelen Felix Haurowitz atandı.²³¹ Bu görevde 1948 yılına kadar kalan Haurowitz İstanbul'dan sonra Amerika'ya gitmiştir. Göç öncesinde ise Prag'daki Alman Üniversitesi'nde biyokimya profesörü olarak görev yapan Haurowitz'in İstanbul'da yardımcılığını Paula SCHWERIN yapmıştır. Eserleri ise şunlardır:

1. Hayati ve Tıbbi Kimya: (çev. S.Irmak ve M.O.Saka), İstanbul, 1940.
2. Fortschritte der Biochemie 1938-1947 (Biyokimyada ilerlemeler 1938-1947), Basel, 1948.

Bunlardan başka pek çok araştırma raporları, bildiri ve dergi yazıları yayınlanmıştır. Mutahhar M.Yenson, Sevkett Tekman, Hatice Bodur, Fahamet Aras ve Muzeffer Acarbey Haurowitz'in Türk öğrencileri arasındadır.²³²

Başlangıçta Radyoloji ile birlikte olan Radyoterapi Enstitüsü, 1937'de İsviçre'ye dönen Friedrich Dessauer tarafından yönetilmiştir.²³³ 1922 yılından itibaren Frankfurt/ Main

230. WIDMANN, a.g.e., s.262.

231. GROTHUSEN, a.g.e., s.126; WIDMANN, a.g.e., s.66.

232. WIDMANN, a.g.e., s.253.

233. GROTHUSEN, a.g.e., s.121; WIDMANN, a.g.e., s.67.

Universitesi'nde tıbbi fizik profesörü olan Dessauer, ilticasından evvel de bilim adamı (kuvanta biyolojisinin, biyofiziğin ve radyoterapinin kurucusu), siyasal yazar ve politikacı (Katolik Parti'nin milletvekili) olarak Üniversite sınırları dışında da ün yapmış biriydi. İstanbul'daki çalışmalarında Dr.Phil ZION ve Dr.UHLMANN yardımcılık görevini üstlendiler. Türk öğrencileri Tefik Berkman ve Muhterem Gökmen'dir.²³⁴

Dessauer'in ayrılmasından sonra bu kürsüsünün başkanlığına Avusturya'lı mülteci Max Sgalitzer getirilmiştir.²³⁵

Kanser Araştırma Enstitüsü'nün başkanlığını 1938 yılından itibaren yürüten Siegfried Oberndorfer ile ilgili bilgiler Genel ve Deneysel Patoloji Enstitüsü bahsinde verilmişti. Bunlara ilâve olarak Oberndorfer'in, konferanslar ve makalelerle kanser sorunu- nu halka ve bilim dünyasına açıkladığını söylemek mümkündür.²³⁶

Yöneticiliğini Tefik R.Örensoy'un yaptığı Histoloji-Embriyoloji Enstitüsü'nün deney bölümü şefliğini 1933 yılından itibaren Karl Löwenthal üstlenmiştir.²³⁷ Göçten önce Frankfurt/Main Üniversitesi'nde histoloji asistanı olarak çalışan

234. WIDMANN, a.g.e., s.247.

235. GROTHUSEN, a.g.e., s.121; WIDMANN, a.g.e., s.68.

236. WIDMANN, a.g.e., s.68.

237. GROTHUSEN, a.g.e., s.121; WIDMANN, a.g.e., s.68.

Löwenthal, İstanbul'da T.R.Drensoy'un çalışma arkadaşı olarak 1939 yılına kadar görev yaptı. Daha sonra Amerika'ya gitti.²³⁸ Löwenthal'ın ayrılmasından sonra yerine Macar mülteci Profesör Sandor Peterfi atandı.

Fakültelere bağlı enstitülerin dışında pek çok da (1933/34 ders yılında 17 adet) klinik bulunuyordu. Bunların bazıları mülteciler tarafından yönetilmiştir.

Bunlardan İç Hastalıkları Kliniği, göçten önce Breslau Üniversitesi profesörlerinden Erich Frank tarafından yönetilmekteydi.²³⁹ 1957 yılındaki ölümüne kadar bu görevi yürüten Frank'ın yardımcılıklarını Dr. STEINITZ ile diyet hemşiresi Elde Wolf yapmıştır. Yetiştirdiği öğrencilerden bazıları Ferhan Berker, Nebil Bilhan, A.İsmet Çetingil, E.Şerif Egeli ve Remzi Özcan idi. Frank'ın hazırladığı ders kitapları arasında;

1.Dahili Böbrek Hastalıkları Kliniği: çev.N.Bilhan, İstanbul, 1941 ve

2. İç Hastalıkları Klinik Dersleri: cilt 1 ve 2; 1951, cilt:3 1956, bulunmaktaydı.²⁴⁰

Cerrahi Kliniği'ni, yine 1933'ten itibaren 6 yıl süreyle

238. WIDMANN, a.g.e., s.263.

239. GROTHUSEN, a.g.e., s.123; WIDMANN, a.g.e., s.70.

240. WIDMANN, a.g.e., s.249-250.

Rudolf Nissen yönetmiştir.²⁴¹ 1933'e kadar Berlin Üniversitesi'nde profesör olarak görev yapan Nissen, 1933 Ağustosunda Philipp Schwartz ile İstanbul'a gelerek mültecilere çalışma olanağı sağlanması konusunda aracılık yapmıştı. Nissen'in Türkiye anılarını içeren "Helle Blätter-Dunkle Blätter. Erinnerungen eines Chirurgen" (Aydınlık Sayfalar-Karanlık Sayfalar. Bir Cerrahin Anıları, Stuttgart, 1969) adlı bir kitabı Almanya'da neşredilmiştir. "... Nissen hatıralarında, operasyonlarında başından geçen bazı enteresan olayları anlatmakta ve konuyu Almanya'yı terke mecbur olan 50'den fazla yabancı Profesöre getirmektedir. Bu yabancı profesörlerin arasında her daldan değerli bilginlerin bulunduğunu belirten Nissen, ancak hemen bütün organizasyon işlerinde pek çok güçlüklerle karşılaşıldığından çok zaman kaybolduğunu ve böylece bütün iyi niyetlere rağmen klasik anlamıyla üniversitenin bir nevi yeniden doğuşunun mümkün olmadığını yazmaktadır."²⁴²

Nissen'in ders kitabı olarak hazırladığı eserler şunlardır:

1. Cerrahi Endikasyonları: (çev.K.Baran), İstanbul, 1938.

2. Genel Şirürji Dersleri: (Doç.Dr.Fahri Arel ile), İstanbul, 1938.

241. BRUGEL, Silke, "Leben und Wirken Ernst Reuters in der Türkei", İstanbul, 1991, s.19; GROTHUSEN, a.g.e., s.122; WIDMANN, a.g.e., s.72.

242. SEYHAN, Muvaffak, "Prof. Nissen'in Hatıraları", Milliyet, 3.9.1971.

Yardımcılıklarını Dr. Ewald LÖWENTHAL ve Dr. Lilly FRAENKEL'in yaptığı Nissen'in Türk öğrencileri ise Fahri Arel, Feyyaz Berkay, Derviş Manizade, Burhaneddin Tokar ve Gazi Yaşargil'dir.²⁴³

Kadın Hastalıkları Kliniği'ni ise, göçten daha önce Berlin'li profesör Wilhelm Liepmann yönetmişti.²⁴⁴ 1939 yılında ölümüne kadar burada çalışan Liepmann'ın yardımcılıklarını Dr. CALVI ve EISENTEDT (bir süre için) yapmışlardır. Liepmann'ın ders kitabı olarak hazırladığı kitaplar şunlardır:

1. Hekimlere ve Tıp Talebelerine Mahsus Doğum Ameliyatı: İstanbul, 1966.*

2. Pratik Jinekoloji Ders Kitabı: (çev. S.Irmak), İstanbul, 1938.

Liepmann'ın Türk öğrencileri ise Naşit Erez ve T.Remzi Kazancıgil'dir.²⁴⁵

Göz Hastalıkları Kliniği'nin yöneticisi, oftalmolog (göz hastalıkları ve görme kusurlarının teşhis ve tedavisiyle ilgili uzman) olarak Frankfurt'tan gelen Joseph Igersheimer'di.²⁴⁶ 1933-39 tarihleri arasında bu görevini sürdüren Igersheimer daha sonra

243. WIDMANN, a.g.e., s.266-267.

244. GROTHUSEN, a.g.e., s.118; WIDMANN, a.g.e., s.73.

* Widmann'ın kitabından aktarılan bu tarih 1936 olabilir.

245. WIDMANN, a.g.e., s.262.

246. GROTHUSEN, a.g.e., s.123; WIDMANN, a.g.e., s.74.

Amerika'ya gitmiştir. Yardımcılığını Dr.Gustav HATSCHEK, Dr. STEIN ve HOFFMANN'ın yaptığı Igersheimer'in Türk öğrencisi Naci Bengisu'dur. Igersheimer'in "Göz Hastalıkları" (İstanbul, 1936) adlı bir kitabı yayınlanmıştır.²⁴⁷

Kulak-Burun-Bogaz Kliniği, 1934-36 yılları arasında mülteci olmayan Avusturyalı Rutin tarafından yönetilmiştir. Rutin'den sonra, Würzburg Üniversitesi'nden gelen Karl Hellmann klinik başkanlığına atandı.²⁴⁸ 1943'te anlaşmasının yenilenmemesi üzerine Filistin'e giden Hellmann'ın yardımcılığını WILLMANN yapmıştır. Avusturya, İsviçre, Alman ve Türk dergilerinde yayınlanan çeşitli araştırma yazıları, konferanslar ve makaleleri bulunan Hellmann'ın Türk öğrencisi Safa Karatay'dır.²⁴⁹

Radyoloji Kliniği ise Friedrich Dessauer ve Max Sgalitzer'in yönetimindeydi. Bu konu ile ilgili bilgiler Radyo-terapi Enstitüsü bahsinde verildi.

İ.Ü. Tıp Fakültesi'ne bağlı Diş Hekimliği Okulu müdürlüğüne 1934'de itibaren, Almanya'da diş hekimliğinin öncülerinden Alfred Kantorowicz getirildi.²⁵⁰ 1935'ten itibaren Diş Hekimliği Okulu'nun derslerinden sorumlu müdür olarak görev yapan Kantoro

247. WIDMANN, a.g.e., s.258.

248. GROTHUSEN, a.g.e., s.122; WIDMANN, a.g.e., s.74

249. WIDMANN, a.g.e., s.254.

250. GROTHUSEN, a.g.e., s.123; WIDMANN, a.g.e., s.75.

wicz, 1933'te ayrıldığı Bonn Üniversitesi tarafından 1948'de tekrar davet edilince ülkesine dönmüştür. Türkiye'de kaldığı süre içinde ders kitabı olarak hazırladığı eserlerden bazıları şunlardır:

1. Diş Tababeti İmtihanı için Repetitorium: (çev. M.A.Erel ve P.Ata), İstanbul, 1938.
2. Diş Tababeti Preklinik Protez Laboratorium Bilgisi: (çev. L.Belger), İstanbul, 1940.
3. Diş Tababeti Şirurjisi: (çev. P.Ata), İstanbul, 1943.

Kantorowicz'in Türk öğrencileri arasında Pertev Ata ve Lem'i Berger gibi kişiler bulunmaktaydı.

Böylelikle İ.U. Tıp Fakültesi'ndeki faaliyetler kısaca özetlenmiş oldu. 1933-1945 tarihleri arasında bu fakültede mülteci olarak; 16 ordinaryüs, 3 profesör-doçent, 20 asistan ve 8 bilimsel yardımcı elemanlık göreviyle toplam 47 Alman ve Avusturyalı görev yapmıştır.

Fen Fakültesi

Fen Fakültesi'nin bölümleri ve burada görev yapan öğretim elemanları şöyle idi.

Enstitü

Enstitü Müdürü

Yardımcıları

1. Matematik	V.Mises	
	Kerim Erim	Geiringer
	Prager	
2. Astronomi	Freundlich	
	Rosenberg	Gleisberg
	(1939'dan itibaren)	
3. Fizik	Dember	
a.Genel	Marcel Fouche	Mendelssohn
b.Uygulamalı	Kurt Zuber	
(daha sonra kurulmuştur.)		
c.Elektrofizik	A.v.Hippel	
4. Kimya		
a.Genel	Arndt	L.Loewe
b.PCN-Bölümü	Kroeplin	
	Weiss	
	Breusch	
c.Teknik Kimya	Herzog	Rabinovitsch
	Gross	Hersch
d.Fiziko-Kimya	Valensie	
	Savard	
	H.F.Constable	
5. Biyoloji		
a.Zooloji	Naville	
	Kosswig	
b.Farmakobotanik ve		

Genetik	Heilborn	Schnee
c.Sistematik ve		
Fizyolojik Botanik	Brauner	Schneider
		Aulich
6.Jeoloji	H.Nafiz Pamir	

Matematik Enstitüsü Türk Matematikçi Kerim Erim ile birlikte Berlin'den gelen dünyaca ünlü bilgin Richard Edler von Mises tarafından yönetiliyordu.²⁵¹ Burada 1939 yılına kadar kalıp, daha sonra Amerika'ya dönen v.Mises'in yardımcılığını Hilda GEIRINGER yapmıştır. R.E.v.Mises'in Türk öğrencisi Nazım Terzioğlu'dur.²⁵²

R.E.v.Mises'den başka burada görev yapan diğer Alman öğretim üyesi, 1933'te Göttingen Üniversitesi'nden gelen matematik profesörü Willy Prager'dir.²⁵³ 1940/41 yılına kadar burada kalan Prager de Amerika'ya gitmiştir. Prager'in hazırladığı kitaplar şunlardır:

1. Tersimî Hendese: 2 cilt, cilt 1: (N.Topuz ve Y.Kansu ile) İstanbul, 1937; cilt 2: F.Gürsan ve N.Topuz ile, İstanbul, 1941.

2. Mekanige Giriş: (F.Gürsan ile), İstanbul, 1941.²⁵⁴

Astronomi Enstitüsü (1935) başkanlığına, göçten önce Ber-

251. GROTHUSEN, a.g.e., s.128; WIDMANN, a.g.e., s.78.

251. WIDMANN, a.g.e., s.264-265.

253. GROTHUSEN, a.g.e., s.128; WIDMANN, a.g.e., s.78.

254. WIDMANN, a.g.e., s.269-270.

lin'de astronomi profesörü olan E.F.Freundlich getirilmiştir.²⁵⁵ 1937'e kadar burada kalan Freundlich'in yardımcılığını Wolfgang GLEISBERG yapmıştır. "Astronomi" (çev. F.Yeniçay, İstanbul, 1937) adlı bir de kitap yazan Freundlich'in Türk öğrencileri Paris Pişmiş de Recillas ve Nüzhet Gökdoğan'dır.²⁵⁶

Freundlich'in ayrılmasından sonra 1938'de, Kiel Üniversitesi profesörü Rosenberg enstitü müdürlüğüne getirildi.²⁵⁷ Kısa bir süre sonra, 1940'da yaşamını yitiren Rosenberg'in yardımcılığını W.GLEISBERG yapmıştır. Rosenberg'in yayınları şunlardır:

1. Toplu Bibliyografya: I.Ü. Fen Fakültesi Mecmuası, cilt:5 no:112, İstanbul, 1940.

2. Kuyruklu Yıldızlar, Kayan Yıldızlar ve Meteoritler: Üniversite Konferansları, İstanbul, 1938/39.²⁵⁸

Genel Fizik Enstitüsü, 1933'ten itibaren Fransız Marcel Fouché tarafından yönetilmiştir. Onun yanında 1934'ten itibaren Dresden Teknik Üniversitesi'nden uzaklaştırılan Harry Dember de fizik profesörü olarak çalıştı. Asistanlığını Thomas Mendelsson'un yaptığı Dember, 1940'da Amerika'ya gitti. Asistanı Mendelsson İstanbul'da kaldı ve 1942'de öldü. Dember'den sonra enstitüyü 1963'e kadar İsviçreli fizikçi K.Zuber yönetmiştir.²⁵⁹

255. GROTHUSEN, a.g.e., s.129; WIDMANN, a.g.e., s.79.

256. WIDMANN, a.g.e., s.250.

257. GROTHUSEN, a.g.e., s.129; WIDMANN, a.g.e., s.79.

258. WIDMANN, a.g.e., s.273.

259. WIDMANN, a.g.e., s.80.

Aynı şekilde 1933'te Göttingen Üniversitesi'nden gelen fizikçi Arthur v.Hippel Elektrofizik Enstitüsü'nü kurmuştur. Ancak o da 1934 yılında Türkiye'den ayrılarak Amerika'ya gitmiştir.²⁶⁰

Kimya Enstitüsü 1917'de hayata geçirilen "Yerebatan Kimya Enstitüsü"ne dayanmaktadır. Bilindiği gibi Darülfünun'a gelen 20 Alman profesörden biri olan Fritz Arndt'ın çabalarıyla kurulan bu enstitüsünün başına, bu kez mülteci olarak yine Arndt geçmiştir.²⁶¹ 1955 yılında emekliye ayrılarak İstanbul'dan Hamburg'a dönen Arndt'ın asistanlığını Dr.Lotte LOEWE yapmıştır. Ders kitabı olarak derlediği eserler şu şekilde sıralanabilir:

1. Kısa Kimya Tatbikatı: İstanbul, 1934.

2. Gayri Uzvi Kimyadan İlk Tatbikat: İstanbul, 1935.

3. Anorganik Kimyaya Başlangıç Laboratuvarı: İstanbul, 1945-46.

4. Yeni Denel Organik Kimya: (L.Ergener ile) İstanbul, 1950.

Arndt'ın Türk öğrencileri ise şunlardır; Baha Erdem, Muvaffak Seyhan, Muzaffer Acarbay ve Cemil Dikmen'dir.²⁶²

Arndt'a yardımcı olmak amacıyla Braunschweig'dan Prof.Hans

260. WIDMANN, a.g.e., s.80.

261. BRUGEL, a.g.e., s.19; GROTHUSEN, a.g.e., s.127-128; WIDMANN, a.g.e., s.80-81.

262. WIDMANN, a.g.e., s.242.

Kroepelin gelmiş, ancak kısa bir süre kalmıştır. Bunu 1938'de Viyana'dan gelen Prof.Richard Weiss izlemiş, o da kısa bir faaliyetten sonra ayrılmıştır. Ondan boşalan yere 1939'da F.L.Breusch geçti. Bu görevi için bugün hala mevcut olan II. Kimya Enstitüsü'nü kurdu. Son mültecilerden biri olarak 1971 yılında Türkiye'den ayrılan Breusch, İstanbul'daki uzun yıllar süren öğretim faaliyeti boyunca, Türk kimyagerlerinin yetişmesi için büyük çaba harcamıştır. İstanbul'daki Alman kültür çalışmalarına da büyük katkısı olmuştur.²⁶³ Ders kitabı olarak şu eserleri vardır:

1. Organik Kimya: çev. (R.Tulus), İstanbul, 1941.
2. Lehrbuch der Gesamten Chemie: Basel, 1948.
3. Genel ve Anorganik Kimya: (çev. R.Tulus), İstanbul, 1942.

Bunların dışında çeşitli bilimsel dergilerde yayınlanmış 110 Biyokimya yazısı mevcuttur.²⁶⁴

Teknik Kimya Enstitüsü'nün yönetimini, 1933'ten itibaren Reginald O.Herzog üstlenmiştir. 1935'te vefat edince yerine Avusturyalı mülteci Philipp Gross geçti ve 1939'a kadar bu görevde kaldı. 1939'da İngiltere'ye gitti.²⁶⁵ Bu iki bilim adamının yardımcılıklarını Bruno Rabinowitch ve Hersch yapmıştır.

263. WIDMANN, a.g.e., s.81.

264. WIDMANN, a.g.e., s.246.

265. WIDMANN, a.g.e., s.81.

Fizikokimya Enstitüsü'nü ise önce Fransız Valensie, sonra Belçikalı Savard ve savaş sırasında da İngiliz H.F.Constable yönetmiştir.²⁶⁶

Biyoloji Bölümü'ne bağlı Botanik Fizyoloji ve Sistematiği Enstitüsü, 1898 Viyana doğumlu Leo Brauner tarafından yönetilmekteydi. Türk botanikçi ve biyologlarının yetişmesinde büyük emeği olan Brauner'in yardımcılıklarını Schneider ve Aulrich yapmışlardır.²⁶⁷ Brauner'in ders kitabı olarak hazırladığı eserler şöyledir:

1. Nebatatların Metabolizma Fizyolojisi: (çev. L.Irmak), İstanbul, 1939.

2. Nebatatların Büyüme ve Hareket Fizyolojisi: (çev. L.Irmak), İstanbul, 1940.

3. Tohumla Bitkilerin Sistematiği: (M.Hasman ile), İstanbul, 1945.

4. Kriptogramların Sistematiği ve Evrimi: (çev.L.Irmak), İstanbul, 1946.²⁶⁸

Farmakobotanik Enstitüsü müdürlüğüne 1933'te Münster'den uzaklaştırılan Alfred Heilbronn getirilmiştir.²⁶⁹ İstanbul'da bir botanik bahçesi de kuran Heilbronn'un eserleri şunlardır:

266. WIDMANN, a.g.e., s.82.

267. GROTHUSEN, a.g.e., s.128; WIDMANN, a.g.e., s.82.

268. WIDMANN, a.g.e., s.246.

269. GROTHUSEN, a.g.e., s.128; WIDMANN, a.g.e., s.82.

1. Principia Genetica. Kalıtım Biliminin Temel Anlamları ve Temel Vakıaları: (Prof.Kosswig ile, cev. S.Akdik), İstanbul, 1947
2. İspençiyari Nebatat: (cev. S.Akdik), İstanbul, 1940.
3. Nebatat Biyolojisi: 2 cilt, (cev. S.Akdik), İstanbul, 1943, 1946 ve 1950.

Heilbronn'un yardımcılığını Schnee yapmıştır. Türk öğrencilerinden bazıları; Sara Akdik, Nebahat Yakar-Olgun ve Mehpere Başarman-Heilbronn idi.²⁷⁰

Zoooloji Enstitüsü'nün yöneticisi İsviçreli André Naville'nin 1937 yılında tifodan ölümü üzerine bu göreve Curt Kosswig getirildi.²⁷¹ Zoooloji Enstitüsü'nün bir merkezi olarak, Balta-limanı'ndaki Hidrobiyoloji Enstitüsü'nü (Deniz Araştırma Enstitüsü) kuran Kosswig, 1955'de Hamburg'a gitmiş ve 1969'da oradan emekli olduktan sonra 1970'de Erzurum Üniversite'nde görev almıştır. İstanbul, İzmir, kısmen de Ankara'daki zoooloji profesörlerinin hemen hepsi Kosswig'in öğrencileridir.²⁷² Eserleri ise şöyle sıralanabilir:

1. Hayvanat Notları, İstanbul, 1937-38.
2. Hayvanat Hulasası, İstanbul, 1938.
3. Umumî Zoooloji: (cev.M.Çağlar ve S.Ergene), İstanbul, 1941

270. WIDMANN, a.g.e., s.254.

271. GROTHUSEN, a.g.e., s.127; WIDMANN, a.g.e., s.83.

272. WIDMANN, a.g.e., s.83.

4. Genel Zooloji: (3.baskı), İstanbul, 1947.

Ayrıca çeşitli yayın organlarında neşredilmiş başka yazıları da mevcuttur.²⁷³

Özetle; 1933-1945 yılları arasında ordinaryüs, profesör ve doçent olarak 13 ve asistan olarak da 6 Alman ya da Avusturyalının yanı sıra diğer ülkelerden de biri asistan, 10 kişi olmak üzere toplam 29 öğretim görevlisi Fen Fakültesi'ndeki çalışmalara katılmıştır.

Edebiyat Fakültesi

Edebiyat Fakültesi'nin bölüm ve enstitüleri itibariyle mülteci hocaların dağılışı şöyle idi:²⁷⁴

Bölüm veya Enstitüler	Yabancı Profesörler
1. Felsefe	H.Reichenbach E.v.Aster W.Kranz
2. Tarih	
3. Coğrafya	
4. Arkeoloji	K.Bittel H.Th.Bossert

273. WIDMANN, a.g.e., s.259-260.

274. WIDMANN, a.g.e., s.85.

5. Türkoloji	
6. Romatoloji	L.Spitzer
	E.Auerbach
7. İngiliz Filolojisi	
8. Germanistik	H.Brinkmann
(1942'den itibaren)	W.Kranz
9. Sarkiyat	H.Ritter
	Cl.Bosch
	K.Süssheim
10. Klasik Filoloji	W.Kranz
	Cl.Bosch
11. Psikoloji ve Pedagoji	W.Peters
12. Asya Dilleri	H.Ritter
	H.Bossert

Felsefe Bölümü'nün başkanlığını, göçten önce Berlin'de fizik profesörü olarak görev yapan Hans Reichenbach yapmaktaydı.²⁷⁵ 1938'de Amerika'ya giden Reichbach'ın yardımcılığını Nusret Hızır yapmıştır. Yayınları şunlardır:

1. Experience and Prediction: Chicago, 1938. (muhtemelen Türkiye'deki sürgün döneminde derlenmiştir.)
2. Lojistik: (çev. H.V.Eralp), İstanbul, 1939.
3. İhmaliyet Hesabının Mantıki Esasları: (çev. N.Hızır), Bu

275. BRUGEL, a.g.e., s.19; GROTHUSEN, a.g.e., s.129; WIDMANN, a.g.e., s.85-86.

eser Reichbach'ın değildir, çeviri çalışmasıdır.

Bunun yanında çeşitli dergilerde yayınlanmış yazıları da bulunan Reichbach'ın Türk öğrencileri Nusret Hızır, Vehbi Eralp ve Nermi Uygur'dur.²⁷⁶

Uluslararası bir üne sahip olan Reichbach'ın gidişinden sonra, 1936 yılında İstanbul'a gelen ve yine uluslararası bir üne sahip olan felsefe tarihçisi Ernst von Aster bölümün başına geçmiştir.²⁷⁷ 1948 yılında ölünceye kadar İstanbul'da yaşayan v.Aster'in yardımcılıklarını Macit Gökberk ve Takiyettin Mengüşoğlu yapmıştır. "Felsefe Arşivi" adlı derginin kurulmasında büyük gayretleri olan Aster'in yayınları şunlardır:

1. Bilgi Teorisi ve Mantık: (çev. M. Gökberk) İstanbul, 1945
2. Felsefe Dersleri Tarihi: (çev. M.Gökberk), İstanbul, 1943
3. Hukuk Felsefesi Dersleri: (çev. O.M.Çagıl) İstanbul, 1943

E.v.Aster'in öğrencileri Bedia Akarsu, Nermi Uygur, İsmail Tunali, Hüseyin Batuhan, Sabri Özbaydar, Cavit Tütengil ve Kamuran Birand'dır.²⁷⁸

Ernst von Aster'den sonra bölüm başkanlığı görevini,

276. WIDMANN, a.g.e., s.271.

277. BRUGEL, a.g.e., s.19; GROTHUSEN, a.g.e., s.130; WIDMANN, a.g.e., s.87-89.

278. WIDMANN, a.g.e., s.243.

1942/43'te İstanbul'a gelen filozof ve filolog Walter Kranz devralmıştır. 1952 yılına dek burada kalan Kranz felsefe ve filoloji dersleri okutmuştur. Bölümün yönetimini 1950'lerde Türk profesörleri Macit Gökberk, Hilmi Ziya Ülken ve Halil Vehbi Eralp üstlendiler.²⁷⁹

İ.Ü.'nde filoloji, kuruluşunu önemli ölçüde, uluslararası üne sahip, Köln'den göç etmiş olan romanist Leo Spitzer'e borçludur. İstanbul'da üç yıl kalan Spitzer bilimsel çalışmalarını ilerletebilmek için pek az imkân bulabilmiştir. Herşeyden önce iyi donatılmış kütüphanelerden, yardımcı ve araç-gereçten yoksunluk bunda büyük rol oynamıştır. Türkiye'de bir çeviri kitabı (Dil İlmî ve Kelime Sanatı: çev. F.Eltepe, İstanbul, 1945) yayınlanan Spitzer, bir bilim dergisini de yayın hayatına sokmuştur. Bugün hâlâ öğretim görevini sürdüren bir çok Türk filologunun yetişmesine önemli katkıda bulunmuştur. Türk öğrencileri arasında, Süheyla Bayrav, Nesteren Dirvana, Mina Urgan, Sabahattin Eyüpoğlu ve Safinaz Duruman bulunmaktadır.²⁸⁰

Leo Spitzer'in talebe ve asistanlarından bazıları da Türkiye'ye gelerek onunla birlikte çalışmışlardır. Bunlardan Heinz Anstock, Eva Buck, Herbert Dieckmann, Lisolette Dieckmann, Traugott Fuchs ve Hans Marchand, İ.Ü. Yabancı Diller Okulu'nun

279. WIDMANN, a.g.e., s.89.

280. BRUGEL, a.g.e., s.19; WIDMANN, a.g.e., s.89 ve s.278.

kuruluşuna katılıp değişik birimlerde görev yapmışlardır.²⁸¹

Spitzer'in yerini, 1936'da İ.U.'ne çağrılan Romanist Erich Auerbach almıştır.²⁸² 1947'de Amerika'ya giden Auerbach, Andreas Tietze, Robert Anhegger, Kurt Laqueur, Karl Weiner ve Ernst Engelbert gibi genç mültecilere Y.D.O.'nda ve Filoloji Bölümü'nde çalışma imkânı yaratmıştır.²⁸³ Auerbach'ın bazı eserleri şunlardır:

1. Mimesis. Dargestellte Wirklichkeit in der Abendländerchen Literatur, Bern; 1946.

2. "Dante Hakkında Yeni Araştırmalar", İstanbuler Schriften, s.5, 1944.

3. Roman Filolojisine Giriş: (çev. S.Bayrav), İstanbul, 1944

Auerbach'ın Türk öğrencileri Süheyla Bayrav ve Nesteren Dirvana'dır.²⁸⁴

İ.U.'nde bir Germanistik Kürsüsü kurma düşüncesi ile filolog ve filozof Walter Kranz İstanbul'a çağrıldı (1942). Ancak Kranz'ın gelmesi biraz zaman almıştır. Bu nedenle o gelene kadar Germanist Henning Brikmann ile geçici olarak -üç sömestre için- anlaşıldı. Kranz 1943 sonunda İstanbul'a geldi ve Alman Filolo-

281. WIDMANN, a.g.e., s.90-91.

282. GROTHUSEN, a.g.e., s.130; WIDMANN, a.g.e., s.91.

283. WIDMANN, a.g.e., s.92.

284. WIDMANN, a.g.e., s.243-244.

jisi, Klasik Filoloji ile v.Aster'in ölümünden sonra Felsefe Bölümü'nün yönetimini üstlendi.²⁸⁵ 1950 yılında onur profesörü olarak Bonn'a çağrılan Kranz, 1952'de ülkesine geri döndü. İstanbul'daki çalışmaları sırasında "Antik Felsefe" (çev. S.Y.Baydur) adlı bir eser kaleme aldı. Kranz 1960'da öldü.²⁸⁶

İ.Ü.'nde Pedagoji Enstitüsü 1937 yılında kurulmuştur. Bu kürsüde görev yapması düşünülen isim Wilhelm Peters idi.²⁸⁷ Göçten önce Jena Üniversitesi'nde psikoloji profesörü olarak görev yapan Peters, 1953 yılında İstanbul'da emekliye ayrılarak Almanya'ya geri dönmüştür. Buradaki yayınları şunlardır:

1. Die Geistige Entwicklung als soziales Problem: İstanbul, 1938.

2. Ergenlik ve Delikanlılık Çağı: (çev. M.Turhan), İstanbul, 1944.

Peters'in yardımcılığını Nusret Hızır ve Neriman Hilal-Hızır yapmıştır. Öğrencileri Mümtaz Turhan, Beyhan Togrul ve Refia Şemin'dir.²⁸⁸

Orientalistik ve arkeoloji Almanların ağırlıklı olduğu bir alandır. Ne var ki, bu alanda Türkiye'ye gelen bilim adamı sayısı

285. WIDMANN, a.g.e., s.93.

286. WIDMANN, a.g.e., s.261.

287. GROTHUSEN, a.g.e., s.130; WIDMANN, a.g.e., s.94.

288. WIDMANN, a.g.e., s.269.

azdır. Bu bölüme ilk gelen profesör Clemens Bosch, Türkiye'ye gelmeden evvel Jena Üniversitesi'nde orientalist ve tarihçiydi. İstanbul'da önce nümismatikçi olarak Arkeoloji Müzesi'nde, 1938'den sonra da İ.Ü.Klasik Filoloji Bölümü'nde çalıştı. Helen ve Roma dönemleri üzerine dersler verdi. Öğrencileri için çeşitli ders not kitapları ile bilimsel yayınlar hazırladı.²⁸⁹ Bosch'un yayınları şunlardır:

1. Türkiye'nin Antik Devirdeki Meskukatına Dair Bibliyografya: Ankara, 1949.

2. 1947 Senesi Side Kazılarına Dair Ön Rapor: (A.M.Mansel ve J.Inan ile), Ankara, 1951.

3. Pamphla Tarihine Dair Tetkikler: (çev. S.Atlan), Ankara, 1957.

4. Antalya Bölgesinde Araştırmalar: (çev. S.Atlan), Ankara, 1957.

5. Quellen zur Geschichte der Stadt Ankara im Altertum: Ankara, 1967.

6. Roma Tarihinin Ana Hatları: (çev. S.Atlan), İstanbul, 1940

7. Helenizm Tarihinin Ana Hatları: 1. Bölüm, (çev. A.Erzen), İstanbul, 1942; 2. Bölüm, (çev. S.Atlan), İstanbul, 1943.

Asistanlığını Dr. Fritz KRAUS yapmıştır. Türk öğrencisi Sabahat Atlan'dır.²⁹⁰ Daha sonra İslamiyeti de kabul eden Bosch,

289. GROTHUSEN, a.g.e., s.131; WIDMANN, a.g.e., s.97.

290. WIDMANN, a.g.e., s.244-245.

Emin adını almıştır. Emin Bosch olarak 1955'te İstanbul'da vefat etmiştir.

1940 yılında Münih'ten İstanbul'a gelen Orientalist ve Türkolog Karl Süsseheim da bu alanda çalışmalar yapmış ve 1950 yılında burada ölmüş değerli bir bilim adamıydı. İstanbul'da sakin ve mütevazı bir yaşam sürdüren Süsseheim'in "Eski Viyana Tıp Talimi ve Onun Adlî Sultan Mahmut Zamanında İstanbul'a Yayılması" (İstanbul, 1937) konulu bir de yayını bulunmaktadır.²⁹¹

Türkiye'de ders veren orientalistlerin bir diğeri de Helmut Ritter'dir.²⁹² 1935-1948 yılları arasında İ.Ü.'nde Arapça, Farsça ve Türkçe üzerine ders veren Ritter'in şu eserleri vardır: Karagöz. Türkische Schattenspiele: 1.cilt: 1924, 2.cilt: 1940, 3.cilt: 1953.

Ritter, ayrıca 1919-1926 yılları arasında İslam ve 1948'den itibaren de Oriens adlı dergileri yayınlamıştır. Türk öğrencileri Ahmed Ateş ve Özgün Baykal'dır.²⁹³

Ayrıca Arkeoloji Bölümü'nde Bittel, 1939'dan savaşın ilerlediği dönemlere kadar ders vermiş, savaş sonrasında görevine

291. WIDMANN, a.g.e., s.98.

292. GROTHUSEN, a.g.e., s.130; WIDMANN, a.g.e., s.98.

293. WIDMANN, a.g.e., s.272-273.

bir süre ara verdikten sonra 1951-1958 yılları arasında tekrar aynı göreve dönmüştür.²⁹⁴

Bunlardan başka, 1933/34 ders yılında İstanbul'a gelen Arkeolog ve Hititolog Helmut Th. Bossert de eski diller ve Yakın-Doğu Arkeolojisi Bölümlerini kurmuş ve 1961'de ölünceye kadar burada çalışmıştır.²⁹⁵

Kütüphanecilik uzmanı olarak 1941 yılında İ.Ü'ne gelen Walter Gottschalk uzun süre kütüphanecilik bilimi enstitüsünde faaliyet göstermiştir. Gottschalk'ın 1954'te Almanya'ya geri dönmesinden sonra yerine Prof. Rudolf Juchoff geçmiştir. Ülkemizde kütüphaneciliğin gelişmesi yönünde önemli çalışmalar yapan bu profesörlere daha sonra Helmut Ritter ve Dr. Josef Stummvoll da katılmışlardır.²⁹⁶

Kısaca faaliyetlerini özetlediğimiz Edebiyat Fakültesi'ndeki Alman ve Avusturyalı hocaların sayısal dökümü şöyle idi:²⁹⁷

	Mülteciler	Mülteci Olmayanlar
1. Ordinaryüsler	5	5
Profesörler	3	
Doçentler	1	

294. WIDMANN, a.g.e., s.98.

295. GROTHUSEN, a.g.e., s.131; WIDMANN, a.g.e., s.99.

296. WIDMANN, a.g.e., s.99.

297. WIDMANN, a.g.e., s.99.

2. Lektörler ve Asistanlar,

Öğretim Görevlileri	11	—
Toplam	20	5

Diğer fakültelerdeki yabancı öğretim elemanlarına gelince; bunların başında Hukuk Fakültesi gelir. Burada istihdam edilen öğretim üyeleri sayıca fazla olmamakla birlikte, aralarında önemli şahsiyetler bulunmaktaydı. Bunların başında Andreas Bertalan Schwartz gelir.

Andreas Bertalan Schwartz

1886 doğumlu Schwartz, Türkiye tarafından bir Medeni Hukuk ve Roma Hukuku profesörü istendiğinde İsviçre hükümetinin tavsiyesiyle Türkiye'ye gelmiş ve 1953 yılında İstanbul'da ölünceye kadar Roma Hukuku ve Medeni Hukuk Kürsülerinin başkanlığını yapmıştır.²⁹⁸

Türkiye'de yayınlanan yazılarının tam bir listesi İ.U.Hukuk Fakültesi Mecmuasının 1954 yılı 4 nolu sayısında (A.B.Schwartz Anma Sayısı) neşredilmiştir. Türkiye'de ders kitabı olarak hazırladığı eserler arasında şunlar bulunmaktaydı:

1. Aile Hukuku I: (çev. B.Davran), İstanbul, 1942.

298. WIDMANN, a.g.e., s.101; GROTHUSEN, a.g.e., s.133.

2. Roma Hukuku Dersleri: 1.cilt, (cev. T.Basman Rado), İstanbul, 1943.

3. Borçlar Hukuku Dersleri: (cev. B.Davran), İstanbul, 1948.

Schwartz'ın Türk yardımcı ve öğrencileri şunlardır: Bülent Davran, Türkan Rado, H.Veldet Velidedeoğlu, Ziya Umur vd.²⁹⁹

Ernst Hirsch

1902 doğumlu olan Hirsch, 1933 yılında Frankfurt'tan İstanbul'a gelmiştir.³⁰⁰ 1943'ten itibaren Ankara'da ders vermiştir. 1952'de Almanya'ya dönen Hirsch ülkemizde ticaret hukuku ve fikri haklar, hukuk felsefesi, hukuk sosyolojisi ve hukuk metod öğretimi gibi dersler okutmuştur. Kısa sürede Türkçe öğrenerek derslerini Türkçe veren Hirsch'in bir çok Türk kanunun çıkarılmasına da büyük katkıları olmuştur.³⁰¹

Ernst Hirsch'in yayınlarından bazıları,

1. Hukuki Bakımdan Fikrî Sayî: 2 cilt, İstanbul, 1942 ve 1943.

2. Hukuk Meseleleri: (H.Arslanlı ile), İstanbul, 1944.

3. İktisadi Devlet Teşekküllerinde Umumi Heyet: Ankara, 1944

299. WIDMANN, a.g.e., s.277.

300. GROTHUSEN, a.g.e., s.134; WIDMANN, a.g.e., s.103.

301. BRUGEL, a.g.e., s.20; WIDMANN, a.g.e., s.103.

4. Türk Hukuk Neşriyatı Bibliyografyası: 1934-1940, İstanbul, 1941.
5. Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi: 2 cilt, İstanbul, 1950.
6. Türk Ticaret Kanunun Esaslarına Göre Ticaret Hukuku: (çev. G.M.Gültekin), 2 cilt, İstanbul.
7. Ticaret Hukuku Dersleri: (H.Arslanlı ile), 3 cilt, İstanbul, 1938-40-42.
8. Fikrî ve Sinaî Haklar: Ankara, 1948.
9. Pratik Hukukta Metod: (H.Arslanlı ile), İstanbul, 1944.
10. Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Dersleri: Ankara, 1949, idi.

Bütün yaşam öyküsünü yazdığı "Hatıralarım" adlı bir kitabı daha bulunan Hirsch'in Türk öğrencileri arasında Halil Arslanlı, Muammer Aksoy, Yaşar Karayalçın, Hamide Tekinalp, Ersin Çamoğlu ve Ergun Önen bulunmaktadır.³⁰²

Richard Honig

1933 yılında İstanbul'a gelmeden önce Göttingen Üniversitesi'nde ceza hukuku, hukuk felsefesi ve kilise hukuku profesörü olarak görev yapan Honig, 1939 yılında ayrılışına kadar

302. WIDMANN, a.g.e., s.256-257.

kısa bir sürede bir çok ders kitabı yazmış ve çok sayıda makaleyi kaleme almıştır.³⁰³ Honig'in başlıca eserleri şunlardır:

1. İstanbul'un Roma Hukuku ve Hukuk İlminin Tarihçesi: (çev. H.Arslanlı), İstanbul, 1934.

2. Hukuk Felsefesi: (çev. Y.Abadan), İstanbul, 1934.

3. Hukukun Başlangıcı ve Tarihi: (çev. Y.Abadan), İstanbul, 1935.

4. Roma Hukuku: (çev. Semsettin Talib [Diler]), 2 cilt, İstanbul, 1938.³⁰⁴

Karl Strupp

1933'de İstanbul'a gelmeden önce Frankfurt/ Main Üniversitesi'nde devletler hukuku profesörü olarak görev yapan Strupp, buranın ikliminin sağlığını tehdit etmesi üzerine ancak 2 yıl kaldığı İstanbul'dan 1935 yılında ayrılmıştır. Bu kısa sürede fazla bir etkinlik gösterememiştir.³⁰⁵

İktisat Fakültesi

İktisat Fakültesi'ndeki yabancı hocaların bölümlere göre dağılışı şöyle idi:³⁰⁶

303. GROTHUSEN, a.g.e., s.134; WIDMANN, a.g.e., s.104.

304. WIDMANN, a.g.e., s.258.

305. WIDMANN, a.g.e., s.104.

306. WIDMANN, a.g.e., s.105.

Kürsü	Öğretici Üyesi
1.Genel İktisat ve Finans Teorisi	Röpke Dobretsberger Neumark
2.Finans ilmi ve Finans Kanunları	Neumark
3.İktisat Organizasyonu- İşletmecilik	Isaac
4.Sosyoloji ve Sosyal Politika	Kessler
5.İktisat Tarihi ve İktisat Coğrafyası	Rüstov

Bunların faaliyetlerine gelince;

Fritz Neumark

1933 yılında Frankfurt/ Main'dan gelen Neumark, İstanbul'da kaldığı yaklaşık 20 yıl boyunca finans ilimleri profesörü olarak görev yapmıştır.³⁰⁷ Geldiğinden iki yıl sonra derslerini Türkçe olarak vermeye başlayan Neumark, 1946'dan itibaren İ.U.'nde yeni kurulmuş olan Maliye Enstitüsü'nü yönetmiştir. Teorik

307. GROTHUSEN, a.g.e., s.133; WIDMANN, a.g.e., s.105; BRUGEL, a.g.e., s.19.

çalışmalarına katıldığı, 1950 Türk vergi reformları konusunda önemli katkıları olmuştur. 1952'de Almanya'ya dönen Neumark'ın eserlerinden bazıları;

1. Dış Ticaret Siyaseti: (çev. S.F.Ülgener), İstanbul, 1938.
2. Umumi İktisat Teorisi: 2 cilt, (çev. R.S.Suvla, cilt 1) ve (M.O.Dikmen, cilt 2), 1939-41.
3. Maliye İlmine Dair Ekonomik ve Sosyolojik Tetkikler: (çev. S.F.Ülgener), İstanbul, 1940.
4. İktisadi Düşünce Tarihi I: (çev. A.A.Özeken), İstanbul, 1943.
5. Ekonomi Politikası Dersleri: cilt 1, İstanbul, 1945.
6. Gelir Vergileri: (çev. M.O.Dikmen), İstanbul, 1945.
7. Devlet Daire ve Müesseselerinde Rasyonel Çalışma Esasları Hakkında Rapor: Ankara, 1949, idi.

Bunlardan başka Türkiye, Almanya, Avusturya, İsviçre ve diğer ülkelerde neşredilen bazı dergilerde araştırmaları da yayınlanan Neumark'ın anılarını içeren "Boğaziçine Sığınanlar" adlı bir de kitabı mevcuttur. Bu eserinde yaşanan göçün ve Türkiye'de geçirilen günlerin öyküsünü ve diğer bilim adamlarının durumlarını olayların yakın şahidi olarak kaleme alan Neumark'ın Türk öğrencileri şunlardır: Orhan Dikmen, Sabri Ülgener, Memduh Yaşa ve Osman Okyar.³⁰⁸

308. WIDMANN, a.g.e., s.265-266.

Gerhard Kessler

Leipzig'de iktisat profesörü ve Saksonya Eyalet Meclisi'nde milletvekilliği yapan Kessler, bir ara tutuklanmasından sonra kaçarak İstanbul'a gelmiştir.³⁰⁹ 1951 yılında Almanya'ya geri dönünceye kadar burada bir hayli zengin yazımsal faaliyet göstermiştir. Sosyal demokrat yapısı gereği, Türkiye'nin ekonomik sorunları ve para değeri meseleleri, özel idarenin tanıtımı ve geliştirilmesi, kooperatifçilik, ücretlerin tarifeye bağlanması sistemi, sendikalaşma ve konut politikası gibi konularla yakından ilgilenmiş ve çözüm önerileri getirmiştir.³¹⁰ Kessler'in* yazılarından bazıları şöyledir:

1. Sosyoloji: (çev. H.Sadık), İstanbul, 1934.

2. İctimaiyata Başlangıç: (çev. Z.F.Fındıkoğlu), İstanbul, 1938.

3. İktisat Tarihi: (çev. O.Tuna ve S.Ülgener) İstanbul, 1940

4. Kooperatifçilik: (çev. Z.F.Fındıkoğlu), İstanbul, 1940.

5. İctimai Siyaset: (çev. O.Tuna), İstanbul, 1945.

Diğer yandan Kessler'in İstanbul Üniversitesi'ne bıraktığı en büyük eser, kurduğu ve aralıksız on beş yıl müdürlüğünü

309. GROTHUSEN, a.g.e., s.132; WIDMANN, a.g.e., s.106.

310. WIDMANN, a.g.e., s.107.

* Kessler'in Türkiye'de derlenen ve yayınlanan bütün yazılarının tam bibliyografyası için bkz. Doç.Dr.Cavit Orhan Tütengil, "Ord. Prof.Dr. G.Kessler, Sosyoloji Tarihimizdeki Yeri ve Türkiye'deki Yayınlarının Bibliyografyası", I.Ü.İktisat Fakültesi Mecmuası, cilt: XXIII, sayı:3-4, s.51 vd., İstanbul, 1964.

yaptığı "İktisat ve İctimaiyat Enstitüsü" ile İktisat Fakültesi'ne kazandırdığı kütüphane olarak anılmaktadır.³¹¹

Kessler'in Türk öğrencileri arasında, Orhan Tuna, Cavit Orhan Tütengil, Muhlis Ete ve Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu bulunmaktadır.³¹²

Alexander Rüstow

Türkiye'ye gelmeden önce Berlin'de bir işletmede idari müdür olarak çalışan Rüstow, her şeyden evvel çok yönlü bir bilim adamıydı. Asıl alanı İktisat ve sosyoloji olan Rüstow İstanbul'da İktisat, İktisat coğrafyası ve felsefe tarihi okutmuştur.³¹³ Mültecilere yardım teşkilatında da görev alan Rüstow, 1949 yılında Heidelberg Üniversitesi'ne dönmüştür. Rüstow'un* Türkiye'de hazırladığı eserler şunlardır:

1. Hammaddelerin Milletlerarası Dağıtımı: (çev. H.İlteber),

311. TUNA, Orhan, "Prof. Gerhard Kessler. Şahsiyeti ve Eserleri", İ.Ü.İ.F. Mecmuası, cilt: XXIII, sayı:3-4, s.8, İstanbul, 1964.

312. WIDMANN, a.g.e., s.260.

313. GROTHUSEN, a.g.e., s.133; WIDMANN, a.g.e., s.108; FINDIKOĞLU, Z. Fahri, "Türk Sosyolojisinde İki Alman Sosyoloğu. Prof. Kessler ve Prof. Rüstow", İ.Ü.İ.F. Mecmuası, cilt: XXIII, sayı:3-4, s.34, İstanbul, 1964.

* Rüstow'a ait bibliyografik liste ve bazı eserlerinin ayrıntılı tanıtımı için bkz.; ERÖZ, Mehmet, "Türk Sosyoloji Bibliyografyasında Prof. Dr. Rüstow'un Yeri", İ.Ü.İ.F. Mecmuası, cilt: XXIII, sayı:3-4, s.137-150, İstanbul, 1964. Ayrıca, yine aynı dergide yeralan bir makalede Rüstow'un eserlerinden hareketle, onun düşüce sistemi ve dünya görüşü incelenmiştir; ULGENER, Sabri F., "Alexander Rüstow. Bir Fikir ve Aksiyon İnsanının Arkasından", s.24-32.

İstanbul, 1945.

2. İktisat İlminin Esasları

3. İktisadi Coğrafya: 2 cilt, (çev. R.Ş.Suvla, 1. cilt) ve (H.İlteber, 2. cilt), İstanbul, 1939 ve 1944.

Rüstow'un Türk öğrencileri, Halil İlteber ve Refii Şükrü Suvla'dır.³¹⁴

Wilhelm Röpke

Göçten önce Marburg Üniversitesi'nde hoca olarak görev yapan Röpke, 1933 yılında Rüstow ile birlikte Türk Hükümeti tarafından İstanbul'da bir iktisat enstitüsü kurma olasılığını araştırmaya ~~memur edilmiştir.~~³¹⁵ ~~Onun ve meslekdaşlarının gayretleri ile~~ 1936'da İktisat Fakültesi kurulmuştur. 1937 senesinde Türkiye'den ayrılan Röpke, burada Türkçe birkaç kitap yayınlamış, önemli eserlerinden birkaçını da burada yazmış veya hazırlamıştır. Röpke 1933-1937 yılları arasında İ.Ü.'nin reorganizasyonunda Malche ile birlikte çalışmış ve Sosyal Bilimler Enstitüsü'nü kurarak yöneticiliğini yapmıştır.³¹⁶ Röpke'nin Türk öğrencisi ve tercümanı Prof.Muhlis Ete idi.³¹⁷ Almanya'da Türkiye

314. WIDMANN, a.g.e., s.274.

315. GROTHUSEN, a.g.e., s.133; WIDMANN, a.g.e., s.108-109.

316. RÖPKE, Wilhelm, Briefe, 1934-1956, Zürich, 1976, s.11.

317. WIDMANN, a.g.e., s.109.

ile ilgili olarak, "Mektuplar, 1934-1966" adlı eseri neşredilmiştir.

Josef Dobretsberger

1903 doğumlu Dobretsberger, Röpke'den sonra kısa bir süre için öğretim üyesi olarak İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da yaklaşık 4 yıl kalan Dobretsberger, daha sonra Kahire Üniversitesi'ne gitmiştir. İstanbul'da kaldığı kısa süre içinde okuttuğu dersler yanında şu kitapları neşretmiştir:

1. Ekonomi Siyaseti: (çev. A.H.İlteber), 2 cilt, İstanbul, 1940 ve 1943.

2. İktisat Ders Notları: (çev. A.H.İlteber), İstanbul, 1939.³¹⁸

Alfred Isaac

1933 yılından önce Nürnberg Ticaret Yüksek Okulu'nda ordinaryüs profesör olarak görev yaparken, kendisine zoraki izin verilince, Isaac 1937'de İstanbul'a gelmiş ve İ.Ü. İktisat Fakültesi'nde ders vermiştir. 13 yıllık Türkiye yaşantısı boyunca pek çok eser yazmış, Almancadan çeviriler yapmış ve ülkemizde işletmecilik ilminin yaygın hale gelmesinde etkin rol oynamıştır. 1952 yılında Almanya'ya geri dönen Isaac da derslerini Türkçe

318. WIDMANN, a.g.e., s.109 ve s.247.

vermiştir.³¹⁹ Isaac'ın eserlerinden bazıları şunlardır:

1. İşletme İktisadı: (çev. İ. Alkan), İstanbul, 1939.
2. İşletme İktisadı: 3 cilt, (çev. Ö. Tuna ve A.A. Özeken), İstanbul, 1940-44.
3. Ticari Hesap ve Mali Cebir: 2 cilt, (çev. F.K. Gülçür ve N. Güneş), İstanbul, 1940-44.
4. Muhasebe Nazariyesi: (çev. R. Yenel), İstanbul, 1941.
5. İşletmelerde Revizyon ve Kontrol: (çev. Volf Çernis), İstanbul, 1944.
6. Muhasebe Tatbikatı: (A.T. Balkanlı ile) 1945, 1947 ve 1951
7. Sigorta İşletmesi: 3 cilt, (çev. F. Özgür ve N.T. Uzgören), İstanbul, 1946-48.

Bunların dışında pek çok makalesi de değişik yerlerde yer alan Isaac'ın Türk öğrencileri Orhan Tuna ve Feridun Özgür'dür.³²⁰

1933-1945 yılları arasında İ.Ü. Hukuk ve İktisat Fakülteleri'ndeki Alman ve Avusturyalı mülteci öğretim elemanlarının sayısı şöyle idi:

1. Ordinaryüsler	4
Profesörler	6
Doçentler	-

319. WIDMANN, a.g.e., s.109-110.

320. WIDMANN, a.g.e., s.258.

2. Asistanlar	-
Toplam	10

İstanbul'daki diğer yüksek okullarda da mülteci hocalar görev almışlardır. 1944 yılında, daha sonra İstanbul Teknik Üniversitesi adını alacak olan Yüksek Mühendis Okulu'nun mimarlık bölümünde, bu bölümün kurucusu olan Bruno Taut vefat edince, 1936 yılında Türkiye'ye iltica eden mimar Franz Hillinger Güzel Sanatlar Akademisi'nde hocalık yapmıştır. Bunlara 1940-49 yılları arasında İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nde yöneticilik yapmış olan Avusturyalı Clemens Holzmeister'i de ilâve etmek mümkündür. Yine bu okula 1933 yılında gelen ve 18 yıl Türkiye'de kalan, burada ilk Şehircilik Kürsüsü'nü kuran, şehircilik uzmanı Prof. Güstav Delsner de oldukça yararlı çalışmalar yapmış bir kişidir. Son olarak, burada görev yapan Paul Bonatz'dan da bahsetmek gerekir. Mülteci olmayan Bonatz, 1943-54 yılları arasında İstanbul'da bulunmuş, önceleri Devlet Planlama Örgütü'nde danışman, daha sonra da İ.T.Ü.'nde profesör olarak görev yapmıştır.³²¹

Güzel Sanatlar Akademisi'nde, Heykel Bölümü'nü yeniden organize etmesi görevi verilen heykeltıraş Rudolf Edwin Belling, 1951'e kadar bu görevde kalmıştır. Bu tarihten sonra Teknik Üniversite'nin Mimarlık Bölümü'nde, mimarlıkla ilgili mesken

321. WIDMANN, a.g.e., s.111-113.

problemleri ve plastik mimari alanında dersler veren Belling, 1966'da Almanya'ya dönmüştür. Belling'in dışında G.S.A.'nde kısa süreli görev yapmış misafir hocalar şunlardır: Mimar Egli, Vorhotzer ve Grafik Sanatlar Bölümü'nün kurucusu Fransız ressam Levi'dir.³²²

1933-1945 yılları arasında İ.U.'nde görev yapan Alman ve Avusturyalı bilim adamlarının fakülteler itibariyle sayıları şöyledir:³²³

	Mülteci Profesörler ve Doçentler	Doçentliğini Yapmamış Asistanlar	Bilimsel Yardımcı Personel	Toplam
1.Tıp Fakültesi	19	20	7	46
2.Fen Fak.	17	4	-	21
3.Edebiyat Fak.	10	11	-	21
4.Hukuk ve İktisat Fakülteleri	10	-	-	10
Toplam	56	35	7	98

İstanbul'daki yüksek okullarda 1933-1945 yılları arasında çalışan Alman ve Avusturyalı öğretim üyeleri:

322. BRUGEL, a.g.e., s.20; WIDMANN, a.g.e., s.113-114.

323. WIDMANN, a.g.e., s.115.

1. Yüksek Müh. Okulu (şimdiki Teknik Üniversite)	3
2. Güzel Sanatlar Akademisi	2
Toplam	5

Yabancı Hocaların Ankara'daki Çalışmaları

Bu bölümde, çoğunluğunu yine mültecilerin oluşturduğu bilim adamlarının Ankara'daki faaliyetleri ele alınacaktır. Hemen belirtmek gerekir ki, burada görev yapan hocaların sayısı İstanbul'daki kadar fazla değildi. Bunun nedeni Ankara Üniversitesi'nin ancak 1933 yılından sonra inşa edilmeye başlaması ve ilk olarak 1946 yılından sonra çalışmaya başlamasıdır. Ankara'da Y.Z.E.'nde bir takım faaliyetlerin göçten önce başlatıldığı önceki kısımlarda belirtilmişti. Bu bölümde, buradaki faaliyetlerin yanı sıra Devlet Konservatuvarı'nda, Dil ve Coğrafya Fakültesi'nde, Siyasal Bilgiler Yüksek Okulu'nda ve tıbbi kuruluşlardaki çalışmalardan ayrıntılı bir şekilde bahsedilecektir.

Y.Z.E.'ndeki Mültecilerin Çalışmaları

Y.Z.E.'ndeki çalışmalardan ve gecirdiği aşamalardan daha önce bahsedilmişti. Bilindiği gibi buraya Alman hocaların gelmeye başlaması, göç öncesine ve iki hükümetin karşılıklı anlaşmalarına dayanmaktaydı. Ancak 1933 Nazi iktidarının göçe zorladığı bilim

adamlarından birkaçının da Y.Z.E.'nde çalışma olanağına kavuştuğu belirtilmişti. Şimdi, anlaşma yoluyla gelen ekibin dışında mülteci olarak gelen ve buradaki çalışmalara katılan bilim adamlarından ve onların faaliyetlerinden bahsedilecektir.

Wilhelm Salomon-Calvi

1934 yılında Türkiye'ye gelmeden önce, Heidelberg Üniversitesi'nde 33 yıl çalışıp, oradaki Jeoloji Enstitüsü'nü kuran Calvi, uluslararası bir üne sahipti ve Türkiye'de 7 yıl yaşadıktan sonra burada vefat etti.³²⁴ Y.Z.E.'ndeki yeni kurulan Jeoloji Enstitüsü'nü iki yıl yönettikten sonra buranın yönetimini Prof.Leuchs'a devredip, ölünceye kadar Maden Tetkik Arastırma Enstitüsü'nde çalışmış, buranın gelişmesi yönünde önemli katkılarda bulunmuştur. Türkiye'de bulunduğu süre içinde toplam 37 bilimsel çalışma yayınlayan Salomon-Calvi'nin asistanlığını Kleinsorge ve Hubert yapmıştır. Türk öğrencileri arasında Haydar Bağda ve Şevket Ahmet Birand bulunmaktadır.³²⁵

Otto Gerngross

Göçten önce organik kimya ve proteinlerin teknolojisi profesörü olarak Berlin-Charlottenburg Üniversitesi'nde çalışan

324. WIDMANN, a.g.e., s.143; BRUGEL, a.g.e., 21.

325. WIDMANN, a.g.e., s.276.

Gerngross, 1933'de Türkiye'ye izinli (3 yıllık) gelmiştir. Almanya'daki gelişmeler nedeniyle geri dönmeyen Gerngross'un izni 1938'e kadar birer yıl uzatıldı. Ancak bu tarihten sonra kendisini mülteci olarak kabul eden Gerngross, 1943 yılına kadar Türkiye'de kalmıştır. Burada kaldığı süre zarfında özellikle ekmeklik buğday üzerine önemli araştırmalar yaptı ve bağcılığın geliştirilmesine, bilhassa üzüm sıkma makinalarının ülkemize girmesine ön ayak oldu.

1947 yılında tekrar Türkiye'ye dönen Gerngross, 1966 yılında Ankara'da ölünceye kadar Fen Fakültesi'nde çalıştı. Gerngross'un eserleri şunlardır:

1. Türkiye'de Ziraat ve Deri Endüstrisi: (C.Öncü ile), Ankara, 1938.

2. Türkiye'de Debağat Maddeleri: (C.Öncü ile ,Ankara), 1938.

3. Türkiye'de Bir Dericilik Enstitüsü'nün Kurulmasını İcabet-tiren Esasat: (C.Öncü ile), Ankara, 1938.

4. Ankara İklim ve Toprak Şartları Tesiri Altında Bazı Ecnebi Buğday Tipleri Danelerinin Dahili ve Harici Evsafında Vaki Olan Değişiklikler Hakkında Y.Z.E. Çalışmaları: (N.Bekmen ile), Ankara, 1939.

5. Zirai Hammaddeler Teknolojisi Talebe Ders Klavuzu: (çev. T.Yazıcıoğlu ve C.Öncü), Ankara, 1938.

Gerngross'un Türk öğrencilerinden bazıları; Cahid Öncü,

Turgut Yazıcıoğlu, Mustafa Uluöz, Aral Olcay, Emir Gülbaran, Necati Renda, Saim Saraoğlu ve İsmet Ayıter'dir.³²⁶

Max Pfannenstiel

1938 yılında Dr.Stumvoll'un yerine kütüphaneci olarak Y.Z.E.'ne gelen Pfannenstiel, Türkiye'de kaldığı 3 yıl boyunca Türk Tarih Kurumu'ndaki Atatürk Kütüphanesi'ni düzenlemiş, jeoloji ve tarih öncesi devirlere ait orjinal çalışmalar yapmıştır.³²⁷

Hans Bremer

1934'e kadar Aschersleben 'de Ziraat ve Ormancılık Biyolojisi Enstitüsü'nde yöneticilik yapan Bremer, Türkiye'ye geldikten sonra bir süre İzmir-Bornova'daki bir araştırma enstitüsünde bitki patoloğu olarak görev yaptı. 1937'den sonra Ankara'da bir taraftan Ziraat Bakanlığı'nda çalışırken, diğer taraftan da Y.Z.E.'nde bir öğretim görevi üstlenmiştir. 1950'lerin başında Almanya'ya geri dönen Bremer, Neuss'ta bir Fitopatoloji Enstitüsü'nün yönetimini üstlenmiş, ancak kendisine verilen bir ödül töreninde yaşamını yitirmiştir.³²⁸

326. GROTHUSEN, a.g.e., s.85; WIDMANN, a.g.e., s.145 ve 250-251.

327. WIDMANN, a.g.e., s.146.

328. WIDMANN, a.g.e., s.146.

Ankara Devlet Konservatuvarı'ndaki Çalışmalar

Müzik eğitimine ve müziğe verdiği önem çok iyi bilinen Atatürk'ün direktifleri ile bu alanda da bir reform planlanmış ve bu konuda Almanya ile işbirliği yapılması kararlaştırılmıştır. Bu amaçla Alman müzisyen ve besteci Paul Hindemith Türkiye'ye davet edildi. Hindemith Ankara'ya gelerek durumu inceledi ve raporlar hazırladı (1935-37). Pek çok Alman sanatçı ve müzik eğitimcisinin A.D.K.'na gelmesine aracılık etti. Bunlar arasında Carl Ebert, Dr.Praetorius, Eduard Zuckmayer, Markowitz ve Licco Amar gibi isimler bulunmaktaydı. İçlerinden bir çoğu da mülteci durumundaydı. Hindemith planlanan konservatuvarın Müzik Bölümü'nü hizmete açarken, Carl Ebert de Tiyatro ve Opera Bölümü'nü kurmaktaydı.³²⁹ Bu çalışmalar neticesinde A.D.K. 1936 yılında öğrenci alarak eğitime başladı. İlk mezunlarını 1941 yılında vermiştir.

A.D.K.'nda görev alan yabancılardan faaliyetlerine gelince;

Paul Hindemith

A.D.K.'nın kurucusu Hindemith A.D.K. ile ilgili bir dizi rapor yayınlamıştır. Bu raporlar ve hazırlanış tarihleri

329. BRUGEL, a.g.e., s.20; WIDMANN, a.g.e., s.118.

şöyledir:330

1. Orkestra ve Okul için gerekli enstrümanlar hakkında rapor. (10.3.1936)

2. Okulda görevli enstrüman yapımcıları için yazı ve filarmoni orkestrasındaki müzisyenlerin durumu hakkında rapor. (15.3.1936)

3. Devlet Orkestrası ve Ankara Orkestrası hakkında bir tasarı ve okulun sanatçılar tarafından yönetilmesi konusunda bir yazı. (16.3.1936)

4.Orkestra Üyelerinin ve Musiki Muallim Mektebi öğretmenlerinin oda müziği konserleri hakkındaki düşünceleri ile ilgili yazı. (17.3.1936)

5. Orkestra üyelerinin eğitimi konusunda bir rapor. (29.3.1936)

6. Gelecekteki konservatuar hakkında bir tasarı. (20.4.1936)

7. Öğretim üyelerinin görev bölümü hakkında bir rapor. (2.5.1936)

8. Musiki Muallim Mektebi için imtihan yönetmeliği üzerinde çalışma. (10.5.1936)

9. Halkevlerindeki müzik eğitimi üzerine bir yazı. (30.5.1936)

Sonuç olarak; gerek kişiliği gerekse fikirleriyle ve organizatör olarak A.D.K.'nın kurucusu olarak kabul edilen Hinde-

mith'in çalışmaları, bugünkü zengin müzik yaşamına, elbetteki Türk sanatçılarıyla birlikte ışık tutmuş ve yol gösterici olmuştur.

Carl Ebert

A.D.K.'nın kuruluşunda Hindemith kadar olmasa da, büyük katkıları olan ikinci bir isim Carl Ebert'tir. Ancak Hindemith'den daha uzun süre Türkiye'de kalan Ebert'in etkisi daha derin olmuştur. 1935 yılında Türkiye'ye davet edilen Ebert, ilk kısa ziyaretini 1936'da yaptı. Burada 3 aylık bir anlaşma çerçevesinde ilk görevi kabul eden Ebert, daha sonra çeşitli aralıklarla Türkiye'ye gelmiştir. 1939'dan itibaren Türkiye'de sürekli kalan Ebert, Türk öğrencilerinin yetişmesinde ve modern Türk operasının kuruluşunda önemli rol oynamıştır.³³¹ 1948'de Amerika'ya giden Ebert'in yardımcılığını da çok sayıdaki Alman ve Avusturyalı mülteci yapmıştır. Ebert'in Türk öğrencileri arasında Mahir Canova, Cüneyt Gökçer ve Aydın Gün gibi isimler bulunmaktadır.

Eduard Zuckmayer

Hindemith'in daveti üzerine 1936 yılında Türkiye'ye gelen

331. BRUGEL, a.g.e., s.20; WIDMANN, a.g.e., s.122-123.

Zuckmayer, önce Musiki Muallim Mektebi'nin Öğrenci Orkestrası'nın bölümünde Madrigal Korosu'nun çalıştırıcılığını üstlendi. Yüzlerce Türk müzik öğretmenini yetiştiren Zuckmayer, Eylül 1944-Aralık 1945 arasında Kırşehir'de bir çok Alman mülteci ile birlikte gözaltında kalmış, dönüşünde de A.D.K. ve Gazi Eğitim Enstitüsü'nde müzik ve pedagoji çalışmalarına ağırlık vermiştir. 1972 yılında ölene kadar Ankara'da yaşayan Zuckmayer'in Türk öğrencileri Bülent Arel ve Hikmet Simşek'tir.³³²

Ernst Praetorius

1933 yılında Almanya'nın politik gelişmeleri protesto ederek, Weimar'daki genel müzik direktörlüğü görevinden istifa eden Praetorius, 1935 yılında Hindemith'in teklifini kabul ederek Türkiye'ye geldi.Öncelikle orkestra şefliği yapan Praetorius, daha sonraları Konservatuar'ın kuruluş çalışmalarına da katıldı ve enstrüman hocalığı yaptı. Oda Müziği Orkestrası'nı ve Konservatuar Öğrenci Orkestrası'nı da yöneten Praetorius 1946 yılında Ankara'da öldü.³³³

Bunlardan başka A.D.K'nin kuruluşunda ve geliştirilişinde katkıları bulunan diğer hocaların da pek çoğu mülteci konumundaki kişilerdi. Bunların adlarını da burada kısaca anmak yararlı

332. WIDMANN, a.g.e., s.125-126 ve s.282.

333. WIDMANN, a.g.e., s.127.

olacaktır. Aşağıdaki tablo mülteci Almanların adları ve üstlendikleri görevleri göstermektedir:³³⁴

1. Prof. Kuchenbuch	Fonetik Dersleri
2. Frk. Adler	Ritmik Jimlastik Dersleri
3. H. Markowitz	Korrepetitörlük
4. A. Braun	Hitabet Dersleri
5. Hans Hey	Hitabet Dersleri
6. Adolf Winkler	Müziyen, Keman Dersleri
7. Gilbert Back	Konzermeisterlik
8. Händschke	Konzermeisterlik

Bunlardan başka Avusturya ve diğer ülkelerden gelen hocaların bulunduğu A.D.K.'da, II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle Alman ve Avusturyalı mültecilerin sayısı hızla azaldı.

Fakat savaştan sonra da burada misafir profesör olarak kalanlar oldu. Sonuç olarak şunları söylemek mümkündür; A.D.K.'da 20 kadar Alman ve Avusturyalı mülteci görev yapmıştır. Bunların çalışmaları özellikle bu ilk modern Türk Müzik ve Tiyatro Konservatuvarı'nın kuruluş yıllarına rastlamış ve çok yararlı olmuştur.³³⁵

Ankara D.T.C.F.'ndeki Çalışmalar

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin başkentte kurulma proje

334. WIDMANN, a.g.e., s.128.

335. WIDMANN, a.g.e., s.129.

si bizzat M.Kemal tarafından planlanmış ve uzun bir hazırlık devresinde olgunlaşmıştır. Plan ilk meyvelerini 1931'lerde Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti ve 1932'lerde Dil Kurumu'yla vermiştir. Bu iki kurumun ilk yıllardaki çalışmaları umulanın üzerinde yarar sağlamakla birlikte, bu sahalara yetişmiş eleman sağlamak ve Türk tarih, coğrafya ve dilini yabancı etkisinden kurtarıp, yabancı dillerde de eserler vermek amacıyla Atatürk 11 Mart 1935'te Kültür Bakanı Abidin Özmen'e Ankara'da bir fakülte kurulması emrini vermiştir.³³⁶

1935 yılında kurulan bu fakülte bugünkü binasına 1940 yılında taşınmaya başlamış ve bunun sonucunda buradaki eğitim de 4 Kasım 1940'da başlamıştır.³³⁷

Ankara Üniversitesi'nin en büyük fakültesi olan D.T.C.F.'nin sekiz bölümünde Alman hocalar bulunuyordu. Bunların bir kısmı mülteci idi. Bu hocaların katkıları sayıca sınırlı olmalarına rağmen bazı bölümlerde etkili olabilmıştır. Özellikle fakültenin kuruluş yıllarında etkili olan bu hocaların içinde 5 tane mülteci vardı. Bunlar Rohde, Landsberger, Güterbock, Ruben adlı profesörler ile Dr. Menges'dir.³³⁸

336. ÇADIRCI, Musa-SUSLU, Azmi, Ankara Üniversitesi Gelişim Tarihi, Ankara, 1982, s.145; SUSLU, Azmi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin 50 Yıllık Tarihi, Ankara, 1986, s.7.

337. SUSLU, a.g.e., s.22.

338. WIDMANN, a.g.e., s.130-131.

Georg Rohde

1931'den beri Marburg Üniversitesi'nde görev yapan Rohde, 1933'ten itibaren çalışmaları çeşitli engellerle karşılaşınca, D.T.C.F.'nin 1935'deki çağrısını kabul ederek Klasik Filoloji Kürsüsü'nde göreve başlamıştır. 1949 yılında Berlin'e geri dönen Rohde, burada kaldığı süre içinde kuruculuğunu yaptığı Klasik Filoloji Kürsüsü'ne bağlı bir de kütüphane vücuda getirmiştir. Bunun yanında bazı Türk liselerine Latince dersleri konulmasını sağlamış ve "Dünya Edebiyatından Tercümeler" serisinde çeviri çalışmaları yapmış olan Rohde'nin bazı eserleri şunlardır:

1. Latin Dili Grameri, Morfologi: (I.Kısım, Azra Erhat ve Samim Sinanoğlu ile), Ankara, 1943.
2. Lingua Latina. Latince Ders Kitabı I: (S. Sinanoğlu ile), 1948, II.Kısım: 1950, Ankara.
3. Caesar ve Orid'den Okullardaki Uygulama için Seçilmiş Kısımlar, bununla birlikte bir Sözlük: 1947.

Bunun yanında Platon'un "Devlet" adlı eserini de öğrencileri ile birlikte çeviren Rohde'nin çeşitli dergilerde yayınlanmış pek çok yazısı bulunmaktadır. Türk öğrencileri ise Azra Erhat, Samim ve Suat Sinanoğlu ve Ekrem Akurgal'dır.³³⁹

339. WIDMANN, a.g.e., s.132-133 ve s.274-275; GROTHUSEN, a.g.e., s.103.

Benno Landsberger

D.T.C.F.'deki görevine 1935 yılında başlayan Landsberger, fakültenin kuruluşunda organizatör olarak aktif rol oynadı. 1929'dan itibaren Leipzig Üniversitesi'nde Asuroloji ve Seminitik profesörü olarak görev yapan Landsberger, D.T.C.F.'nde Asuroloji Kütüphanesi ve Sümeroloji Enstitüsü'nün kuruculuğunu yapmıştır. Eserleri şunlardır:

1. Ön Asya Tarihinin Esas Meseleleri: İstanbul, 1943.

2. Sam'al Karatepe Harabelerinin Keşfi ile İlgili Araştırmalar: Ankara, 1948.

Ortak yazıları da bulunan Landsberger'in D.T.C.F. Dergisi'nde yayınlanmış Türkçe ve Almanca bir çok yazısı vardır. Landsberger'in Türk öğrencileri Kemal Balkan, Emin Bilgiç, Mustafa Kalaç, Mebrure Tosun ve Fûruzan Kınal'dır.³⁴⁰

Hans Gustav Güterbock

1908 doğumlu olan H.G.Güterbock da 1936 yılı başlarında profesör olarak D.T.C.F.'ne Landsberger'le aynı bölüme geldi. 1948 yılında buradan ayrılan Güterbock, Türkiye'ye daha önceleri (1933-1934 ve 1935 yazları), Berlin Devlet Müzeleri'nin Ön Asya

340. GROTHUSEN, a.g.e., s.103; WIDMANN, a.g.e., s.133-134 ve s.261-262.

Bölümü'nün görevlisi olarak, kazı yapmak amacıyla gelmişti. Boğazköy'deki kazılara katılan Güterbock, D.T.C.F.'nde görev yaptığı 1936-1948 yılları arasında Hititoloji Bölümü'nü temsil etti. Türkçe'yi çok iyi derecede konuşabilen Güterbock'un yayınları şunlardır:

1. Kumarbi Efsanesi: Ankara, 1945.
2. Kumarbi Efsanesi Transkripsiyonu: Ankara, 1946.
3. İstanbul Arkeoloji Müzesinde Bulunan Boğazköy Tabletlerinden Seçme Metinler: M.M.Çığ ve H.Kızılyay ile, 1944.
4. İstanbul Arkeoloji Müzesinde Bulunan Boğazköy Tabletleri II: M.M.Çığ ve H.Kızılyay ile, 1947.

Bunların yanı sıra Belleten ve D.T.C.F. Dergisi'nde yer alan çeşitli yayınları da bulunan Güterbock'un Türk öğrencileri Kemal Balkan, Tahsin ve Nimet Özgüç, Emin Bilgiç ve Mustafa Kalaç'tır.³⁴¹

Walter Ruben

1933'e kadar Frankfurt Üniversitesi'nde Indoloji doçenti olarak görev yapan Ruben, buradaki işinden uzaklaştırılınca 1935/36'da D.T.C.F.'ne geldi. 1948'e kadar ülkemizde çalışan Ruben burada Indoloji Bölümü'nü kurmuştur. Türk öğrencisi Abidin

341. GROTHUSEN, a.g.e., s.103-104; WIDMANN, a.g.e., s.134-135 ve s.252-253.

itil olan Ruben'in, "Marcchatikam, Hint Dramı" adlı bir çeviri kitabı ve Belleten ve D.T.C.F. dergilerinde çeşitli çalışmaları yayınlanmıştır.³⁴²

Karl Menges

Almanya'daki politik gelişmeler üzerine buradan ayrılarak, 1935-1939 yılları arasında D.T.C.F.'nde Slav dilleri hocalığı ve Doğu bilimci olarak görev yapmıştır. 1939'da Amerika'ya gitmiştir.³⁴³

Wolfram Eberhard

1934'ten itibaren Pekin Üniversitesi'nde asistan profesör ve 1936'dan sonra Doğu Asya Halkları Bilimi Müzesi'nin (Grassi Müzesi) yöneticiliğini yapan Eberhard, 1937'den itibaren D.T.C.F.'nde Çin dili ve edebiyatı profesörü olarak görev yapmış ve 1948'de Amerika'ya gitmiştir. Burada kaldığı süre içinde şu ders kitaplarını yayınlamıştır:

1. Müptediler İçin Sinolojinin En Mühim Yardımcı Vasıtalarına Methal: (çev. İkbâl Berk), Ankara, 1940.

2. Çin; Sinolojiye Giriş: (çev. İ.Berk), İstanbul, 1946.

342. GROTHUSEN, a.g.e., s.103; WIDMANN, a.g.e., s.135 ve s.275.

343. GROTHUSEN, a.g.e., s.105; WIDMANN, a.g.e., s.135.

Bundan başka iki de tercümesi yayınlayan Eberhard'ın Türkçe ve Almanca yazılmış bir çok yazısı çeşitli dergilerde yer almıştır.³⁴⁴

Bu sayılan hocaların dışında D.T.C.F.'nin değişik bölümlerinde görev yapan başka hocalar da vardır. Mülteci statüsünde olmayan bu hocaların adları ve görev yerleri şöyledir:³⁴⁵

Annemarie von Gabain	Sinoloji
Hans-Henning von der Osten	Arkeoloji
Herbert Louis	Cografya
Karl Steuerwald	Alman Dili ve Edebiyatı
Clemens Möller	Alman Dili ve Edebiyatı
Hubert Melzig	Alman Dili ve Edebiyatı
Kristinus (Avusturyalı)	Alman Dili ve Edebiyatı

Nümune Hastanesi'ndeki Çalışmalar

1934 yılında hizmete açılan Nümune Hastanesi'nde de bazı bölümlerin şefliğini Alman tabipler üstlenmiştir. Aşağıda bu elemanlar ve çalışmaları hakkında bilgi verilecektir.

344. GROTHUSEN, a.g.e., s.104; WIDMANN, a.g.e., s.135-136 ve s.247-248.

345. WIDMANN, a.g.e., s.136-137.

Eduard Melchior

1936 yılına kadar Breslau'da bir hastanede görev yapan Melchior'un Almanya'daki durumunun siyasi gelişmeler nedeniyle zorlaştığı dönemde Nümune Hastanesi'nden gelen teklif yoluyla Ankara'ya geldiği bilinmektedir. Burada Cerrahi Bölümü'nü yöneten Melchior, ilerde A.Ü. Tıp Fakültesi'nin kuruluş çalışmalarında da rol aldı ve 1945'te Tıp Fakültesi'nin Cerrahi Kürsüsü'nde öğretim üyesi oldu. Türkçe'yi de kısa sürede öğrenen Melchior, Türkçe'nin yanında İngilizce, Fransızca, İtalyanca ve Almanca olarak toplam 110 ilmî yayın yapmıştır. Ders kitabı olarak yayınlanan eserleri şunlardır:

1. Grundriss der Allgemeinen Chirurgie (Genel Cerrahinin Temel Esasları): 1935, Türkçe derlemesi: Faruk İlhan ve Nimet Taşkiran ile, Ankara, 1938 ve 1947.

2. Karın Cerrahisi Dersleri: (Nezihe Yener ve c.Gülây ile), Ankara, 1949.

1954'te emekliye ayrılarak Almanya'ya dönen Melchior'un Türk öğrencileri Muhittin Ülker, Kamil İmamoğlu ve İsmail Kayabal'dır.³⁴⁶

Albert Eckstein

346. GROTHUSEN, a.g.e., s.109; WIDMANN, a.g.e., s.138-139 ve s.264.

1935'e kadar Düsseldorf Tıp Akademisi'nde görev yapan Eckstein da görevinden ırksal nedenler yüzünden uzaklaştırılan bilim adamlarındandı. 1935 yılında Ankara'ya çağrılan Eckstein Nümune Hastanesi'nde göreve başladı. Burada ve taşrada yaptığı geniş çaplı araştırmalarla Türk pediatriisinin gelişmesinde önemli rol oynadı. Araştırmalarının sonuçlarını gazeteler ve bilimsel yayınlar yoluyla kamuya duyurdu. Türkiye'de süt çocuğu ve  ocuk bakımıyla ilgilenen sosyal yardım kuruluşlarının kurulmasını düzenlemekle görevlendirilen Eckstein'in faaliyet yıllarında Türkiye'de  ocuk ölümleri %33'ten %12'ye kadar düştü. 1949'da Hamburg'a dönen Eckstein'in yayınları arasında şu kitaplar sayılabilir:

1. Lehrbuch der S uglingskrankheiten (Süt  ocuğu Hastalıkları Ders Kitabı): Ankara, 1950/51.

2. Lehrbuch der Kinderheilkunde ( ocuk Sağlığı Ders Kitabı): Ankara.

Bunun yanında Almanca, Fransızca, İngilizce ve Türkçe olmak üzere özellikle Türkiye'deki tecrübelerini esas alan  ocuk sağlığı hakkında yaklaşık 40 dergi yazısı ve toplam 50 kadar eseri olan Eckstein'in Türk  ğrencileri arasında İhsan Doğramacı, Bahtiyar Demirağ ve Necdet  slem gibi kişiler sayılabilir.³⁴⁷

347. GROTHUSEN, a.g.e., s.109; WIDMANN, a.g.e., s.139-140 ve s.249.

Alfred Marchionini

1938 yılında Ankara'ya gelmeden önce Freiburg'da dermatoloji profesörü olan Marchionini, 1949 Şubat'ına kadar Türkiye'de kalmıştır. Önceleri Nümune Hastanesi'nde Deri Kliniği'nin yöneticiliğini yapan Marchionini de Melchior ve Eckstein gibi Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde dermatoloji profesörü olarak görev yapmıştır. "Genel Dermatoloji" (Ankara, 1948) adlı bir ders kitabı da yayınlanan Marchionini'nin yerli ve yabancı çeşitli dergilerde yayınlanan çalışmaları mevcuttur.³⁴⁸

August Laqueur

~~Nümune Hastanesi'ne 1935'te gelen Laqueur 1906-1933 yılları~~ arasında Berlin'de bir hastanede fizik tedavi uzmanı olarak görev yapmıştır. 60 yaşında Ankara'ya gelen Laqueur, A.Ü.T.F.'nin açılış hazırlıklarında görev aldıktan kısa bir süre sonra emekliye ayrılmış ve 1954 yılında Ankara'da ölmüştür. Laqueur'un çeşitli dergilerde yayınlanmış yazıları mevcuttur.³⁴⁹

Max Meyer

Nümune Hastanesi'nde kulak-burun-boğaz hastalıkları uzmanı

348. GROTHUSEN, a.g.e., s.109; WIDMANN, a.g.e., s.140, s.263-264

349. WIDMANN, a.g.e., s.140-141 ve s.262.

olarak görev yapan Meyer Türkiye'de 5 yıl kalmıştır. 1939 yılında Tahran'a giden Meyer'in 1947 yılında Würzburg'a döndüğü bilinmektedir.³⁵⁰

Ernst Magnus-Alsleben

Meyer gibi Würzburg'dan gelen Magnus-Alsleben de ırksal nedenlerle işinden uzaklaştırılmış bir iç hastalıkları profesörüydü. 1935'te Nümune Hastanesi'ne gelen Alsleben bir yıl sonra vefat etmiştir.³⁵¹

Nümune Hastanesi dışında Ankara'da Alman bilim adamlarının görev yaptıkları diğer bir sağlık kuruluşu Hıfzısıhha Enstitüsü idi. 1935 yılında kurulan Hıfzısıhha Enstitüsü'nün hemen hemen her bölümünde yabancılar görev yapmışlardır. Çoğu Alman olan bu yabancıların isim ve görev yerleri hakkında aşağıda bilgi verilmiştir.

Emil Gotschlich

Enstitüsü'nün ilk müdürü olan Gotschlich aynı zamanda Bakterioloji-Epidemiyoloji ve Mikrobiyoloji Bölümleri'ni de yönetmiştir. 5 yıl boyunca bu görevini sürdüren Gotschlich,

350. WIDMANN, a.g.e., s.141.

351. WIDMANN, a.g.e., s.141.

1940'da Türkiye'den ayrıldı. Burada bulunduğu süre içinde bilimsel çalışmalarının yanı sıra "Hijyen ve Eksperimental Biyoloji" adlı derginin yayın hayatına girmesinde önemli rol oynadı.³⁵²

Eduard Scheller

Berlin Devlet Sağlık Dairesi'nin Hükümet Danışmanı olan Dr. Eduard Scheller, Hıfzısıhha Enstitüsü'nün Kimya Bölümü'nde görev yaptı ve 1938'de Almanya'ya geri döndü.³⁵³

Paul Pulewka

Hıfzısıhha Enstitüsü'nde görev yapanların içinde Avusturyalı Baecher ile birlikte tek mülteci olan Pulewka, yaklaşık 19 yıl Türkiye'de kaldıktan sonra 1954'te Almanya'ya dönmüştür. Öğrencilerinden Şükrü Kaymakçalan Pulewka'yı anma yazısında şunları söylemiştir:³⁵⁴

"...P.Pulewka, Ankara'da Refik Saydam Enstitüsü Farmakodinami Şubesi'ni ve A.U.T.F.'nin Farmakoloji Enstitüsü'nü kurdu. Akil Muhtar hocadan sonra Türkiye'de ilk farmakoloji kitabını yazdı."

352. GROTHUSEN, a.g.e., s.110; WIDMANN, a.g.e., s.141-142.

353. WIDMANN, a.g.e., s.142.

354. KAYMAKÇALAN, Şükrü, "Paul Pulewka Yetmiş Yaşında", A.U.T.F. Mecmuası, cilt:XIX, no:4, Ankara, 1966, s.1001-1006.

(s.1002)

"...Türkiye'de pek çok tanınmış farmakolog profesörü yetiştiren Pulewka'nın en önemli buluşlarından birisi de; midriatik ilaçların aktivitelerinin tayininde fare gözbebeğinden kantitatif bir metod olarak faydalanılabilmesidir.(s.1005)

"...Pulewka memleketimizde halk sağlığını ilgilendiren çeşitli toksikolojik konular üzerinde araştırmalar yapmıştır. Bu arada bilhassa Karadeniz havalisinde rastlanan zehirli bal numunelerinde andromedotoksin maddesinin biyolojik tayini, una karışmış delice ve tatula ile zehirlenmeler ve çeşitli kenevir numunelerindeki esrar tesiri hakkındaki çalışmaları zikredilebilir." (s.1005)

Pulewka Türkiye'de bulunduğu süre içinde, yukarıda adı geçmeyen "Materia Medica" adlı bir enstitüyü de kurup yönetmiştir. Değişik yerlerde yayınlanan pek çok yazının da sahibi olan Pulewka'nın Türk öğrencileri şunlardır: Şükrü Kaymakçalan, Dünder Berkan, İzzet Kantemir, Saip R.Atademir, Eyüp Çanat, Remzi Hisar, Perihan Çambel ve Mustafa Suner.³⁵⁵

Stefan Baecher

Avusturyalı olan Baecher de mülteci konumunda II. Dünya Savaşı boyunca Türkiye'de kalmış ve savaşın sona ermesinin

355. WIDMANN, a.g.e., s.270.

ardından, birkaç yıl sonra tekrar Avusturya'ya dönmüştür.³⁵⁶

Siyasal Bilgiler Okulu ve Ernst Reuter

Bu bölümün son kısmı Siyasal Bilgiler Okulu ve burada görev yapan Ernst Reuter'in çalışmaları hakkındaki bilgileri içermektedir.

1933'e kadar Magdeburg Belediye Başkanı ve Parlamento Üyeliği yapan Reuter, 1933-1934'te Lichtenburg'daki toplama kamplarında iki defa tutuklu kalarak makamını kaybetti ve 1935 yılı Ocak ayında Hollanda üzerinden İngiltere'ye kaçtı. 1935 yılı Haziran ayında, Türk İktisat Bakanlığı'ndaki Alman uzmanlardan biri olan Fritz Baade'nin aracılığıyla Ankara'ya geldi.³⁵⁷

Reuter'in bundan sonraki yaşamının Türkiye ile ilgili olan kısımlarını Öğrencisi Fehmi Yavuz şu şekilde anlatır:³⁵⁸

"...Türkiye'ye gelmesinde, I. Dünya Savaşı öncesinde Berlin'de Talebe Müfettişliği yapan, zamanın Yüksek Öğretim Genel Müdürü Cevat Dursunoğlu'nun büyük rolü olmuştur." (s.150)

356. WIDMANN, a.g.e., s.143.

357. BRUGEL, a.g.e., s.40; WIDMANN, a.g.e., s.271.

358. YAVUZ, Fehmi, "Ernst Reuter" S.B.F. Dergisi, cilt:XXIII, sayı:3, Ankara, 1968, s.135-192.

...Reuter tarife uzmanı olarak İktisat Vekaleti'nde görev almış, o zaman İktisat Vekili bulunan Celal Bayar'la 4.6.1935 tarihinde yürürlüğe giren ilk anlaşmasını imzalamıştır." (s.150)

...Daha sonra Ulaştırma Bakanlığı'nda görevine devam eden Reuter, şehircilik ve ulaşım ile ilgili çok sayıda raporlar hazırlamış ve bu alanda önemli hizmetler görmüştür.

S.B.F.'nde ise bu konularda dersler vermiş, bunun yanında iki yıllık stajını tamamlayan kaymakam adayları için İçişleri Bakanlığı'nın düzenlediği kurslarda konferanslar vermiştir. Ayrıca onun çok önemle üzerinde durduğu bir enstitü kurma işi ise maalesef gerçekleşememiş, İskan ve Şehircilik Enstitüsü adlı enstitü ancak onun ayrılışından 7 yıl sonra, yaşamını yitirdiği 1953 yılında kurulabilmiştir." (s.152-162)

"Reuter'in Türkiye'deki eserlerinden de söz edilecek olursa; onun en önemli eseri olarak S.B.F.'ndeki Şehircilik Kürsüsü karşımıza çıkar. Reuter, o zamana kadar Türkiye'de hiç değinilmemiş olan şehircilik ve mahalli idarelerle ilgili hemen bütün konuları ele almış ve işlemiştir." (s.167)

"Ernst Reuter'in yayınlarını ise şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Komün Bilgisi (Şehirciliğe Giriş)
2. Belediye Maliyesi
3. Mesken Meselelerinin Hal Çareleri: 3.12.1943 tarihinde

Türk İktisat Cemiyeti'nce Ankara'da düzenlenen bu konferansı 3 yıl sonra Cemiyet broşür olarak yayınlamıştır.

4. İstanbul Belediyesi'nin Mali Durumu (1937-1942): İstanbul Belediyesi'nin 5 yıllık mali durumunu birarada ve karşılaştırmalar yaparak inceleyen bu rapor Türkiye'de ilk kez yapılmış ve 1951'de İstanbul Belediyesi'nce yayınlanmıştır.

5. İstanbul Belediyesi İktisat Müdürlüğü'nün Selahiyet ve Teşkilatı Hakkında İstisari Heyet'in Raporu: 1951 yılında İstanbul Belediyesi'nce broşür halinde yayınlanmıştır.

6. Yakın Münakale: Reuter'in bu çalışmasını S.B.F. Milli Eğitim Bakanlığı'na basılmasını önerdiği halde Bakanlık 26.1.1943 gün ve 82/846 sayılı yazıyla matbaanın çok yoğun çalışmasını sebep göstererek reddetmiştir.

7. İller Bankası Hakkında Rapor: İller Bankası'nın örgütlenmesi, çalışması ve kuruluşu hakkında çok önemli prensiplere yer veren bu rapor yayınlanmamıştır.

8. Kaymakamlık Kursundaki Konferanslar:

- a) Mahalli İdareler Maliyesinin Hususiyetleri
- b) Tasarrufun Teşviki
- c) Mahalli İşletmelerin Umumi Problemleri
- d) Yakın Münakale İşletmeleri
- e) Mahalli İjiyen İşletmeleri
- f) Mahalli İdarelerin İdari Sahadaki Umumi Faaliyetleri
- g) Sosyal Siyaset ve İctimai Muavenet" (s.171-178)

Bunlardan başka çeşitli yerlerde yayınlanmış bir çok yazısı

da bulunan Reuter'in Türk öğrencileri Fehmi Yavuz ve Bedri Gürsoy'dur.

Savaş bittikten sonra 1946'da Berlin'e geri dönen Reuter, burada ölünceye kadar Belediye Başkanlığı yapmıştır.³⁵⁹

Mülteci Bilim Adamlarının Gidişleri

Hitler iktidarının maceracı girişimleri neticesinde careyi yurt dışına kaçırmakta bulan Alman bilim adamlarından Türkiye'ye gelenler, burada Atatürk'ün Üniversite Reformu'na destek olmuş, Türk bilim hayatının dışa açılmasında önemli rol oynamış ve bir süre sonra geri dönmeye başlamışlardır. Dönüş olayına değinirken, kendi arzularıyla Türkiye'de kalan ve burada yaşamını noktalayan ve hatta Türk vatandaşlığına geçenler olduğunu da belirtmek gerekir.

Dönüşler ağırlıklı olarak iki dönemde gerçekleşmiştir. Birincisi II. Dünya Savaşı öncesi, ikincisi ise 1949-1956 yılları arasına rastlayan dönemdir. II. Dünya Savaşı öncesindeki dönüşlerin çoğu Amerika'ya olmuştur. A.B.D.'de daha iyi şartlarda çalışabileceklerine inanan bazı hocalar oraya gitmiştir. Amerika'nın dışında İsviçre, Çekoslovakya, Portekiz ve İran'a da gidenler olmuştur.

359. BRUGEL, a.g.e., s.76; WIDMANN, a.g.e., s.272.

İkinci Dünya Savaşı esnasında, Amerika'nın savaşa girmesiyle (1940) göç olayı durmuştur. Almanlar arasında mülteci statüsünde olmayanlar, bu dönemde Almanya'ya geri dönmüşlerdir. Almanya'ya geri dönmek istemeyen mülteci statüsündekiler ise -tıp mensupları hariç- 1944 yılından itibaren Çorum, Yozgat ve Kırşehir'de ikamete mecbur edilmişlerdir.

Savaşın bitiminden sonraki dönemde yeniden göç imkânına kavuşan bir grup mülteci Amerika'ya gitmiştir. Geri kalanlardan bazıları ise geldiği ülkeye dönmüştür. Bu dönemde D.T.C.F.'nde 5 bilim adamının işine Türk Hükümeti'nce son verilmiştir. Siyasi nedenlerden dolayı işine son verilenlerden dördü Amerika'ya, biri de Sili'ye gitmiştir.

1950-1960 yılları arasında ise dönüşler tamamlanmıştır. Bu dönemde ağırlıklı Almanya'ya dönüş gerçekleşmiştir. Bunun yanında az sayıdaki mülteci de yine Amerika'ya gitmeyi tercih etmiştir. Ancak yukarda da değinildiği gibi bazı bilim adamları da Türkiye'de kalmıştır. Genel durum aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.³⁶⁰

360. WIDMANN, a.g.e., s.157.

(A) Mültecilerin gittikleri Ülke:

	ABD		Almanya veya Avusturya		Diğer ülkeler	
	Prof.	Asistan	Prof.	Asistan	Prof.	Asistan
1.1934-39	12	9	-	-	7	2
2.1940-45	2	-	-	-	3	-
3.1945-50	8	2	2	3	3	-
4.1950-56	1	5	20	2	-	-
5.1956'dan sonra	-	-	2	-	1	1
Toplam	23	16	24	5	14	3

(B) Ülenler:

a.İstanbul'da	10
b.Ankara'da	5
c.Dış ülkelerdeki gezilerde	3

(C) Türkiye'de Kalanlar:

	Prof.	Asistan
a.İstanbul Üni. Öğretim Üyesi	1	1
b.Ankara Üni. Öğretim Üyesi	1	-
c.Diğer işlerde	-	3
Toplam	2	4

SONUÇ

Eğitim sisteminin tepesinde yer alan yüksek öğretimin; özellikle Üniversitelerin, geleneksel olarak toplumun gerektirdiği liderliği sağlaması beklenir. Üniversiteler, yeni düşünce normları geliştirirler ve bunları topluma aktarırlar. Üniversiteler gerçeklerin bekçisi, yeni gerçeklerin devamlı arayıcısı, dogmanın karşıtı, toplum değerlerinin koruyucusu, gençliğin şekillendiricisi ve geleceğe yol göstericisidir. Böyleyse; yüksek öğretim kurumları sadece, öğrencilerine bilgi aktaran bir sistem değil, aynı zamanda bilimsel araştırmalarla bilgi üreten ve bilimsel bulguları toplumun sosyal, ekonomik ve siyasal geleceğinin oluşturulmasında, başarıyla kullanılacak toplum liderlerinin yetisttirilmesi gibi önemli görevleri üstlenmiş bir sistemdir.*

Böyle bir sistemin sağlığı, bütün toplumun da sağlığının bir göstergesi durumundadır. Gelişmişlik düzeyini vurgulamak ve daha çarpıcı hale getirmek için, hemen hemen bütün ülkelerde, kendilerinin yüksek öğretim yaşantısının ne kadar eskilere dayandığını kanıtlama çabaları vardır. Bu durum bir gurur kaynağı halindedir.

Bu çalışmanın hazırlanması sırasında böyle bir kaygıya yer

*. KAYA, Yahya Kemal, İnsan Yetistirme Düzenimiz, Ankara, 1977², s.235.

verilmedi. Araştırmaların ortaya çıkardığı gerçekler dahilinde, bizdeki yüksek öğretimin temellerinin, Osmanlı medreselerine dayandığı görülmüştür. Her konuda olduğu gibi bu konuda da değişik yargılara varmak tabii ki mümkündür. Ancak daha önce yapılan araştırmaların da ortaya koyduğu gibi Osmanlı imparatorluğu'nun yükselme devri, Türk bilim hayatının çok parlak günler yaşadığı bir dönemdir. Bilime büyük önem veren yöneticilerin elinde başarıdan başarıya koşan ülkede, bir süre sonra eğitim sisteminin bozulmaya başladığı görülmüştür. Buna etki eden en önemli faktör "iltimascılık" olarak göze çarpar. Adam kayırmacılığın neticesinde yeteneksiz kişilerin eğitime yön vermeye başlamaları hızla yayılmış ve bir süre sonra sistem kontrolden çıkararak toplumun ileriye yönelik her adımını engellemeye başlamıştır. Cahiller ordusunun denetimi altında bulunan medrese sistemi devlete oldukça pahalıya mal olmuştur.

Bu durumu gören ileri görüşlü yöneticiler, buna bir son verebilmek ve artık üstünlüğü iyice kabul etmek zorunda kaldıkları Batılı kurumları yerleştirme gayretlerine girmişlerse de sağlıklı bir sonuca ulaşabilmeleri mümkün olmamıştır. Onların gayretleri, ancak bu cahiller ordusu ile savaşı sürdürmeye yetti. Bu savaşta kazanan taraf olmadı. Darülfünun bunun en ibret verici örneklerindendir. Açıla kapana yaşamını sürdürmeye çalışan bu ilk Türk Üniversitesi bilimsel alanda olduğu gibi topluma önderlik etmede de yeterince başarılı

olamadı. Bunun faturasını aydınıyla, cahiliyle bütün bir toplum birlikte ödedi. Ancak yükseköğretim alanında tecrübe kazanıldı, gerekliliği daha iyi anlaşıldı.

Cumhuriyet'in kurulmasından sonra bir dizi inkılaba giren Atatürk, kültürel alanda da ihtiyaca cevap veremeyen Darülfünun'u lağvederek Üniversite Reformu'nu gerçekleştirdi. Atatürk'e göre; eğitim ile sosyal politika arasında sıkı bir bağ vardı. Eğitim, kültürümüz üzerinde önemli etkiler yapabiliyordu. Eğitim, yalnız kültürün yaygınlaşmasında değil, aynı zamanda kültürün yenileşmesinde de önemli etkiye sahip bir araç olabilirdi.*

Atatürk'ün giriştiği Üniversite Reformu, Türk Üniversite yaşantısında bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönüm noktası hem Batıda veya Türkiye'de yetişmiş yeni nesillerin Üniversitede görev alarak yeni fikir akımları getirmelerinin başlangıcı olmuş, hem de daha çok Hitler Almanya'sının aynı yıllarda memleketten çıkardığı bir çok değerli ilim adamının İstanbul Üniversitesi'nde görev alması yüzünden o güne kadar tanımadığımız en yeni fikirlerin Türkiye'ye girmesine sebep olmuştur.**

Bunun yanında, Türkiye'ye gelen bilim adamları da, dönemin

*. İZGİ, Özkan "Atatürk'ün Eğitim ve Üniversitelere Bakış Açısı", A.A.M.D., cilt:1, sayı:1, Kasım 1984, Ankara, s.269.

**.. ÜLKEN, Hilmi Ziya, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, İstanbul, 1992³, s.464.

zor koşulları altında, kendilerine sunulan imkanlarla yapılabileceğin en iyisini yapmaya çaba göstererek, bu reformun Batıya açılan penceresi ve itici gücü olmuştur. Onların gelişiyile Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu pek çok alanda pek çok öğrenci yetiştirilerek ülke hizmetine sunulmuştur.

Halkına, hayatta en gerçek yol gösterici olarak bilimi öneren Atatürk'ün ülkesine gelen mültecilerin Amerika ya da İngiltere'ye gidenlerden daha şanssız olduğunu; çünkü Türkiye'de daha az kazandıklarını ve Türklerin yeterli bilgiye ulaştıklarında, bunların işine son verdiklerini* söyleyenlere en güzel cevabı bu olayın yaşayan kahramanları, Atatürk'ün 100. doğum yılı anısına** ve 50. ölüm yıldönümü*** nedeniyle yayınladıkları kitaplarda vermişlerdir.

*. PROSS, Helge, a.g.e., s.149.

**. Atatürk in deutscher Sicht, Köln, 1982.

***. Alman Gözüyle Atatürk, Köln, 1988.

BİBLİYOGRAFYA

- ADIVAR, Adnan, A., Osmanlı Türklerinde İlim, İstanbul, 1991⁵.
- AGAOGU, Samet, Babamın Arkadaşları, İstanbul.
- AKMAN, Arif, Türkiye'de Ziraat Yüksek Öğretim Reformunun Anatomisi, Ankara, 1978.
- AKYUZ, Yahya, Türk Eğitim Tarihi, Ankara, 1988³.
- Alman Gözüyle Atatürk, Köln, 1988.
- ARTEL, Tarık, "Tanzimattan Cumhuriyete Kadar Türkiye'de Kimya Tedrisatının Geçirdiği Safhalara Dair Notlar", Tanzimat, İstanbul, 1940.
- Atatürk in deutscher Sicht, Köln, 1982.
- ATATÜRK, M.Kemal, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1-3), Ankara, 1989,
- , Nutuk, Ankara, 1989.
- AYAS, Nevzad, Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi, Kuruluşlar ve Tarihçeler, Ankara, 1948.
- BALTACI, Cahid, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, İstanbul, 1976.
- BELGE, Burhan Asaf, "Darülfünun Meselesi", Hakimiyeti Milliye, 2 Temmuz 1932.
- BERKES, Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, İstanbul, 1979.
- BİLSEL, Cemil, İstanbul Üniversitesi Tarihi, İstanbul, 1943.
- BİRAND, Hikmet, Die Entwicklung des Hochschulwesens in der Türkei und der deutsche Beitrag dazu, Ankara, 1960.
- BRUGEL, Silke, Leben und Wirken Ernst Reuters in der Türkei, İstanbul, 1991.
- ÇADIRCI, Musa -
SUSLU, Azmi , Ankara Üniversitesi Gelişim Tarihi, Ankara, 1982

- CAGATAY, Neset, "Türk Yükseköğretim Tarihine Genel Bakış", Belle-ten, cilt: LIV, sayı: 211, Ankara, 1991.
- CAYCI, Abdurrahman, "Atatürk Bilim ve Üniversite", Atatürkçü Düşünce, Ankara, 1992.
- , "Atatürk ve Kültür Alanında Çağdaşlaşma", Atatürkçü Düşünce, Ankara, 1992.
- DÖLEN, Emre, "Darülfünun", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, cilt:2, İstanbul, 1985.
- ERGİN, Osman, Türkiye Maarif Tarihi, cilt 1-2, İstanbul, 1977.
- ERGÜN, Mustafa, Atatürk Devri Türk Eğitimi, Ankara, 1982.
- ERDZ, Mehmet, "Türk Sosyoloji Bibliyografyasında Prof. Dr. Rüstow'un Yeri", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, cilt: XXIII, sayı:3-4, İstanbul, 1964.
- ERTAN, Temuçin Faik, Kadrocular ve Kadro Hareketi (yayınlanmamış doktora tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1992.
- FINDIKOĞLU, Z. Fahri, "Türk Sosyolojisinde İki Alman Sosyologu. Prof. Kessler ve Prof. Rüstow", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, cilt: XXIII, sayı:3-4, İstanbul, 1964.
- GALANTI, Avram, "Darülfünun Nasıl İstah Olunur?", Milliyet, 8-12.Mayıs.1933.
- GROTHUSEN, Klaus D., Der Scuria Bericht, Frankfurt/Main, 1987.
- , "Kemal Atatürk'e Sığınanlar", Alman Gözüyle Atatürk, Köln, 1988.
- HIRSCH, Ernst, Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi, 2 cilt, İstanbul, 1950.
- , Hatıralarım, Kayzer Dönemi Weimar Cumhuriyeti Atatürk Ülkesi, Ankara, 1985.
- İHSANOĞLU, Ekmeleddin, "Darülfünun Tarihçesine Giriş", Belle-ten, cilt:LIV, sayı:210.
- İZGİ, Özkan "Atatürk'ün Eğitim ve Üniversitelere Bakış Açısı", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, cilt:1, sayı:1, Kasım 1984, Ankara.

- KAHYA, Esin, "Onsekiz ve Ondokuzuncu Yüzyıllarad Genel Cizgileriyle Osmanlılarda Bilim", Erdem, cilt:3, sayı:8, Ankara, 1987.
- KARAL, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, Cilt:5,6,7,8, Ankara, 1947-1962.
- KARAOĞMANOĞLU, Yakup Kadri, "Mütahassıs", Kadro, sayı:2, Subat 1932.
- KAYA, Yahya Kemal, İnsan Yetiştirme Düzenimiz, Ankara, 1977².
- KAYMAKÇALAN, Şükrü, "Paul Pulewka Yetmiş Yaşında", Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, cilt:XIX, no:4, Ankara, 1966.
- KILI, Suna, Atatürk Devrimi, Ankara, 1981.
- KİM, Dae Seong, Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Yüksek Öğretim (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1984.
- KOCATÜRK, Utkan, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918-1938), Ankara, 1988³.
- , "Atatürkcülük, Atatürk İlke ve İnkılapları" Atatürkçü Düşünce, Ankara, 1992.
- , "Atatürk'ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, cilt:1, sayı:1, Ankara, Kasım 1984.
- KOCAK, Cemil, Türk-Alman İlişkileri (1923-1939), Ankara, 1991.
- KOCER, Hasan Ali, Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi, (1773-1923), İstanbul, 1991².
- KODAMAN, Bayram, Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi, Ankara, 1991².
- LEWIS, Bernard, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev.:KIRATLI, Metin, Ankara, 1988³.
- MUMCU, Ahmet, Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi, Ankara, 1988¹¹.
- NEUMARK, Fritz, Boğaziçine Sığınanlar, Türkiye'ye İltica Eden Alman Bilim Siyaset ve Sanat Adamları, (1933 - 1953), Çev.:BAHADIR, Şefik Alp, İstanbul, 1982.

- Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, cilt:1, Yayın Yönetmeni: Robert MANTRAN, Çev.:Server TANILLI, İstanbul, 1991.
- OKLEM, Necdet, Atatürk Döneminde Darülfünun Reformu, İzmir, 1973.
- OYMEN, H. Raşit, Doğulu ve Batılı Yönü ile Eğitim Tarihi, Ankara, 1969.
- PROSS, Helge, "Die Geistige Enthauptung Deutschlands: Verluste durch Emigration. Nationalsozialismus und die deutschen Universitäten", Universitätstage, 1966, Berlin.
- RÖPKE, Wilhelm, Briefe, 1934-1956, Zürich, 1976.
- SAGLAM, Tefvik, Nasıl Okudum, İstanbul, 1981².
- SAKAOĞLU, Necdet, Osmanlı Eğitim Tarihi, İstanbul, 1991.
- SEYHAN, Muvaıffak, "Prof. Nissen'in Hatıraları", Milliyet, 3.Eylül.1971.
- SHAW, Standford, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, cilt:1, Çev.:Mehmet HARMANCI, İstanbul, 1982.
- SİLER, Abdurrahman, Türk Yüksek Öğretiminde Darülfünun (yayınlanmamış doktora tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1992.
- SİNANOĞLU, Suat, Türk Humanizmi, Ankara, 1988².
- SOYLER, Ayhan, Atatürk'ün Üniversite Reformu (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1987.
- Sultan Abdülhamit, Siyasi Hatıratım, İstanbul, 1987⁵.
- SUSLU, Azmi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin 50 Yıllık Tarihi, Ankara, 1986.
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi
- TEKELİ, İlhan, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Değişmeler", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi Cilt:2, İstanbul, 1985.
- , "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, cilt:3, İstanbul.

- TEKELİ, İlhan-
İLKİN, Selim, "Türkiye'de Bir Aydın Hareketi: Kadro", Toplum ve Bilim, sayı:24, kış, 1984.
- TİTİZ, İrfan, Gülhane İç Hastalıkları Klinikleri Tarihi, Ankara, 1960.
- TOKİN, İsmail Hüsrev, "Milli Kurtuluş Devletçiliği", Kadro, sayı:18, Haziran 1933.
- TUNA, Orhan, "Prof. Gerhard Kessler. Şahsiyeti ve Eserleri", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, cilt: XXIII, sayı:3-4, İstanbul, 1964.
- TUNÇAY, Mete-
ÖZEN, Haldun, "1933 Darülfünun Tasfiyesi veya Bir Tek-Parti Politikacısının Ölenemez Yükselişi ve Düşüşü", Tarih ve Toplum, sayı:10, Ekim 1984.
- _____, "1933 Tasfiyesinden Önce Darülfünun", Yapıt. Ekim 1984.
- _____, "1933 Darülfünun Tasfiyesi", Yeni Gündem, Ekim 1984.
- _____, "1933 Darülfünun Tasfiyesinde Fen ve Tıp Fakülteleriyle Eczacı ve Dişçi Mekteplerinden Atılanlar", Bilim ve Sanat, Ekim 1984.
-
- TURAN, Şerafettin, Türk Devrim Tarihi, cilt:2, İstanbul, 1992.
- TUTENGİL, C. Orhan, "Ord. Prof.Dr. G.Kessler'in Sosyoloji Tarihimizdeki Yeri ve Türkiye'deki Yayınlarının Bibliyografyası", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, cilt: XXIII, sayı:3-4, İstanbul, 1964.
- UNAT, Faik Reşit, Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış, Ankara, 1964.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı, Ankara, 1988⁵.
- _____, Osmanlı Tarihi, 4 cilt, Ankara, 1947-1959.
- ULGENER, Sabri F., "Alexander Rüstow. Bir Fikir ve Aksiyon insanının Arkasından", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, cilt:XXIII, sayı:3-4, İstanbul, 1964.

ULKEN, Hilmi Ziya, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, İstanbul, 1992³,

WIDMANN, Horst, Atatürk Üniversite Reformu, İstanbul, 1981,
Çev.: KAZANCIGİL, A., BOZKURT, S.

YAVUZ, Fehmi, "Ernst Reuter" Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,
cilt:XXIII, sayı:3, Ankara, 1968.

YENİÇAY, Fahir, "İstanbul Üniversitesi'nde Fizigin Gelişmesi",
İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde Çeşitli
Fen Bilimi Dallarının Cumhuriyet Dönemindeki
Gelişmesi ve Milletlerarası Bilime Katkısı,
İstanbul, 1982.

YETKİN, Çetin, Türkiye'de Tek Parti Yönetimi, İstanbul, 1983.

YILDIRIM, Cemal, Bilim Tarihi, İstanbul, 1992³.

SÜRELİ YAYINLAR

1- GAZETELER

Cumhuriyet

Hakimiyeti Milliye

Milliyet

2- DERGİLER

Atatürk Araştırma Merkezi

Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi

Belleken

Bilim ve Sanat

Erdem

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi

Kadro

Siyasal Bilgiler Fakültesi

Tarih ve Toplum

Toplum ve Bilim

Universit  tstage

Yapıt

Yeni G  ndem

EK 1

**İstanbul Darülfünunun Şahsiyeti Hükmiyesi
Hakkında Kanun**

17 Ramazan 1342 ve 21 Nisan 1340

Kanun No. 493.

Madde 1- İstanbul Darülfünun ve müteşekkil bulunduğu Tıp, Hukuk, Edebiyat ve İlahiyat ve Fen medreselerinden her biri emvali menkule ve gayrimenkule tasarrufuna ve teberruat kabulüne ve devair ve mehakimde huzur ve murafaaya ve istikraz ve mümasili ukut hariç olmak üzere her nevi mukavelat aktine ve sarfiyat icrasına mezun, şahsiyeti hükmiyeti haiz bir müessesesidir.

Madde 2- İstanbul Darülfünunu mülhak bir bütçe ile idare olunur. Bu bütçede Darülfünunun ve her medresenin varidat ve mesarifi ayrı ayrı fasıllarda gösterilir. Fasıldan fasla nakli muhassasat için kanunu mahsus istihsal ve aynı faslın mevaddı beyninde nakli tahsisat Maarif Vekilinin tasdiki ile icra olunur.

Madde 3- İstanbul Darülfünunu ve medreselerinin varidatı:

1- Muvazenei umumiyyeden verilen tahsisat;

2- Darülfünun ve medreselerce kavanin ve nizamatı mahsusasına tevfiikan istifa olunacak her nevi ücret ve harclardan;

3- Neşredilen asar ve resaili ilmiye satış hasılatından;

4- Darülfünun ve medreselerin emvali menkule ve gayrimenkulesi varidatından;

5- Vekaletnamelerden alınan Mektebi Hukuk ianesinden;

6- Maarif umuruna meşrut varidatına mukabil mazbut evkaftan tefrik edilecek hisse ile vakfiye teamüllerinde tedris ve müşabihi cihetlere muhassas varidatı olan emanet ve mülhak evkafın hasılatı safiyesinin yüzde muayyen bir miktarından;

7- Teberru ve emsali varidattan ibarettir.

Madde 4- Üçüncü maddenin 2,3 ve 5 inci fıkralarında gösterilen varidat ait oldukları medreselere mahsustur. Bu kısım varidatın sureti sarfı her medrese meclisi tarafından tahtı karara alınır. Diğer varidatın medarise sureti tevzii ve tahsisi İstanbul Darülfünunu Divanınca kararlaştırılır. Şu kadar ki teberruatta müteberrilerin şurut ve kuyuduna riayet olunur.

Muvakkat madde- İşbu kanunun neşrinden evvel İstanbul Darülfünunu için vuku bulan teberrüat ile Devletçe tahsis olunan ve mubayaa ve istimlak edilen emvali menkule ve gayrimenkule Darülfünun ve ait oldukları medreselere devir ve temlik olunur.

Madde 5- İşbu kanun tarihi neşrinden mer'idir.

Madde 6- İşbu kanunun icrasına icra Vekilleri Heyeti memurdur.

EK 2

7 ilkteşrin 1925 Tarihli İstanbul Darülfünun'u Talimatnamesinin Önemli Maddeleri:

Madde 2- Darülfünun ilmi muhtariyeti haizdir.

Madde 18- Maarif Vekili Darülfünunun reisidir. Vekil Darülfünun Emini vasıtası ile Darülfünuna nezaret eder.

Darülfünun emini, umumi müderris ve muallimleri tarafından üç sene müddetle intihap olunur. Müddeti hitam bulan Eminin tekrar intihabı caizdir. Müderrisler meyanından en çok rey kazanan iki zat vekaletе iş'ar ve vekaletçe bunlardan biri tercih olunarak ba iradei milliye memuriyeti icra olunur.

Madde 21- Darülfünun Emininin vazifesi Darülfünun şubelerinin hüsnü idaresine nezaret, Divan mukarreratını icra ve fakülteler tarafından verilen Rüşulara vaz'ı imza ve müessesat ile muhabere ve Darülfünun namına gelen heyetleri kabul etmekten ve bilcümle hususatta Darülfünunu temsil etmekten ibarettir.

Madde 22- Darülfünunun bir divanı vardır. Divan Darülfünun Emininin riyaseti altında içtima ve bervechi ati azayı tabiiye ile müderrisini tarafından Emin ile birlikte üçer sene müddetle ve ekseriyeti ara ile intihap olunan ikiser müderristir.

Madde 23- Divanın vazifesi ilmi, kazai ve idari olmak üzere üç kısımdır.

Madde 24- Divanın vazaifi ilmiyesi tedrisata müteallik olarak fakülte meclisi müderrislerinden tevdi olunan mukarreratı tetkik ve terakkiyatı ilmiyeye ait tetkikat ve taharriyatı teşvik ve kütübü ilmiye telif ve neşrini temin ve bu nevi asar eshabına mükafat itasını vekaletе teklif ve ders ihdası ve lagvi ve tahvili hakkında Fakülte Meclislerince ittihaz olunan mukarreratı tetkik ve tasvip ve orta ve yüksek tedrisat hakkında mütalaa beyan etmekten ibarettir.

Madde 25- Divanın vazifesi kazaiyesi, heyeti ilmiye azasından birinin tebdili hakkında intihapen itayı karar eylemekten ibarettir.

Madde 26- Divanın vazaifi idariyesi, Vekil veya Emin tarafından havale olunan hususatı müzakere ve Darülfünun bütçesini ihzar eylemekten ibarettir.

Madde 27- Hal ve faslı bidayeten Meclisi Müderrisine, intihapen Darülfünun Divanına ait mesail hakkında bir Fakülte Meclisi ile Divan arasında ihtilaf zuhurunda Divanın re'sen ittihaz edeceği karar mutadır.

EK 3

Maarif Vekilliginin Mucip Sebepleri:

"İstanbul Darülfünunu'nun teşkilât kanunu projesi ihzar ve ıslah çarelerini tesbit için Yüksek Meclisçe kendisine verilmiş olan salâhiyete istinaden hükümet geçen yıl mezkûr müessesenin vaziyetini tetkik etmiştir. Bu hususta hazırlanan rapor ve Darülfünun Fakültelerinin teklifleri ve muhtelif ecnebi Darülfünunlarının vaziyetleri Vekâletçe esaslı surette gözden geçirilmiş, bu suretle İstanbul Darülfünunu'na verilecek yeni şeklin hazırlıkları tamamlanmış olduğundan ıslahat sahasında Vekâletçe hemen faaliyete geçilmesi kararlaştırılmıştır. Darülfünun ve ona mülhak teşkilâtın tamamen ilgası ve ondan sonra yenisinin memleketin ihtiyaçlarına mutabık şekilde vücuda getirilmesi icap eder.." *

T.B.M.M. Maarif Encümeni Mazbatası:

İstanbul Darülfünunu'nun lağviyle yeni bir üniversite tesisi hakkında büyük Meclise gönderilip encümenimize havale edilen kanun lâyihası sebepleri muhtevî lâyiha ile birlikte Maarif Vekili Dr. Reşit Galip Bey hazır olduğu halde encümenimizde okundu ve üzerinde konuşuldu:

Darülfünun hakkında Maarif Vekilligi'nce yaptırılmış olan uzun tetkikler bu müessesenin öteden beri lüzumu zaten taktir edilmiş olan bir şekilde ve esaslı bir surette ıslah edilmesi ve daha doğrusu yeniden teşkil olunması zaruretinin büsbütün meydana çıkarmıştır. Meclise verilecek kanun layihasının kanun şeklinde yapılmasına lüzum görülen değişiklikler yalnız tedris usullerine, kürsülerin miktar ve mahiyetine veya başka teferüata münhasır olmayıp fakültelerin kurulmasına ve bütün tedris heyetlerinin yeniden seçilmesine taallük ettiğinden meselenin bugünkü teşkilatı düzeltmek suretiyle hall edilmesi mümkün görülmemiş, yeni ve mütekâmil bir müessesenin meydana getirilmesi için mevcut teşkilatın lağvedilmesindeki ve muvakkat kadro ile bir intikal devresinin kabul olunmasındaki zaruret takdir edilmiştir. Bu ilga keyfiyeti ve bir senelik muvakkat devre Maarif Vekilligi'ni yeni teşkilat teşebbüsünde ancak ilmi ve asri esaslar dairesinde serbest bırakılmasını temin etmiş olacaktır.

Kanunun 4. maddesiyle tesbit edilen muvakkat kadrosuna girmiş bulunmak, 10. maddede söylendiği üzere hükümetçe hazırlanıp taayyün etmesiyle meydana gelecek asıl İstanbul Üniversitesi talim ve tedris heyeti arasına girmek için kazanılmış bir hak teşkil etmeyecektir. İstanbul Üniversitesi kanunu ile tedris heyetine girecek unsurların vasıfları ve şartları tesbit edilmiş olduğundan muvakkat kadrodan ancak bu vasıfları ve şartları haiz olanlar yeni üniversitenin tedris ve talim kadrosuna alınabileceklerdir.

Darülfünun'un bugünkü teşkilatına dahil ve birtakım kazanılmış haklara sahip olan zatların da ya yeni teşkilatta veya başka hizmetlerde müfit olacakları şekilde kullanılmaları mümkün olduğu gibi mağdur vaziyete düşmemeleri için de bir takım tedbirler düşünülmüş bulunduğu göre encümenimiz bugünkü İstanbul Darülfünun teşkilatının ilgası teklifini kabul etmiş bulunmaktadır.

İkinci madde mucibince yeniden açılacak olan İstanbul Üniversitesi'nin adı üzerinde epeyce konuşuldu. Türk diline Darülfünun kelimesi kadar Üniversite kelimesi de yabancı olduğundan dil heyetince kabul edilecek öz dilde bir karşılık bulununcaya kadar işbu Üniversite kelimesi beynelmilel bir tabir olduğuna göre muvakkat olmak kaydıyla ve önümüzdeki sene zarfında teklif edilecek teşkilat kanunlarında yerine Türkçesinin ikamesi temennisiyle kabul edildi.

Dördüncü maddede muvakkat devrenin tam bir ders senesine tekabül edecek bir ders senesinin karışıklıktan kurtarılabilmesi için 31 Temmuz 1934 tarihine kadar uzatılması lâzım görüldü.

Altıncı maddenin ihtiva ettiği hükümler itibariyle değil, şekil ve ifade dolayısıyla değiştirilmesi muvafık görülerek arzedilen şekle tahvilî münasip görülmüştür. Muvakkat kadroda açıkta kalan ve telif tercüme heyetine girmemiş olanların yeni Üniversite teşkilat kanunun meriyetine veya bu müddet içinde devlet hizmetlerinden birine tayinlerine kadar açık maaşlarıyla birlikte eski maaşlarının noksanını ikmal edecek mütemmim ücret almaları ve buna mukabil Maarif Vekaleti'nce muvakkat hizmetlerde istihdam edilmeleri Vekil Bey'in de reyinin inzimamiyle muvafık görülerek buna dair yeniden bir madde teklif edilmiştir.

Kanun lâyihasının 10. maddesindeki müddet bir sene olmak üzere tadil edilmiş ve madde buna nazaran değiştirilerek arz olunmuştur.

Lâyiha bu tadil ve ilaveler ile tertip edilerek umumî heyetin tasvibine arzedilmek üzere yüksek reislige takdim kılındı.:**

Maarif En. Reisi
Erzurum
Nafî Atuf

M.M.
Sinop
İ. Alâettin

Kâtip
Afyon K.
İzzet Ulvî

Aza
Afyon K.
Haydar

Aza
İzmir
Osmanzade Hamdi

Aza
Mersin
Ferit Celâl

Aza
Muş
Kılıçoğlu Hakkı

Aza
Ordu
Hasan

Aza
Urfa
Refet

Aza
Trabzon
Halil Nihat

Büyük Millet Meclisi kendisine sunulan bu metni, 31 Mayıs 1933 günü Üniversite reformu konusunu gündemine alarak aynen kabul etmiştir.

31 Mayıs 1933 tarih ve 2252 sayılı kanun:

Madde 1- İstanbul Darülfünunu ve ona bağlı bütün müesseseler kadro ve teşkilatlarıyla beraber 31 Temmuz 1933 tarihinden itibaren mülgâdır.

Madde 2- Maarif Vekilliği 1 Ağustos 1933 tarihinden itibaren İstanbul'da (İstanbul Üniversitesi) adı ile yeni bir müessese kurmaya memurdur. Maarif Vekaleti bu Üniversite teşkilatına ait kanun lâyihasını en geç 1 Nisan 1934 tarihine kadar Büyük Millet Meclisine tevdi eyler.

Madde 3- Nafaa Vekilliği'ne bağlı olan (Yüksek Mühendis Mektebi) ile İktisat Vekilliği'ne bağlı (Yüksek Ticaret Mektebi) ni İstanbul Üniversitesi teşkilatı arasına almaya icra Vekilleri Heyeti mezdur.

Madde 4- Tıp Fakültesi'nin İstanbul'daki umumî, mülhak ve ~~hususî bütçelerle belediye bütçelerinden idare edilmekte olan~~ hastanelerden istifade eylemesine lüzum görülürse fakültenin bu hastanelerden istifade suretleri ve masrafa iştiraki ve her hastanede ayrılacak yatak adedi ve sair esaslar Dahiliye, Maarif ve Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekillerince müştereken tayin ve tesbit olunur.

Madde 5- İkinci madde mucibince kurulacak Üniversitenin 1 Ağustos 1933 tarihinden 31 Mayıs 1934 tarihine kadar devam edecek olan muvakkat devresi için icabeden tedris, idare ve ecnebî mütehassısları kadrolarının tanzimi ve vazifelerin tayini Maarif Vekilliği'ne aittir. Bu muvakkat kadroya girmiş olmak ikinci maddede yazılı Üniversitenin esas kadrosuna girmek için müktesep bir hak teşkil etmez.

Madde 6- Darülfünun kadrosuna dahil olanlardan kurulacak Üniversitenin muvakkat kadrosuna alınacak müderris ve muallimler ile bunların muavinleri ve asistanları 1931 senesi Darülfünun bütçe kanununun 10. maddesi hükmüne göre Darülfünun'ca verilmekte olan maaşlarını alırlar. Bunlara maaşlarına tekabül eden miktarda ücret verilmesi caizdir.

Muvakkat devreye ait tedris kadrosundaki vazifelere hariçten

tayin olunanların bu vazifeleri için kadroda muayyen olan maaşı almalarına 1452 numaralı kanunun umumî hükümleri manî olduğu takdirde kadrodaki maaş ile bu kanunun tecviz ettiği derece maaşı arasındaki fark ilaveten ücret olarak verilebilir.

Madde 7- Maarif Vekillliği İstanbul Üniversitesi'nde bir telif ve tercüme heyeti kurmaya mezundur. Bu heyete Darülfünun tedris kadrosunda dahil bulunan zevattan lüzumlu vasıfları haiz olanlar alınır ve kendilerine bu yeni hizmetlerine mukabil ücret verilir. Bu ücretler: bu zatların Darülfünun'daki lagvı dolayısıyla alacakları maaşları tutarları arasındaki farkı geçemez. Bu ücretler açık maaşlarının itasına mani değildir.

Madde 8- Darülfünun'un ilgası dolayısıyla açıkta kalmış olupda telif ve tercüme heyetine de seçilmemiş olan müderris ve muallimler yeni Üniversite teşkilat kanunun me'iyetine veya bu müddet içinde Devlet hizmetlerinden birine tayinlerine kadar yukarıdaki madde hükümlerine göre açık maaşı ve mütememmim ücret alırlar. Buna mükabil Maarif Vekillliği bu müddet zarfında kendilerine muvakkat hizmetler tevdi edebilir.

Madde 9- Darülfünun 1932 malî senesi bütçe kanunda yazılı menbalardan 1933 malî senesi zarfında tahassül edecek varidat hazinece 1933 muvazenei umumiyesinde lâhika olarak bir taraftan Darülfünun'un hasılatı adıyla açılacak nâzım varidat faslına irat ve diğer taraftan Darülfünun maaş ve ücret ve bilûmum masrafları adı ile Maarif bütçesinde açılacak nazım masraflar faslına tahsisat kaydolunur. Birinci fıkrada yazılı menbalardan toplanan paralar Cumhuriyet Merkez Bankası'na Maarif Vekillliği emrine bir hesabı cariye yatırılır.

Madde 10- Gerek 9. maddede yazılı varidatın gerek Darülfünun'un hükmî şahsiyetine ait tahsislerin tahsil ve sarfı ve bütün idare işlerinin tedviri için bir muvakkat teşkilat yapmağa Maarif Vekillliği mezundur.

Madde 11- Darülfünun'un 1933 malî senesi haziran ve temmuz aylarına ait umumi hizmetlerinin görülmesi için 9. maddede yazılı varidattan icap eden miktarı Darülfünun'a verilir. Bu iki aya ait tahsisatın fasıl ve maddelere tefriki ve lüzum görülürse bu fasıllar arasında münakale yapılması icra Vekilleri Heyeti'ne aittir. Bu varidattan haziran ve temmuz ayları için tahsis olunan miktardan arta kalan miktar ile iki aylık tahsisattan sarfolunmayan kısım 5. maddede yazılı muvakkat idarenin maaş ve ücret ve diğer bütün masraflarına karşılık tutulmuştur. Bunun fasıl ve maddelere ayrılması ve fasıllar arasında münakalesi kezaik icra Vekilleri Heyeti'nce yapılır.

Madde 12- İstanbul Darülfünunu ile ona bağlı müesseselere ait bütün kanunlar ve hükümler 31 Temmuz 1933 tarihinden itibaren

mülgadır.

Madde 13- Bu kanun 1 Haziran 1933 tarihinden itibaren muteberdir.

Madde 14- Bu kanun hükümlerini icraya icra Vekilleri Heyeti memurdur.***

* BİLSEL, a.g.e., s.29; HIRŞ, a.g.e., s.298-299; SÖYLER, a.g.e., s.76-77.

** BİLSEL, a.g.e., s.29-31; HIRŞ, a.g.e., s.299-300; SÖYLER, a.g.e., s.77-78.

*** T.B.M.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre:4, cilt:15, içtima:2, s.466,467; BİLSEL, a.g.e., s.31-34; HIRŞ, a.g.e., s.308-310; SÖYLER, a.g.e., s.79-81.

EK 4

Universitenin Muvazenei Umumiye alınmasına dair 29 mayıs 1934 tarihli ve 2467 numaralı kanun.

Madde 1- 2252 numaralı kanunla kurulan İstanbul Üniversitesi ve mütesekkil bulunduğu Fakültelerle bunlara bağlı mektep ve müesseseler Muvazenei Umumiye içine alınmıştır.

Madde 2- İstanbul Darülfünununun şahsiyeti hükmiyesi hakkındaki mülga 21 nisan 1340 tarih ve 493 numaralı kanunun üçüncü maddesinde gösterilen membalardan tahassül edecek varidat hazinece tahsil olunur. Ancak mezkûr maddenin 5 numaralı fıkrasında yazılı vekâletnamelerden alınacak hukuk mektebi ianesi 60 kuruş olarak alınır.

Bu madde mucibince alınacak paralar varidat bütçesinde (İstanbul Üniversitesi hasılatı) adı ile açılacak bir fasla irat kaydolunur.

Madde 3- Üniversite talebesinden alınan tedris ücreti, şahadetname, imtihan, kayıt ve suret harçları, lâboratuvar ve hastanelerce alınacak lâboratuvar masrafları, ecza ve film bedelleri miktarı ve bunların cibayet tarzı Maliye, Maarif ve Sıhhat ve İctimaî Muavenet Vekâletlerince müştereken tayin ve tesbit olunur.

Madde 4- Tıp Fakültesinin İstanbuldaki umumî, mülhak ve hususî bütçelerle Belediye bütçesinden idare edilmekte olan hastanelerden istifade suretleri ve masrafa iştiraki ve her hastanede ayrılacak yatak adedi ve sair esaslar, Dahiliye, Maarif ve Sıhhat ve İctimaî Muavenet Vekillerince müştereken tayin ve tesbit olunur.

Madde 5- İstanbul Üniversitesi ordinaryüs, profesör ve doçentleri ile idare memurlarının derece, adet ve maaşları (1) numaralı cetvelde gösterilmiştir.

Madde 6- İstanbul Üniversitesinde istihdam olunan asistanlara menşeleri müsait olmak şartile kıdemlerine göre 20-30 lira maaş veya bunların tutarı derecesinde ücret, baş asistanlara da 35 lira maaş veya bunun tutarı derecesinde ücret ve Tıp Fakültesinde ibate ve iâşe edilen asistanlara 50-60 lira ücret verilir. Asistanların intihap, kabul ve infisal şekilleri ile istihdam müddetleri Maarif Vekâletince tesbit olunur.

Madde 7- Vekillere verilecek vekâlet maaş veya ücret miktarı, vekâlet ettikleri derse muhassas maaşın ilk derecesi üzerinden hesap edilir.

Madde 8- Mülga İstanbul Darülfünunu tedris ve idare heyetlerinden açıkta kalıp hizmet müddeti 30 seneyi bulanlardan

1 Haziran 1934 tarihinden itibaren üç ay zarfında Maarif Vekâletince yeniden bir vazifeye tayin olunmalarına imkan görülmiyenler mecburi tekaüde sevkolunur. Gerek bunlar, gerek aynı heyetlere mensup olup tekaütlüğünü isteyenlerle İstanbul Üniversitesi ordinaryüs, profesör ve doçentlerinin ve idare memurlarının tekaütlükleri 1683 numaralı kanunun hükümlerine göre yapılır.

Mülga Darülfünundan açıkta kalıp mecburi tekaüde sevkedilmeyenlere umumî hükümler dairesinde açık maaş verilir.

Madde 9- 31 Mayıs 1933 tarih ve 252 numaralı kanun mülgadır.

Muvakkat madde 1- 1933 malî senesinde gerek Üniversiteye verilen tahsisattan gerek 2337 numaralı kanunla yapılan istikrazdan sarfolunamıyan mebaliğ 1934 malî senesi Maarif Vekâleti bütçesinde İstanbul Üniversitesi masarifi faslının, inşaat, tamirat ve tesisat maddesine tahsisat olarak ilâve edilir.

Muvakkat madde 2- İstanbul Üniversitesi merkez binası ile fakülteler ve bunlara bağlı bütün müesseselerde yapılacak tamirat, inşaat ve tesisat ile alınacak âlât ve edevat ve ders levazımı ve mefruşatı ile sair masarifi için Maarif Vekâleti 1934, 1935, 1936 ve 1937 seneleri bütçelerine her sene konulacak ikişer yüz bin liradan ödenmek üzere azami 800.000 liraya kadar gelecek senelere sarî taahhüdat icrasına Maarif Vekiline mezuniyet verilmiştir.

Muvakkat madde 3- Üniversite muhasebe teşkilatına ait olup merbut (2) numaralı cetvelde derece, adet ve maaşları gösterilen memurları Maliye Vekâleti kadrosuna ilave olunmuştur.

Madde 10- Bu kanun 1 Haziran 1934 tarihinden muteberdir.

Madde 11- Bu kanunun hükümlerini icraya Dahiliye, Maliye, Maarif ve Sıhhat ve İctimaî Muavenet Vekilleri memurdur.

EK 5

1933 Darülfünun Reformu Esnasında Görevden Alınan Öğretim Elemanları

HUKUK FAKULTESİ

- 1.Ahmet Agaoglu - Tarih-i Hukuk Müderrisi
- 2.Ethem Akif (Battalgazi) - Tıbb-ı Adli Müderrisi
- 3.Cevdet Ferit (Basman) - Usul-ü Cezaîye Müderrisi
- 4.Hacı Adil (Arda) - Hukuk-u Medeniye Müderrisi
- 5.Hasan Tahsin (Ayni) - Maliye Müderrisi
- 6.Mustafa Zühtü (Inhan) - İhsaiyat Müderrisi
- 7.Ahmet Reşit (Turnagil) - Hukuk-u Düvel Müderrisi
- 8.Kenan Ömer (Öner) - Cezaî Tatbikat Müderrisi
- 9.Muslihiddin Adil (Taylan) - İdare Hukuku Müderrisi
- 10.Abdurrahman Munip (Berkani) - Hukuk-ü Medeniye Müderrisi
- 11.Münir (Serim) - İktisat Müderrisi
- 12.Cevat Abdurrahim (Gücün) - Tatbikî Hukuk Muallimi
- 13.Ahmet Mithat - Hukuk-u Esasiye Muallimi
- 14.Memduh - Ticaret-i Berriye Muallimi
- 15.Vehbi (Yekebaş) - Ceza Hukuku Muallimi

EDEBİYAT FAKULTESİ

- 1.Ali Muzaffer (Göker) - Asr-ı Hâzır Tarihi Müderrisi
- 2.İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu Ulum-u Tedris ve Terbiye, İslâm Bediiyatı, İctimaî Ruhîyat, İctimaîyat Müderrisi
- 3.Ahmet Naim (Babanzade) - Mabad-ü Tabia Müderrisi
- 4.Yusuf Behcet (Gücer) - Kurun-u Vusta Tarihi Müderrisi
- 5.Ahmet Refik (Altınay) - Türkiye Tarihi Müderrisi
- 6.Ali Ekrem (Bolayır) - Şerh-i Mütün Müderrisi
- 7.Avram Galanti (Bodrumlu) - Akvamı - Kadime-yi Şarkıyye Tarihi Müderrisi
- 8.Yusuf Şerif (Kılıçel) - Garp Edebiyatı Tarihi Müderrisi
- 9.Ömer Ferit (Kam) - İran Edebiyat Tarihi Müderrisi
- 10.Halil Nimetullah (Öztürk) - Mantık Müderrisi
- 11.Ali Macit (Arda) - Beşeri Coğrafya Müderrisi
- 12.Hamit Sadi (Selen) - Umumi Coğrafya Muallimi
- 13.Mehmet Hamit (Hasancan) - İktisat Müderrisi

İLÂHİYAT FAKULTESİ

- 1.Hüseyin Avni (Karamahmedoğlu) - Hadis ve Hadis T. Müderrisi

TIP FAKULTESİ

- 1.Kadri Raşit Paşa (Anday) - Seririyat-ı Etfal Müderrisi
- 2.Ziya Nuri Paşa (Birgi) - Ezniye ve Hançeriye Müderrisi
- 3.Esat Paşa (Işık) - Ayniye Müderrisi
- 4.Besim Ömer Paşa (Akalin) - Veladiye Müderrisi
- 5.Süreyya Ali (Kayaca) - Seririyat-ı Dahiliye Müderrisi
- 6.Kerim Sebati (Göker) - Seririyat-ı Hariciye Müderrisi
- 7.Orhan Abdi (Kurtaran) - Seririyat-ı Hariciye Müderrisi
- 8.Hamdi Suat (Aknar) - Teşrih-i Marazi Müderrisi
- 9.Hadi Faik (Gediz) - Tıbbi Kimya Müderrisi
- 10.Hasan Reşat (Sığındım) - Cildi Seririyat Müderrisi
- 11.Talha Yusuf - Fizyoloji Müderrisi
- 12.Saadettin Vedat (Koçer) - Mabadi-i Emraz-ı Hariciye Müderrisi
- 13.Kenan Tefvik (Sezenel) - Veladiye Müderrisi
- 14.Ziya (Gün) - Ayniye Müderrisi
- 15.Server Kâmil (Tokgöz) - Hıfzısıhha Müderrisi
- 16.Hüseyinzade Ali (Turan) - Cildiye Müderrisi
- 17.Mehmet Selahattin (Erk) - Radyoloji Muallimi
- 18.Fuat Fehim (Caculi) - Nisaiye Müderrisi
- 19.Mustafa Nevzat (Pisak) - Fenn-i İspençiyari Müderrisi
- 20.Mahir (Tokay) - Teşrih Müderrisi
- 21.Übeyd Refik - Seririyat-ı Dahiliye Müderris Muavini
- 22.Ali Haydar (Erel) - Kulak Burun Boğaz
- 23.Hikmet (Gizer) - Nisaiye
- 24.İsmet Kamil (İzzet Kemal)
- 25.Niyazi (İsmet Gözcü)
- 26.Burhanettin (Toker) - Hariciye
- 27.Fazıl (Fazlı Faik) - Kimya
- 28.İbrahim Sevki
- 29.İsmail Derviş - Fenn-i Veladiye ve Ebeler Fizyolojisi Müderris
- 30.Miralay Raşit Tahsin - Akliye

FEN FAKULTESİ

- 1.Mustafa Hakkı
- 2.Hüsnü Amid (Sayman) - Riyaziyat-ı Umumi Müderrisi
- 3.Said (Gelenbevioglu) - Tecrübi Fizik Müderrisi
- 4.Esat Şerafettin (Köprülü) - Nebatat Müderrisi
- 5.Cevat Mazhar - Kimya-yı Hayati ve Sınai Müderrisi
- 6.Fatin (Gökmen) - Heyet ve hesab-ı ihtimali Müderrisi
- 7.Nazmi Asaf - Tahlil-i Sınai ve Kimya-yı Gayri Uzvi Müderrisi
- 8.Mustafa Salim (Tunakan) - Mihanik-i Ali-i Riyazi Müderrisi
- 9.Ahmet Müştak (Öke) - İlm-i Arziliyat Müderrisi
- 10.Burhanettin (Berken) - Tahlil-i Riyazi Müderrisi
- 11.Burhanettin Ferit - Elektroteknik Tecrübi Fizik Müderrisi
- 12.Ligor (Kimyacı) - Kimya-yı gayri Uzvi ve Kimya-yı Tahlili Müd.

- 13.Ali Vehbi (Türküstün) - Hayvanat Müderrisi
- 14.Ömer Şevket (Öncel) - Kimya-yı Uzvi Müderrisi
- 15.Tevfik (Esen) - Umumi Fizik Müderrisi
- 16.Ahmet Malik (Sayar) - İlm-i Arz, Madeniyat ve İlm-i Müstahesat Muallimi

ECZACI ve DİŞÇİ MEKTEPLERİ

- 1.Hulusi (Raşit) - Hayvanat Muallimi
- 2.Kazım Nuri - Fizik Muallimi
- 3.Ziya - Uzvi Kimya Muallimi
- 4.Öseb Celalyan - Gayri Uzvi Kimya
- 5.Ziyaeddin - Hayati Kimya
- 6.Hüseyin Talat - Emraz-ı Esman ve Ameliyat-ı Sinniye Muallimi
- 7.Mazhar Hüsnü - Emraz-ı Umumiye ve Fân Muallimi
- 8.Halil Salih - Protez Muallimi
- 9.Mahir - Teşrih ve Fizyoloji Muallimi